

Wie zaait zal oogsten

***de lokale overheid als samenwerkingspartner
bij stadslandbouwinitiatieven***

Afstudeerscriptie

Bedrijfskunde & Agribusiness

**WIE INITIATIEF
ZAAIT, ZAL
VERANDERING
OOGSTEN**

Loesje

Jurgen van der Spoel
Bedrijfskunde & Agribusiness
Datum: juni 2018

Afstudeerscriptie

Deeltijdopleiding Bedrijfskunde & Agribusiness

Wie zaait zal oogsten

Een onderzoek naar de rol van de lokale overheid bij stadslandbouw

COLOFON

Organisatie

Opleiding: Aeres Hogeschool Dronten
Studierichting: Bedrijfskunde & Agribusiness
Afstudeerdocent: Mevr. B. Methorst – Zijlstra
2e Beoordelaar: Mevr. J. Wolters - Rougoor

Auteur

Naam: Jurgen van der Spoel
Studentnr.: 3027131

Hardenberg, juni 2018

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Deze afstudeerscriptie, dat voor u ligt, is gemaakt ter afronding van de deeltijdopleiding Bedrijfskunde & Agribusiness aan de Aeres Hogeschool te Dronten. Het onderwerp is stadslandbouw, en dat is een ruim begrip en hoewel steeds meer mensen er mee te maken hebben, is het als term nog redelijk onbekend.

In dit onderwerp komen veel zaken uit mijn leven en carrière samen. Bekend met de landbouw door dat ik opgegroeid ben op een boerderij, opleiding gedaan in de tuinbouw (bloemen- en groenteteelt) en daarna de hoveniersopleiding, zelf jaren een moestuin gehad en nu inmiddels ook actief betrokken bij het moestuinproject in de wijk en nu de opleiding agrarische bedrijfskunde. Daarnaast al jaren werkzaam bij bedrijven die werken met mensen 'met een afstand tot de arbeidsmarkt'.

Stadslandbouw heeft te maken met de inrichting van de openbare ruimte, het vakgebied waar ik momenteel in werkzaam ben. Maar heeft ook te maken met verbouwen van groente. Heeft te maken met betrekken van mensen bij de natuur en anderen hierin iets leren en in voorlichten.

Een groot woord van dank is er voor Brigitta Methorst, docent aan de Aeres Hogeschool. Ik wil haar bedanken voor de bijdrage die zij (indirect) aan het vooronderzoek en aan deze uiteindelijke scriptie heeft geleverd. Haar suggesties, verbetervoorstellen en feedback op de vele conceptversies hebben uiteindelijk tot dit resultaat geleid. Zij prikkelde me om soms net op een andere manier ergens tegen aan te kijken, hielp mij steeds meer verdieping aan te brengen en het steeds concreter te maken, en bemoedigde en motiveerde mij.

Ook wil ik de personen bedanken die mij geholpen hebben bij het onderzoek, doordat ik ze mocht interviewen of door hun bijdrage door het beantwoorden van toegestuurde vragen.

Tenslotte wil ik ook het thuisfront, mijn vrouw en de kinderen, bedanken. Dank je wel voor jullie steun en het begrip dat ik de afgelopen vier jaar vanwege de studie af en toe geen tijd had voor jullie.

Ik wens u veel plezier bij het lezen en sta open voor kritiek of aanbevelingen.

Met vriendelijke groet,

Jurgen van der Spoel

Juni 2018

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Inhoudsopgave.....	5
Samenvatting	7
Summary.....	8
1. Inleiding.....	9
1.1 Wat is stadslandbouw	9
1.2 Vormen van stadslandbouw.....	10
1.3 Het belang van stadslandbouw.	11
1.4 De (veranderende) rol van de burger	13
1.5 De (veranderende) rol van de landbouw(organisaties)	14
1.6 De (veranderende) rol van de overheid	15
1.7 De lokale overheid als samenwerkingspartner	17
2. Aanpak	19
2.1 Onderzoeksvragen	19
2.2 Onderzoeksmethode.....	20
2.3 Cases.....	21
2.4 Afbakening.....	24
2.5 Data-analyse	24
3. Resultaten.....	26
3.1 Deelvraag 1	27
3.2 Deelvraag 2	31
3.3 Deelvraag 3	34
4. Discussie.....	36
4.1 Deelvraag 1	36
4.2 Deelvraag 2	37
4.3 Deelvraag 3	40
4.4 Reflectie	41

5.	Conclusie en aanbevelingen.....	43
5.1	Conclusie	43
5.2	Aanbevelingen	45
	Bronvermelding.....	47
	Literatuur	47
	Websites	48
	Bijlagen.....	49
	Bijlage 1 Beschrijving types stadslandbouw (Jansma et al.,2011).....	50
	Bijlage 2 Vragen.....	53
	Bijlage 3 Uitwerking interview gemeente Almere, Joe van der Veen	55
	Bijlage 4 Uitwerking interview Inspiratie Inc.....	58
	Bijlage 5 Uitwerking interview gemeente Hardenberg	61
	Bijlage 6 Uitwerking interview buurtmoestuin Baalder Noaberschap	64
	Bijlage 7 Reactie gemeente Hof van Twente op schriftelijke vragen.....	67
	Bijlage 8 Reactie Buurtmoestuin Trommelstraat op schriftelijke vragen	68
	Bijlage 9 Reactie SLB Mooiweg Arnhem op schriftelijke vragen	69
	Bijlage 10 Verslag workshop ‘stadslandbouw voor leefbaarheid in de wijk’	71

Samenvatting

Stadslandbouw komt steeds meer in de belangstelling. Het is een ruim begrip en er wordt veel onder geschaard en het kan verschillende verschijningsvormen hebben. Simpel gezegd gaat stadslandbouw om het produceren van voedsel binnen stedelijke omgeving, dichtbij en voor de burger. Het gaat om de verbinding tussen stad en voedselproductie.

Stadslandbouw speelt in op de trend van het bewust kiezen wat we eten en de wens om te weten waar ons voedsel vandaan komt. Daarnaast kan het voorzien in allerlei maatschappelijke behoeften; het verkort de voedselketen, het maakt mensen bewust van de herkomst van voedsel, het creëert sociale cohesie in de wijk, het draagt bij aan recreatie en zorg. In veel gevallen is ondersteuning nodig van gemeente, woningcorporatie of andere organisaties. Met dit onderzoek worden de ervaringen met de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven onderzocht en beschreven. Het doel is te achterhalen welke ervaringen er zijn in de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven, die toepasbaar zijn voor andere gemeenten. De onderzoeksvraag luidt dan ook:

“Op welke manier kan een gemeente samenwerken in stadslandbouwprojecten, waarbij burgers initiatiefnemers zijn, en hiermee stadslandbouw stimuleren.”

Om deze vraag te beantwoorden is een kwalitatief onderzoek met diepte-interviews uitgevoerd. Hierbij is onderzocht waaruit de samenwerking nu bestaat, hoe deze samenwerking wordt ervaren en wat de voor- en nadelen zijn. Ook werd onderzocht waarom er eventueel niet wordt samengewerkt en welk obstakels en/of bezwaren er zijn.

Uit het onderzoek blijkt dat men vooral positieve ervaringen heeft. De stadslandbouwinitiatieven dragen op verschillende fronten bij aan de samenleving. De voordelen zijn dat het naast het vergroenen van de stad een sociale component en een educatief element heeft. In beperkte mate worden de initiatieven financieel ondersteund door de gemeente. De gemeentes ondersteunen voornamelijk door het geven van adviezen en het verbinden met andere organisaties. Omdat het veelal om vrijwilligerswerk gaat ontbreekt het nog wel eens aan continuïteit. Dit wordt als één van de belemmeringen ervaren. Ook is het niet altijd duidelijk waar het thuishoort binnen de gemeente. Veelal is de afdeling openbare ruimte erbij betrokken. Voor de initiatiefnemers is de betrokkenheid van de gemeente onontbeerlijk. Zij hebben de gemeente voornamelijk nodig bij de start van het initiatief.

De gemeente kan dus met name samenwerken bij de start van het initiatief en hierbij hun netwerk en hun kennis inzetten. Door het inzetten van andere doelgroepen bij de stadslandbouwinitiatieven kan de gemeente een invulling geven aan hun eigen doelstelling tot het bieden van werkgelegenheid aan mensen met een beperking en/of met een afstand tot de arbeidsmarkt. Tevens kan hiermee meer continuïteit voor het stadslandbouwinitiatief worden gecreëerd.

De aanbevelingen die worden gedaan zijn het instellen van een duidelijk aanspreekpunt voor de initiatiefnemers, het in een zo vroeg mogelijk stadium samenwerken en de initiatieven ondersteunen door meervoudige samenwerking zodat de continuïteit gewaarborgd is. Ook is het belangrijk dat het thema binnen de gemeente een duidelijke plek heeft, zodat de verantwoordelijkheid is vastgelegd. Daarnaast is meer informatie naar de burgers over het nut en de noodzaak van stadslandbouw aan te bevelen.

Summary

More and more urban agriculture becomes a hot topic. It is a broad concept, it defines a lot of different things and it can have several appearing forms. Simply put, urban agriculture is about the production of food within urban area, close to and for the citizens. It's about the connection between city and food production.

Urban agriculture responds to the trend of the conscious choice of what we eat and the desire to know where our food comes from. In addition, it can meet all kinds of social needs; it shortens the food chain, it makes people aware of the origin of food, it creates social cohesion in the neighbourhood, it contributes to recreation and care. In many cases, support of municipality, housing association or other organizations is needed. With this research, the experience of cooperation with urban agriculture initiatives are examined and described. The goal is to examine the experiences in cooperation with urban agriculture initiatives, that are applicable for other municipalities. So, the research question is:

"In which way can a municipality cooperate in urban agriculture projects, with citizens being initiators, and thus stimulate urban agriculture."

To answer this question a qualitative research is executed with in-depth interviews. Any kind of cooperation already existing is examined. Also is examined the experience of this cooperation and the advantages and disadvantages to be taken notice of. When and why the cooperation didn't work well and what obstacles and/or objections are involved was investigated as well.

The research shows mainly positive experiences. The urban agriculture initiatives on various fronts contribute to the society. Except for the greening of the city an advantage is a social component and an educational component. To a limited degree the initiatives are supported financially by the municipality. The municipalities mainly support by giving advice and linking to other organizations. There is often a lack of continuity because many projects are executed with volunteers. This is considered to be one of the obstacles experienced. And the place within the municipality is not always determined. Often the department of public space is involved. For the initiators the involvement of the municipality is essential. Mainly at the start of a new project they need the municipality.

Therefore, the municipality can support at the start of the initiative and use their network and knowledge. By means of other target groups in the urban agriculture initiatives, the municipality can take care of their own objective to provide employment to people with disabilities who find it hard to join the labour market. This also can provide more continuity for the urban agriculture initiative.

The recommendations that are made: setting a clear point of contact for the applicants, cooperating as early as possible and supporting the initiatives by multiple cooperation in order to guarantee the continuity. It is also important the theme within the municipality has a clear place in order to secure the responsibility. In addition, more information towards the citizens about the usefulness and necessity of urban agriculture is recommend.

1. Inleiding

Groen in de stad geniet steeds meer belangstelling. De noodzaak ervan wordt regelmatig besproken en beschreven in diverse vakbladen die met groen en openbare ruimte te maken hebben en door Wageningen Universiteit. Mede door de extremen in de weersomstandigheden zoals hevige buien met veel wateroverlast en hoge temperaturen in de zomer. Groen in de stad kan een bijdrage leveren deze extremen (deels) op te vangen. Daarnaast kan een groene omgeving van invloed zijn op de gezondheid en het welbevinden van de burger in de stad of het dorp. Groene plekken in de stad zijn niet alleen een 'oase van rust' waar je kunt ontsnappen aan de drukte van de stad maar het worden ook steeds meer markante plekken in de stad waar je kunt deelnemen aan het leven van alledag, er ontstaan informele contacten en er ontstaan 'ogen op de straat'. Door deze informele ontmoetingen beginnen buurtcohesie en veiligheid en wordt participatie gestimuleerd. (J. Gadet, 2011).

Kortom: Groen loont (Bade, Smid, & Tonneijk, 2011), bijvoorbeeld als het wordt ingezet als waterretentie, verbeteren van de luchtkwaliteit, voorkomen van verloedering van de woonomgeving, stimuleren van beweging etc. Dan is groen een investering in plaats van een kostenpost.

Ook stadslandbouw komt steeds meer in de belangstelling, zowel in de maatschappij als in de politiek. In 2013 stuurde toenmalig Staatssecretaris Sharon Dijksma van Economische Zaken een kamerbrief en een 'Verkenning naar Stadslandbouw' naar de Eerste kamer (www.rijksoverheid.nl). Hierin geeft ze o.a. aan dat stadslandbouw goed aansluit bij de contouren van het toekomstige natuurbelief en dat ze het belangrijk vindt de kracht te benutten die in de maatschappij aanwezig is. De initiatieven kunnen een voorbeeld zijn hoe het toekomstig natuurbelief vorm zou kunnen krijgen, doordat mensen in hun nabije omgeving in aanraking komen met groen, leren over biodiversiteit, in contact komen met buurtgenoten en vaak innovatieve oplossingen bedenken voor bijvoorbeeld het inrichten van braakliggende terreinen.

1.1 Wat is stadslandbouw

Stadslandbouw (of urban agriculture) is een ruim begrip en er wordt veel onder geschaard. Vaak wordt stadslandbouw geassocieerd met stedelingen die in hun directe omgeving groente en fruit verbouwen; kleine moestuintjes in de stad die alleen maar geld kosten of hobbyprojecten zijn. Maar stadslandbouw omvat meer, o.a. ook leefklimaat, voedselvoorziening en de bewustwording van de herkomst van voedsel, biodiversiteit, recreatie, zorg en cohesie in de wijk. Het kan voorzien in allerlei maatschappelijke behoeften. Stadslandbouw kan verschillende verschijningsvormen hebben.

De meest gebruikte definitie van stadslandbouw is:

“ Het voortbrengen, verwerken en vermarkten van voedsel en daaraan gerelateerde producten en diensten, in urbane en peri-urbane gebieden, daarbij gebruikmakend van stedelijke hulpbronnen en reststoffen. ”

(Veen, Breman, & Jansma, 2012)

Simpel gezegd gaat stadslandbouw om het produceren van voedsel binnen stedelijke omgeving, dichtbij en voor de burger.

Stadslandbouw hoeft niet per definitie in de stad zelf plaats te vinden. Ook aan de rand van de stad kan eventueel stadslandbouw plaatsvinden. Het gaat er om dat stadslandbouw een onderdeel uitmaakt van de stedelijke economie en haar sociale en ecologische systeem (Veenhuizen en Danso, 2007). Het gaat om de verbinding tussen stad en voedselproductie. Deze vorm van landbouw maakt gebruik van producten en diensten uit de stad en levert vervolgens weer producten en diensten áán de stad. Dit kan zowel commercieel als niet commercieel zijn. Een kenmerk is dat het voordeel biedt voor de maatschappij, al dan niet naast eigen bedrijfsrendement.

1.2 Vormen van stadslandbouw

Stadslandbouw kent vele vormen, variërend van kleinschalige gesubsidieerde buurtuinen tot initiatieven voor landbouw met winstoogmerk. Het kan gaan om vrijwilligers die zelf hun voedsel willen verbouwen, maar ook om zakelijke, commerciële initiatieven. Bijvoorbeeld kweekbakken op het dakterras, een volkstuin, een moestuin in het park of op een braakliggend terrein die gezamenlijk wordt onderhouden door bewoners, een zorgboerderij in de stadsrandzone, kantoorgebouwen die (tijdelijk) als kas worden gebruikt, een hightech kas bovenop de supermarkt, etc. maar ook commerciële agrarische bedrijven aan de rand van de stad die hun producten (deels) rechtstreeks leveren aan de bewoners van die stad. Stadslandbouw gaat niet alleen om de productie van voedsel, maar ook om de verwerking en verspreiding van het voedsel naar de consument.

Stadslandbouw is onder te verdelen in (Mougeot, 2000, p.6):

- stadslandbouw binnen de stad (intra-urbane stadslandbouw en
- stadslandbouw langs de randen van de stad (peri-urbane stadslandbouw).

Bij intra-urbane stadslandbouw ligt het initiatief meestal bij de burger(s) van de stad, bij peri-urbane stadslandbouw komt het initiatief van de agrariër(s).

Het onderscheid tussen peri-urbane stadslandbouw en 'gewone' (rurale) landbouw is niet altijd duidelijk en soms verschillen de criteria waarop dit onderscheid wordt gemaakt hiervoor nog wel eens. Vanuit het buitenland (bijvoorbeeld Verenigde Staten of Canada) gezien heeft Nederland vanwege de schaal en de dichtheid meer stadslandbouw dan dat we dit zelf als stadslandbouw betitelen. Het verschil zit met name in de mate waarin de landbouw verweven is in het stedelijke ecosysteem, zowel in ecologisch als economisch opzicht (bijvoorbeeld het gebruik van compost van stedelijk organisch afval voor voedselproductie) (Mougeot, 2000). In dit onderzoek wordt ook het criterium dat er rechtstreeks geleverd wordt aan de burgers in de stad gehanteerd als verschil tussen stadslandbouw en 'gewone' landbouw. Dit criterium wordt onder andere gehanteerd omdat in dat geval de gemeente er meer bij betrokken is. Immers de gemeente is er voor haar burgers.

Een andere manier om de stadslandbouw initiatieven in te delen is aan de hand van het ontstaan van de stadslandbouwinitiatieven en het doel van het initiatief en/of de initiatiefnemers. Dit kan zijn vanuit individuele en groepen burgers, de overheid of ondernemers. Dit resulteert dan in de volgende indeling:

- Sociale/burgerinitiatieven
- Gebiedsgerichte initiatieven
- Ondernemersgerichte initiatieven

Bij sociale / burgerinitiatieven zorgen en regelen burgers zelf bepaalde zaken voor elkaar. Deze initiatieven worden vaak door een kleine groep hoogopgeleide personen opgezet en anderen worden uitgenodigd en gemotiveerd om hier bij aan te sluiten. Het doel is vooral zelfvoorziening, voornamelijk voor de armere bewoners en/of als middel om goedkoop aan gezond, vers voedsel te komen.

Gebiedsgerichte initiatieven worden meestal geïnitieerd door de overheid, woningbouwcorporaties of welzijnsorganisaties, waarbij zij de bewoners activeert bij het opstarten van initiatieven gericht op zelfsturing, zelforganisatie en het nemen van eigen verantwoordelijkheid in hun eigen leefgebied (wijk, buurt, dorp). Vaak ook wordt samengewerkt met lokale initiatieven die er al bestaan. Het doel hierbij is voornamelijk ontspanning, recreatie, educatie en versterking van het buurt en het milieu.

Ondernemingsgerichte initiatieven komen vanuit ondernemers. Deze initiatieven zijn gericht op de markt en wordt ook wel commerciële stadslandbouw genoemd. De producten worden rechtstreeks verkocht aan de eindgebruiker zonder de distributiekanaal zoals via de supermarkten. Het zijn meestal boeren aan de rand van de stad die het contact met de burger fijn vinden. Voor dit type stadslandbouw is meestal een groter oppervlak nodig om winstgevend te kunnen zijn.

Deze tweede indeling komt overeen met de indeling die Van Veenhuizen (2014) hanteert in drie beleidsdimensies (zie onderstaande figuur).

FIGUUR 1: TYPES STADSLANDBOUW GERELATEERD AAN BELEIDSDIMENSIES (BRON: VAN VEENHUIZEN, 2014)

Een derde indeling die door Farming the City en Stedennetwerk Stadslandbouw wordt gehanteerd is op basis van drie verschillende plaatsen:

- het kweken op braakliggend terreinen, zowel op openbare als op privé grond.
- landbouw in kantoren of oude industriële gebouwen (indoor farming).
- op gevels en daken.

1.3 Het belang van stadslandbouw.

In de 'Visie Stadslandbouw – Het groeit in Arnhem' (Bloei in Arnhem, 2017) zegt verantwoordelijk wethouder Ine van Burgsteden van de gemeente Arnhem:

“Het is niet langer de vraag of stadslandbouw van belang is, maar hoe we er vorm aan geven. Het is onbestaanbaar dat ons voedsel in de huidige tijden nog duizenden kilometers af moet leggen voordat we het consumeren.”

Stadslandbouw vindt wereldwijd plaats. In grote steden in het buitenland (bijv. Detroit, Toronto) vindt stadslandbouw plaats waarbij vanuit de eigen gemeenschap voedsel wordt verbouwd voor hulpbehoevenden. In sommige grote steden dreigen 'food-deserts' te ontstaan – gebieden met onvoldoende toegang tot betaalbaar vers voedsel. Het lokaal verbouwen van groenten en fruit biedt dan een oplossing. In Nederland speelt het probleem van 'food-deserts' veel minder. De kosten voor voedsel zijn in Nederland relatief laag en het zelf kweken van groenten brengt veelal hogere kosten met

zich mee dan het kopen in de winkel. Stadslandbouw als voedselproductie voor de stad is voor Nederland dus niet rendabel. Hier speelt veel meer de trend van het bewust kiezen wat we eten en de wens om te weten waar ons voedsel vandaan komt. De opkomst van stadslandbouw past in de trend van hoger opgeleide stedelingen die bewust kiezen voor gezond voedsel als tegenhanger van gentechnologie en schaal vergroting in de landbouw.

Voor stadsbestuurders kan stadslandbouw een relatief goedkope manier zijn om de openbare ruimte aantrekkelijk te maken. In veel steden is door de economische crisis ook letterlijk fysieke ruimte ontstaan voor stadslandbouw, door braakliggende kavels tijdelijk te laten gebruiken door buurtbewoners met een plan. Ook woningbouwcorporaties zien stadslandbouw in toenemende mate als middel voor verbetering van de openbare ruimte. Het kan leiden tot meer binding tussen de buurtbewoners.

Daarnaast kan stadslandbouw voorzien in allerlei maatschappelijke behoeften. Het verkort de voedselketen, het maakt mensen bewust van de herkomst van voedsel, het creëert sociale cohesie in de wijk, het draagt bij aan recreatie en zorg. Ook worden gezondheidseffecten vaak als voordeel genoemd. Bewegen in de buitenlucht en bewust gezond eten zijn voorbeelden van de gezondheidseffecten. Meestal is dit een neveneffect en geen hoofddoel. Stadslandbouw met als hoofddoel het verbeteren van de gezondheid vindt voornamelijk plaats bij zorgboerderijen. Dit wordt vaak aangeduid als 'Green Care'. De daadwerkelijke gezondheidseffecten zijn vaak moeilijk aan te tonen omdat dit heel erg afhankelijk is van de persoon zelf en de levensstijl. Ook zijn er vaak wel alternatieven voorhanden (in plaats van tuinieren kunnen 'patiënten' ook gaan wandelen met een wandelcoach ter bevordering van de gezondheid). Wanneer stadslandbouw wordt ingezet voor educatie- en voorlichtingsactiviteiten kan het eventueel wel een gezondheidsbevorderingseffect hebben via gedragsverandering bij bezoekers en de buurt. (Dijkshoorn, 2015).

Stadslandbouw kan dus meerdere functies vervullen en verschillen in grootte. En verschillende stadslandbouwinitiatieven kunnen verschillende functies vervullen maar ook (deels) dezelfde. In de notitie "Staalkaarten stadslandbouw+; ontwikkelstrategieën om te komen tot stadslandbouw in Almere Oosterveld" (Jansma et al, 2011) worden 12 verschillende types stadslandbouw onderscheiden. De types die omschreven worden zijn: de voedselboerderij, het energiebedrijf, het kringloopbedrijf, het educatiebedrijf, het community bedrijf, het zorgbedrijf, de groenbeheerder, het distributiebedrijf, groene daken, landgoederen, de producerende wijk en agroparken. De eventuele combineerbaarheid van de verschillende types is weergegeven in de tabel op de volgende pagina.

	De voedselboerderij	Het energiebedrijf	Het kringlopenbedrijf	Het recreatiebedrijf	Het educatiebedrijf	Community (bedrijf)	Het zorgbedrijf	De groenbeheerder	Het distributiebedrijf	Groene daken	Landgoederen	De producerende wijk
De voedselboerderij	x	x	x								x	
Het energiebedrijf	x	x	x									x
Het kringlopenbedrijf	x	x	x									x
Het recreatiebedrijf				x	x	x	x	x	x		x	
Het educatiebedrijf	x	x	x	x	x	x	x		x	x		x
Community (bedrijf)				x	x	x	x		x	x		x
Het zorgbedrijf				x	x	x	x	x	x	x		x
De groenbeheerder				x	x	x	x	x			x	x
Het distributiebedrijf	x			x		x	x		x	x		x
Groene daken										x		x
Landgoederen	x						x	x			x	
De producerende wijk						x		x	x	x		x

TABEL 1: COMBINEERBAARHEID VAN FUNCTIES TUSSEN DE BEDRIJFSTYPEN. (JANSMA, 2011)

De omschrijvingen van de verschillende types is weergegeven in bijlage 1.

1.4 De (veranderende) rol van de burger

In Nederland zijn er inmiddels veel initiatieven waarin burgers en (lokale) ondernemers een gezamenlijke buurttuin opzetten of andere vormen van stadslandbouw beginnen. Over het algemeen komen deze initiatieven van onderaf, vanuit de burgerij. Soms omdat er een probleem is, bijvoorbeeld de plaatselijke voedselbank heeft onvoldoende verse producten, soms omdat enkele mensen enthousiast zijn over tuinieren en zelf geen mogelijkheden hebben, of soms omdat een agrarische ondernemer er een (aanvullend) verdienmodel in ziet. Meestal sterk gedreven door lokale omstandigheden of mogelijkheden. Deze initiatieven hebben vaak als gevolg dat anderen ook gestimuleerd worden om mee te doen.

Veelal is hierbij de ondersteuning nodig van gemeente, woningbouwcorporatie of andere organisaties. In veel gevallen is de grond waarop men stadslandbouw wil beginnen eigendom van de gemeente of woningbouwcorporatie. Daarnaast kan men te maken krijgen met vergunningen om producten te verkopen en, niet geheel onbelangrijk, veelal heeft men een financiële ondersteuning nodig in de vorm van subsidie of een startpremie.

De gemeente, woningbouwcorporatie kan deze ondersteuning op verschillende manieren geven. Naast financiële steun, kan het ook in de vorm van beschikbaar stellen van de grond of een gebouw. Ook ondersteuning in de vorm van advies en kennisoverdracht is mogelijk. Bijvoorbeeld kan de gemeente advies geven op welke manier subsidie kan worden verkregen en welke instanties eventueel ook financiële ondersteuning verlenen (bijv. Oranjefonds).

Uit onderzoek door het Belgische Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) en Universiteit Gent blijkt dat initiatieven voor stadslandbouw een grotere kans van slagen hebben als ze structurele steun krijgen van de stad of gemeente, én als er een balans is tussen het streven naar economische haalbaarheid en het vergroten van de sociale gelijkheid in de stad.

(<http://www.vilt.be/stedelijk-beleid-rond-stadslandbouw-maakt-het-verschil>).

De burger is dus bij het opstarten van een stadslandbouwproject afhankelijk van officiële instanties (gemeente, provincie, woningbouwcorporatie). Aan de andere kant wil de overheid steeds meer dat burgers voor elkaar zorgen (participerende maatschappij) en minder afhankelijk wordt van de overheid. Dit biedt voor de burger kansen om een aantal zaken zelf te regelen. Voor de overheid betekent dit dat zij moet leren omgaan met deze burgerinitiatieven en zich afvragen welke rol zij hierbij wil of moet aannemen. Meer hierover in paragraaf 1.6 “De (veranderende) rol van de overheid.”

1.5 De (veranderende) rol van de landbouw(organisaties)

Hoewel de meeste stadslandbouwinitiatieven kleinschalig van omvang zijn en een activiteit van gedreven vrijwilligers, zijn er hier en daar ook boeren die in hun reguliere bedrijfsvoering rekening houden met de burgers in de buurt van hun bedrijf. Ze maken eventueel ruimte op hun bedrijf om burgers te ontvangen, te ontmoeten en te bedienen. De behoefte aan ‘anders boeren’ is een belangrijke drijfveer. Ze zien stadslandbouw en lokale voedselproductie in combinatie met diensten als zorg, educatie en recreatie, als middel om het imago van de landbouwsector te verbeteren en de transparantie van de productiewijze te vergroten. (Dekking, 2018). Veelal zijn het bedrijven aan de stadsrand. Hiermee spelen deze bedrijven in op de toenemende vraag naar eerlijk voedsel, zorg met echte aandacht voor de mensen, crèches met veel buitenspeelmogelijkheden, bijkomen in het groen, enz. (Kierkels, 2012). Zo brengen ze een nieuwe verbinding tussen platteland en burger tot stand. Deze multifunctionele landbouw levert ook een bijdrage aan de lokale economie doordat ze voor werkgelegenheid zorgen. De gemiddelde arbeidsinzet bedraagt 3,7 VAK (volwaardige arbeidskrachten) (Oostindië, 2011). Stadslandbouw is een onderdeel van deze multifunctionele landbouw. Deze stadslandbouwbedrijfjes verkopen rechtstreeks aan de consument. Meestal gaat het om biologisch producten. Ook zijn er franchiseconcepten zoals de ‘Landwinkel’. Eventueel zou aan de (lokale) supermarkt geleverd kunnen worden, hoewel dit niet eenvoudig is vanwege vereiste certificering volgens HACCP-hygiëne-eisen.

Een onderzoek uitgevoerd in september 2013 door Nationale Federatie Stadsgerichte Landbouw / Green Deal Stadslandbouw (een samenwerking door o.a. bedrijven, Wageningen UR, het ministerie van Economische Zaken en het voormalige ministerie van Infrastructuur en Milieu) toont aan dat bedrijfsmatige stadslandbouw op dit moment nog erg risicovol is. Onder andere door minder standaardisatie en de grotere problemen voor het verkrijgen van de benodigde financiering. De lokale meerwaarde van stadslandbouw en de gedachte dat stadslandbouw een waarde kan opleveren aan het stedelijk milieu is veel moeilijker in geld uit te drukken.

Ook het onderzoeksrapport van Wageningen Universiteit ‘Dynamiek en robuustheid van multifunctionele landbouw’ (Oostindië, 2011) toont aan dat er veel indirecte effecten zijn, waaronder de kwaliteit van leven. Over deze indirecte effecten is nog weinig bekend, al zijn er wel steeds meer aanwijzingen voor de samenhang tussen de prijs van onroerend goed en landschappelijke kwaliteiten.

Onderzoekster Marleen Warnaar van Wageningen Universiteit concludeert in het rapport “Stad en Landbouw, een vruchtbare combinatie” (Jansma, 2006) dat voor een boerderij in de stad de steun van de gemeente onontbeerlijk is. Zo zijn de aanpassing van het bestemmingsplan, vergunningen en bemiddeling bij scholing taken van de gemeente.

Stadslandbouw biedt dus voor de landbouw de kans om het imago te verbeteren, de consument meer informatie te verschaffen over de herkomst van de producten en de teeltwijze. Ook kan het een verbetering van het bedrijfsresultaat opleveren. Evenals bij de (veranderende) rol van de burger, is ook hierbij de plaatselijke overheid van belang welke mogelijkheden en/of belemmeringen er zijn.

1.6 De (veranderende) rol van de overheid

Landelijk

In de brief van de toenmalige Staatssecretaris van Economische Zaken richting Eerste kamer, in april 2013, stelde mevrouw Sharon Dijksma dat uit gesprekken met Stedennetwerk Stadslandbouw blijkt dat gemeentes behoefte hebben aan een richtinggevende visie op stadslandbouw en dat zij aan willen sluiten bij de richting die het rijk met stadslandbouw op wil. Aansluiten bij een landelijke visie – of alleen al het bestaan van een landelijke visie - is voor hen bovendien een legitimatie om zich met het thema bezig te houden. In de 'Agenda stadslandbouw 2013' worden een aantal actiepunten genoemd die de ondertekenaars van deze agenda vragen aan de Rijksoverheid, nl.:

- Dat zij ruimte geeft aan lagere overheden om stadslandbouw te stimuleren, meedenkt over hoe dit vorm kan krijgen en meehelpt kennis op te bouwen;
- Dat zij bijdraagt aan het ontwikkelen en uitdagen van een visie rond het thema stadslandbouw in het landelijk gebied en de stad;
- Dat zij de kansen voor stadslandbouw meeneemt bij de uitwerking van het Europees Landbouwbeleid met name waar het gaat om landbouw in stadrandgebieden (peri-urbane gebieden);
- Dat zij onderzoekt hoe de remmende werking van de stringente toepassing van regels voor voedselveiligheid en het houden van dieren op de ontwikkeling van stadslandbouw verminderd kan worden.

Echter sinds deze brief uit 2013 is er nog geen landelijk beleid ontwikkeld. Wel is er door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (BZK), de zogenaamde 'Versnellingsagenda' opgesteld. Hiermee wil de overheid de transitie naar meer doe-democratie bevorderen, ondersteunen en versnellen. Het ministerie van BZK richt zich met name op systeemvoorwaarden die het eigenaarschap en de zeggenschap van initiatiefnemers versterken. Denk aan verbetering van de informatiepositie van initiatiefnemers, versterking van hun rechten, wijziging van belemmerende regels en meer ruimte voor initiatief, de financiering van initiatief en het ontstaan van een adequate structuur van intermediaire organisaties. Dit sluit enigszins aan op de actiepunten van de hiervoor genoemde Agenda stadslandbouw 2013.

De notitie "Een verkenning van groen en boer zijn in en om de stad" (Esther Veen e.a, 2012), geeft als belangrijke voorwaarde voor een landelijke visie het onderzoeken van de claims van stadslandbouw. "Wanneer duidelijk wordt wat stadslandbouw daadwerkelijk kan bijdragen aan stad en maatschappij, wordt een investering legitiem. Bovendien geeft inzicht in de bijdrage van stadslandbouw ook richting aan de manier waarop stadslandbouw het beste vorm kan worden gegeven voor het behalen van bepaalde beleidsdoelen".

Provinciaal

Op provinciaal niveau wordt er hier en daar al onderzoek gedaan naar mogelijkheden voor stadslandbouw. Zo is in opdracht van de provincie Utrecht door Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, onderdeel van Wageningen UR in 2015 een onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van stadslandbouw in leegstaande kantoorpanden ("Stadslandbouw in kantoorpanden: Optie of utopie?", PPO Publicatienr.623). De vraag van de provincie Utrecht (en gemeente Nieuwegein) was of

stadslandbouw leegstaande kantoren en industrieterreinen inderdaad weer een duurzame, productieve en maatschappelijke bestemming kan geven (Spruijt, Jansma, Vermeulen, de Haan, & Sukkel, 2015). De onderzoekers concluderen overigens in dit rapport dat stadslandbouw in verband met de economische haalbaarheid (nog) geen structurele oplossing is voor het probleem van de leegstaande kantoorpanden.

De provincie ondersteunt veelal wanneer het om stadslandbouwinitiatieven gaat. Zo heeft bijvoorbeeld de provincie Overijssel samen met Natuur en Milieu Overijssel het programma 'Groen van Betekenis', waarin samengewerkt wordt met gemeenten, welzijnsorganisaties en bewoner aan (proef)projecten voor meer groen in de wijk. Een ander voorbeeld betreft de provincie Friesland. Zoals blijkt uit het jaarverslag van 2016 van Streekwurk Zuidwest Fryslân, heeft de provincie Friesland, samen met gemeente Súdwest-Fryslân, gezorgd voor sanering van het zogenoemde Flach-terrein in de Bomenbuurt van Sneek. Op dit terrein wilde Stichting Groen Flach (stichting wordt gevormd door wijkbewoners) een buurt- en beleeftuin ontwikkelen, echter bleek er asbest in de grond te zitten. De stichting kreeg bij de inrichting o.a. subsidie van de provincie.

Voor de provincie is het daarnaast vooral van belang om gebieden aan te wijzen die geschikt zijn voor stadslandbouw.

Gemeentelijk

In het hiervoor genoemde onderzoek van Ester Veen e.a. wordt duidelijk gemaakt welke functies stadslandbouw kan vervullen en aan welke beleidsthema's van de lokale overheid ze een bijdrage kan leveren. De volgende twaalf beleidsthema's worden genoemd:

Werkgelegenheid	Leefomgeving (groen/biodiversiteit)	Zorg en welzijn
Toegevoegde waarde (directe opbrengsten)	Milieu (incl. kringlopen)	Participatie en cohesie
Indirecte baten (b.v. gezondheid)	Klimaat (incl. energie)	Recreatie en vrije tijd
Aantrekkelijk woonklimaat	Voeding en gezondheid (incl. bewegen)	Onderwijs (incl. educatie)

De beleidsthema's worden ingedeeld naar de drie P's van duurzaamheid van John Elkington: People, Planet, Profit. De eerste vier beleidsthema's (in de eerste kolom) hebben met Profit (ondernemen, verdienen) te maken, de volgende vier (in de tweede kolom) met Planet (welbevinden, kwaliteit van leven) en de laatste vier (in de derde kolom) met People (identiteit, cohesie).

Stadslandbouw lijkt dus voor alle aspecten van duurzaamheid en voor een breed spectrum aan beleidsthema's een meerwaarde te kunnen bieden. Echter is dit in veel gevallen nog niet of onvoldoende onderbouwd en zijn er nog veel vragen die niet beantwoord zijn. Zo lijkt er een verband te bestaan tussen de huizenprijzen en de aanwezigheid van groen in de directe omgeving, maar of dit ook en in dezelfde mate geldt voor stadslandbouw is nog onduidelijk. Hetzelfde geldt voor de claims met betrekking tot gezondheid. Er zijn wel aanwijzingen dat groen een positieve invloed heeft op de gezondheid, maar hoe stadslandbouw daar een bijdrage in kan leveren is nog een open vraag.

De onduidelijkheid over de meerwaarde geldt zowel voor de directe als voor de indirecte baten. Om deze meerwaarde te bepalen is er in 2013 een "Maatschappelijk Kosten en Baten Analyse (MKBA) Stadslandbouw" uitgevoerd op verzoek van het stedennetwerk Stadslandbouw en met ondersteuning van het ministerie van Economische Zaken (Abma e.a., 2013). In dit onderzoek zijn drie verschillende stadslandbouwinitiatieven onderzocht, te weten Voedseltuin Rotterdam, De Nieuwe Waranda Tilburg en Hazennest in de Nieuwe Waranda Tilburg. Uit dit onderzoek is door de auteurs geconcludeerd dat

de onderzochte initiatieven rendabel lijken te zijn. Stadslandbouw in de vorm van grootschalige zorg en detailhandel op het platteland lijkt zowel maatschappelijk als financieel rendabel te zijn. Stadslandbouw in de vorm van recreatie of een kleinschalige winkel op het platteland of een voedseltuin in de stad blijkt financieel minder aantrekkelijk voor ondernemers. Zonder een alternatief verdienmodel voor (agrarische) ondernemers is de kans groot dat agrariërs niet investeren. Dan zullen de baten aanzienlijk lager uitvallen. De gemeente kan haar investeringen in het gebied niet innen uit financiële opbrengsten uit het gebied. Ook wordt in dit onderzoek aanbevolen om een nader onderzoek te doen naar meer vormen van stadslandbouw zoals stadslandbouw in woonwijken gericht op sociale cohesie, gezondheid of educatie.

Zoals aangegeven raakt stadslandbouw verschillende beleidsthema's. Zo heeft het te maken met de inrichting van de stad, met wonen, met sociale voorzieningen en bijvoorbeeld met zorg en welzijn. Het is per gemeente verschillend onder welke afdelingen deze beleidsterreinen zijn ingedeeld en hoeveel aandacht deze beleidsterreinen krijgen. Dit hangt voornamelijk af van de grootte van de gemeente en daarmee het aantal ambtenaren/afdelingen en/of het aantal wethouders en hun specifieke kennis en expertise. Zo kan het als onderdeel van de openbare ruimte vallen onder de afdeling beheer, maar net zo goed als onderdeel van re-integratie onder de afdeling sociale zaken.

Wanneer meerdere partijen verantwoordelijk zijn, is het risico dat soms juist niemand de verantwoordelijkheid neemt. Een belangrijke uitdaging is het dus om de verschillende afdelingen bij elkaar te brengen en te laten samenwerken. Aan de andere kant geeft het juist de mogelijkheid om verschillende afdelingen met elkaar te verbinden, doordat ambtenaren gedwongen worden met elkaar samen te werken en hiermee mogelijk de 'hokjesgeest' of 'tunnelvisie' wordt bestreden.

1.7 De lokale overheid als samenwerkingspartner

Dat stadslandbouw een bijdrage kan leveren aan de samenleving hebben bestaande initiatieven wel aangetoond. Echter zijn deze baten niet of nauwelijks in geld uit te drukken. Wel is het mogelijk de maatschappelijke baten te onderzoeken en deze per geval te benoemen, zodat er draagvlak voor gecreëerd wordt binnen de ambtelijke organisatie en in de buurt/omgeving.

Omdat stadslandbouw zich voornamelijk lokaal afspeelt, is het ook van belang dat er op lokaal niveau verbanden worden gelegd tussen de verschillende stakeholders. Het ligt voor de hand dat de gemeente deze taak op zich neemt, omdat zij verantwoordelijk is voor de invulling van de verschillende beleidsterreinen waar stadslandbouw een bijdrage aan levert. Daarnaast beschikken de enthousiaste buurtbewoners die een stadlandbouwproject beginnen vaak niet over een (juist) netwerk en hebben ze geen duidelijk beeld. De gemeente kan dan het voortouw nemen om actief de buurt mee te krijgen. Dit gebeurt nu nog slechts sporadisch, bij toeval en ad hoc. Dat ligt niet aan de onwil van de verschillende partijen, maar veel meer aan een onwetendheid van elkaars bestaan, aan het vinden van de juiste ingangen bij de instellingen en de tijd om deze verbindingen te leggen. Tegelijkertijd betekent dit niet dat het ook lokaal moet blijven, het is goed dat er uitwisseling plaatsvindt tussen verschillende gebieden.

Er wordt van de burger steeds meer zelfredzaamheid en participatie verwacht. We gaan langzaam van een verzorgingsstaat naar een participatiestaat, zoals koning Willem Alexander dit in zijn troonrede van 2013 aangaf. De burgers willen zelf ook in toenemende mate minder afhankelijk zijn van de overheid en meer zelf de verantwoordelijkheid nemen. Dit biedt aan de ene kant kansen, maar het maakt ook noodzakelijk om er goed over na te denken hoe die zelfredzaamheid en participatie het beste uitgevoerd kan worden. Ook vraagt het nieuwe competenties en vaardigheden van de burgers. De gemeente dient hierbij de bewoners te ondersteunen en te faciliteren.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft in 2011 een publicatie “Experimenteren met burgerinitiatief” uitgegeven. Hierin wordt informatie gegeven over hoe gemeentebesturen kunnen omgaan met initiatieven van bewoners in hun gemeente. Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) heeft in 2012 een rapport uitgebracht genaamd “Vertrouwen in burgers”, waarin zij onderzoekt hoe beleidsmakers burgers meer kunnen betrekken bij het actief vormgeven van de samenleving. Uit deze rapporten blijkt o.a. dat burgerbetrokkenheid op dit moment door de (lokale) overheid nog niet ten volle wordt benut, terwijl burgers juist beschikken over ervaringskennis, specifieke vakkennis en vaardigheden (Dagevos, Kiers, Kors, & Verhagen, 2015).

Voor de gemeente kan het lastig zijn te bepalen hoe ver je moet gaan in de bemoeienis bij burgerinitiatieven in het algemeen en bij stadslandbouw in het bijzonder. Doordat elk stadslandbouw initiatief uniek is zal dit dus waarschijnlijk ook altijd maatwerk zijn. Ook zal de grootte van de gemeente bepalend zijn. Een kleine gemeente heeft als voordeel dat de taken minder afgebakend zijn en dat collega ambtenaren gemakkelijker benaderbaar zijn (korte lijnen). Het nadeel kan zijn dat er onvoldoende capaciteit of kennis aanwezig is. Bij een grote gemeente zijn veelal de taken en verantwoordelijkheden specifiek benoemd. Dit kan een voordeel zijn wanneer stadslandbouw al als een specifieke taak is benoemd, maar ook een nadeel als dit niet zo is.

Kortom: er zijn voldoende kansen en mogelijkheden voor de lokale overheid die nu nog onvoldoende worden benut. Voor de gemeente een uitdaging om te onderzoeken hoe stadslandbouw het beste gestimuleerd kan worden en waar de partijen in de samenwerking behoefte aan hebben. Met dit onderzoek worden de ervaringen met de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven onderzocht en beschreven. Enkele grote steden zijn al redelijk actief op het gebied van stadslandbouw, doordat er binnen hun gemeente al veel stadslandbouwinitiatieven zijn. Als voorbeeld wordt de gemeente Almere gebruikt, met momenteel 140 stadslandbouwinitiatieven. Kleinere gemeenten, zoals gemeente Hardenberg (Ov.), hebben over het algemeen minder capaciteit om hiervoor zelf beleid en/of initiatieven voor te ontwikkelen, maar kunnen wel leren en gebruik maken van de ervaring van grotere steden. Het doel is te achterhalen welke ervaringen er zijn in de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven, die toepasbaar zijn voor andere gemeenten.

2. Aanpak

In alle drie de genoemde typen stadslandbouw (sociale/burgerinitiatieven, gebiedsgerichte initiatieven, ondernemingsgerichte initiatieven) is de (lokale) overheid van belang. De initiatieven starten op lokaal niveau en de initiatiefnemers komen als eerste in contact met de gemeente. Dit kan onder ander zijn om hulp; kan/wil de gemeente (financieel) steunen of omdat men iets wil dat (nog) niet binnen de wettelijke kaders past (verkoop van groente op fruit op een plaats waar volgens bestemmingsplan geen detailhandel is toegestaan). Daar staat tegenover dat gemeentes de taak hebben om de groeiende armoede te bestrijden, mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt aan het werk te helpen, het energieverbruik omlaag te brengen, er voor te zorgen dat we minder afval produceren en dat de leefomgeving gehandhaafd blijft of waar mogelijk verbeterd wordt. Daarnaast heeft de gemeente ook de taak om stakeholders bij elkaar te brengen. De gemeente moet een verbindende partij zijn tussen de andere maatschappelijke partners. In dat opzicht is de overheid in de letterlijke betekenis van het woord geen 'overheid' maar een 'tussenheid'. (Apperloo, et.al., 2014)

2.1 Onderzoeksvragen

Het onderzoek dat is uitgevoerd gaat dan ook over de rol van de lokale overheid als samenwerkingspartner met stadslandbouwinitiatieven. In sommige gemeentes is men daar al heel actief mee, terwijl in andere, veelal kleinere, gemeentes daar nog niet of nauwelijks mee bezig is. Dat resulteert in de volgende onderzoeksvraag:

“Op welke manier kan een gemeente samenwerken in stadslandbouwprojecten, waarbij burgers initiatiefnemers zijn, en hiermee stadslandbouw stimuleren”

Het onderzoek richt zich dus op de samenwerking van de gemeente met burgerinitiatieven met betrekking tot stadslandbouw. Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn een aantal deelvragen opgesteld.

Allereerst is onderzoek gedaan naar voorbeelden van samenwerking met stadslandbouwinitiatieven in de praktijk en wat hierbij de ervaring is. Het doel was om aan de hand van deze voorbeelden goede- en minder goede ervaringen te benoemen waar andere gemeentes hun voordeel mee kunnen doen en een aanbeveling kan worden gedaan. Dit resulteerde in de eerste deelvraag:

Welke ervaringen zijn er opgedaan, door de gemeente, met de samenwerking in stadslandbouwprojecten en wat zijn de voordelen en nadelen?

Daarnaast is het ook van belang om te onderzoeken of er redenen zijn, waarom er niet wordt samengewerkt met burgerinitiatieven in de vorm van stadslandbouw. Aan de hand van deze redenen kan gericht aangegeven worden waar het oplossingen of verbeteringen in het proces moeten worden aangebracht. Hiervoor is de volgende tweede deelvraag opgesteld:

Welke belemmeringen / obstakels zijn er met betrekking tot de samenwerking met burgerinitiatieven m.b.t. stadslandbouw?

Om de bestaande samenwerking en de eventuele (her)nieuw(d)e samenwerking voor beide partijen zo zinvol en efficiënt mogelijk in te vullen, is het van belang te achterhalen waar juist behoefte aan is en waar juist niet. Om deze behoefte te achterhalen en in beeld te brengen is de derde deelvraag opgesteld:

Wat verwachten de initiatiefnemers van stadslandbouwprojecten van de samenwerking met de gemeente?

Na beantwoording van de deelvragen kan uiteindelijk de hoofdvraag worden beantwoord.

2.2 Onderzoeksmethode

Om de deelvragen en uiteindelijk de onderzoeksvraag te beantwoorden is er een kwalitatief onderzoek met diepte-interviews gehouden. Er is per gemeente 1 interview gehouden bij de gemeentefunctionarissen die betrokken zijn bij stadslandbouw, danwel vergelijkbare burgerinitiatieven, bij twee verschillende gemeenten. Het gaat hierbij om medewerkers die ofwel betrokken zijn bij beleid met betrekking tot burgerinitiatieven danwel om medewerkers die daadwerkelijk contact hebben met de stadslandbouwinitiatieven. Daarnaast worden initiatiefnemers en/of kartrekkers van hierna genoemde stadslandbouwinitiatieven geïnterviewd. Een opzet van de interviewvragen is bijgevoegd als bijlage 2. Deze interviews bestonden uit open vragen, zodat de antwoorden niet in een bepaalde richting worden gestuurd. De interviews zijn uitgevoerd bij twee verschillende gemeentes. Allereerst is er bij een gemeente die al langer met stadslandbouwinitiatieven samenwerkt, onderzoek gedaan waaruit die samenwerking bestaat, hoe zij deze samenwerking ervaren en wat voor hen de voor- en nadelen en eventuele kosten en baten zijn. Daarna is bij een gemeente die nog nauwelijks samenwerkt onderzocht waarom er (nog) niet samengewerkt wordt, welke obstakels en/of bezwaren hiervoor zijn. Ook is bij stadslandbouw initiatieven onderzoek hoe zij de samenwerking ervaren en/of het liefst zouden zien en wat zij eventueel missen in de samenwerking met de gemeente.

De interviews bij de gemeentes werden uitgevoerd bij de gemeente Almere en de gemeente Hardenberg. De keuze voor deze gemeentes is gemaakt in verband met de vermoedde tegenstelling in de samenwerking. De gemeente Almere staat algemeen bekend om de vergevorderde stadslandbouw in haar gemeente. De gemeente Hardenberg is gekozen omdat hier enkele jaren geleden hier voor het eerst een stadslandbouwinitiatief is opgestart, dat vrijwel zelfstandig draait zonder (al te veel) bemoeienis van de gemeente. Dit stadslandbouwinitiatief, de buurtmoestuin van het Baalder Noaberschap, is dan ook gekozen als onderzoeksproject. Ter vergelijking van dit project in de Hardenbergse wijk Baalder, is ook gekeken naar enkele stadslandbouwinitiatieven die behoren onder de overkoepelende organisatie Inspiratie Inc.(o.a. buurt-Tuin Acceptus, Buurt-Tuin Diamondiaal en Buurt-Tuin Karibu) in Almere. Meer over deze cases in de volgende paragraaf.

Er is gekozen voor deze vorm van onderzoek omdat dit gezien de beschikbare tijd een goede manier is om de praktijk te bestuderen. Door enerzijds vergelijkbare (Baalder Noaberschap en Inspiratie Inc.) en aan de andere kant tegengestelde cases (gemeente Almere en gemeente Hardenberg) te bestuderen is het mogelijk inzicht te krijgen in praktijkervaringen en hiermee antwoord te geven op de deelvragen.

Tijdens het onderzoek bleek Inspiratie Inc. toch minder vergelijkbaar met Baalder Noaberschap dan verwacht. Daarom is besloten enkele stadslandbouwinitiatieven te benaderen met het verzoek dezelfde vragen schriftelijk te willen beantwoorden. De antwoorden die in dit onderzoek ook zijn gebruikt zijn van buurtmoestuin Trommelstraat in Almere en Stadslandbouw Mooieweg in Arnhem.

Aanvullend onderzoek

Om meer input te krijgen voor het onderzoek zijn de vragen die gesteld zijn in het interview met de gemeente Almere ook schriftelijk voorgelegd aan de heer Frans Nije Bijvanck, senior-beleidsmedewerker Plattelandsontwikkeling van de gemeente Hof van Twente. De vragen van de interviews bij de stadslandbouwinitiatieven zijn ook opgestuurd naar buurtmoestuin Trommelstraat in Almere en Stadslandbouw Mooieweg in Arnhem, zoals reeds hiervoor aangegeven. Er is gekozen om deze vragen op te sturen met het verzoek deze schriftelijk te beantwoorden in plaats met deze organisaties ook interviews te houden vanwege de beperkt beschikbare tijd in verband met de afstudeerperiode in deeltijd en de fulltimebaan van de onderzoeker.

Gezien de beschikbare onderzoekstijd (van half april tot begin juni) is gekozen voor een beperkt aantal cases en interviews. Hiermee lag de focus minder op kwantiteit en meer op kwaliteit.

2.3 Cases

Gemeente Almere

Almere is in de tweede helft van de twintigste eeuw opgezet als tweede grotere stad in de provincie Flevoland. De eerste woningen werden opgeleverd in 1976. Inmiddels is het Lelystad, de hoofdstad van Flevoland (met ruim 76.000 inwoners in 2016), in inwonertal ver voorbijgestreefd. Almere telt op 1 april 2018 204.845 inwoners (CBS, 2018). Almere is de relatief het snelst groeiende grotere gemeente van Nederland. In de komende periode zal de stad kunnen groeien tot een aantal van 300.000 à 350.000 inwoners.

Almere heeft een totale oppervlakte van 24.877 hectare, landoppervlakte 12.924 ha (CBS, 2018).

Op 1 januari 2018 zijn er volgens de inventarisatie in het rapport “Stadslandbouw in Almere, De stand van zaken op 1 november 2017” (Dekking, 2018) in Almere 140 initiatieven op het gebied van stadslandbouw. Vooral na 2010 is de toename spectaculair. Hierbij gaat het vooral om kleinschalige initiatieven in de bestaande stad en in veel mindere mate om initiatieven op meso- of macroniveau. De meeste initiatieven zijn niet commercieel.

Naast de daadwerkelijke initiatieven zijn er ondersteunende netwerken actief in Almere. Dit zijn het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA), de Kenniskring Buurtmoestuinen, Mooi Zo Goed Zo van stichting de Schoor, de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij (KNHM) Groen Dichterbij en de Flevocampus. Ook organisaties als Stad en Natuur, Stadsboerderij Almere en de Urban Greeners ondersteunen diverse initiatieven. Van oudsher maakt stadslandbouw onderdeel uit van Almere. De laatste jaren is de aandacht voor stadslandbouw in Almere echter sterk gegroeid. Dit komt vooral door ontwikkelingen op het gebied van beleid, gebiedsontwikkelingen en versterking van de structuur t.a.v. kennis & innovatie.

Aan de rand van de gemeente Almere verrijst momenteel een nieuwe woonwijk, genaamd Oosterwold. In deze woonwijk staat de gemeente aan de zijlijn. De bewoners leggen binnen verenigingen zelf de infrastructuur van wegen aan en maken de eigen kavel via procedures en onder speciale condities bouwrijp – van landbouw tot woongrond. De nieuwe bewoners moeten hun kavel voor minimaal 50% inrichten met stadslandbouw. Verder mag de woning niet groter zijn dan 12,5% van de kavelgrootte. Er is geen aardgas, wel elektra, water en glasvezel.

Gemeente Hardenberg

Hardenberg is een stad aan de Overijsselse Vecht in de provincie Overijssel. De gelijknamige gemeente is ontstaan na de gemeentelijke herindeling van 2001 uit de gemeenten Hardenberg, Avereest en Gramsbergen. De gemeente Hardenberg telt op 31 januari 2018 60.577 inwoners (bron: CBS).

De gemeente Hardenberg heeft een totale oppervlakte van 31.715 hectare, landoppervlakte 31.228 hectare (CBS). Hiermee is het zowel qua totale oppervlakte als qua landoppervlakte groter dan Almere. Echter heeft Almere ruim drie keer zoveel inwoners.

De stad Hardenberg bestaat uit de wijken Baalder, Baalderveld, Centrum, Heemse en Marslanden. In één van de woonwijken, nl. Baalder, ligt het stadslandbouwinstituut wat als cases is gekozen. De wijk Baalder is gebouwd in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw op de plaats van de gelijknamige buurtschap. De eerste bewoners arriveerden in 1976. Er staat nog een oude boerderij uit de tijd voordat het een woonwijk werd. Deze doet nu dienst als wijkcentrum en kinderboerderij.

De gemeente Hardenberg heeft duurzaamheid hoog in het vaandel en draagt dit ook uit. Echter gaat dit voornamelijk over energiebesparing. Er is geen beleid, afdeling of functionaris die zich specifiek met stadslandbouw bezighoudt. Wel staat in het collegeprogramma; *“Particulier landschapsbeheer en het vermarkten van streekproducten wordt gestimuleerd, net als (tijdelijk) gebruik van braakliggende gemeentelijke terreinen door mensen met afstand tot de arbeidsmarkt”*.

Buurtmoestuin Baalder Noaberschap

Het moestuinproject in de wijk Baalder is een onderdeel van “Baalder Noaberschap”. Dit is een wijkhulpdienst die is gestart in januari 2013 door de wijkdiaconieën van de Protestantse Kerk Baalder (PKN) en de Gereformeerde kerk Vrijgemaakt (GKV) uit Baalder om “de betrokkenheid met elkaar in de gehele wijk Baalder concreet te maken en samen te ervaren.” (Baalder Noaberschap, 2018). Het moestuinproject bestaat nu ongeveer 4 jaar. De oogst is bestemd voor de mensen in de wijk met een smalle beurs. De gegadigden voor de producten worden aangereikt door de wijkdiakenen, de ouderlingen of de predikanten van de kerken, die het beste weten waar de nood het hoogst is. Dit resulteert momenteel in een lijst van ± 30 adressen waarvan bekend is dat deze mensen het om financiële redenen goed kunnen gebruiken. De beschikbare grond bedraagt op dit moment 150 m². De vrijwilligers worden ondersteund door cliënten van Baalderborg (een zorginstelling voor verstandelijk gehandicapten) aangestuurd door de beheerder van de wijkboerderij. Ook scholieren van de drie basisscholen in de wijk en van de AOC “De Groene Welle” helpen mee.

Inspiratie Inc.

Stichting Inspiratie Inc. in Almere ontwikkelt creatieve vormen voor sociaal ondernemerschap, participatie en coöperatie, en de kracht van diversiteit. (Inspiratie-Inc.,2018) Inspiratie Inc., opgericht in 2010, richt zich op iedereen die een actieve plaats in de samenleving zoekt: kinderen, jongeren, volwassenen en oudere mensen; met verschillende achtergronden, culturen, geloven, geslacht, en/of sociale status. Het doel is om vormen van sociaal ondernemerschap en participatie te vinden, waarin iedereen kan deelnemen en positief bijdraagt. Het gaat om inspireren en activeren, en gezamenlijk plekken creëren, die als een nieuw thuis voelen.

De activiteiten zijn erop gericht mensen te inspireren en te activeren om in contact te komen met anderen, en daar ook daadwerkelijk een waardevolle band mee op te bouwen. Vooral de ontmoetingen tussen mensen uit verschillende delen van de wereld zijn hierin van belang; de methodieken die daarbij worden gebruikt zijn ontwikkeld in samenwerking met mensen uit de hele wereld, geënt op

praktijkervaringen met vluchtelingen, zelforganisaties, kunstorganisaties, buurtinitiatieven, organisaties en bedrijven.

“We bieden individuele hulp en ondersteuning door op creatieve wijze problemen op te lossen om zo de mogelijkheden voor iedereen te doen toenemen. Het gaat om inspireren en activeren, en gezamenlijk plekken creëren, die als een nieuw thuis voelen. Wanneer iedereen zijn en haar eigen talenten en krachten volledig kan benutten, dan is geen enkele uitdaging te groot. Inspiratie Inc. werkt toe naar een wereld waarin dit de nieuwe norm mag zijn.”

Met steun van de gemeente Almere en het Oranje fonds werd het project “BuurT-Tuinen: Samen Kweken & Samen Koken” geboren. Inmiddels zijn er zeven buurT-Tuinen, ook wel Stadstuinen genoemd, gecreëerd op verscheidenene strategische locaties in Almere, waar de permacultuur principes worden onderricht en toegepast. De buurT-Tuinen zijn open voor iedereen die van natuur en kunst wil genieten, anderen wil ontmoeten, en de producten wil delen die in de tuin gecreëerd worden.

Een van de buurT-Tuinen is buurT-Tuin Diamondiaal, de bostuin, in de wijk Oosterwold. Diamondiaal is een interculturele woon- ontmoetings- en werkplek die erop is ingericht dat deelnemers kunnen participeren, betrokken zijn en verantwoordelijkheid nemen in hun leefomgeving. Hier worden momenteel woningen gebouwd en het gehele gebied van ongeveer 2 hectare moet een broedplaats worden voor sociaal ondernemerschap en waar tegelijkertijd het hergebruik van producten en grondstoffen centraal staat, waar afval en schadelijke emissies naar bodem, water en lucht zo veel mogelijk worden voorkomen door het sluiten van kringlopen. Naast de woningen wordt meer dan de helft van het terrein ingericht voor stadslandbouw met o.a. een voedselbos.

Gedurende het onderzoek is besloten enkele cases aan het onderzoek toe te voegen om nog meer informatie te verkrijgen. Deze worden hierna kort toegelicht.

Gemeente Hof van Twente

Hof van Twente is een gemeente in het zuidwesten van Twente, in de Nederlandse provincie Overijssel. De gemeente is ontstaan op 1 januari 2001 door de fusie van de gemeenten Diepenheim, Goor, Markelo en Ambt en Stad Delden. Het gemeentehuis staat in Goor. De gemeente telt 34.972 inwoners (30 april 2017, bron: CBS) en omvat 215,44 vierkante kilometer.

In de gemeente Hof van Twente zijn er diverse vormen van stadslandbouw. Deze worden gecoördineerd door ‘Stichting stadslandbouw Hof van Twente’ De stichting heeft als doelstelling projecten op te zetten op vrijgekomen en onbenutte ruimten volgens een duurzaam opgezet plan. Zij gebruiken deze onbenutte ruimten om voedsel te telen, te oogsten, te delen en te eten. Onder deze stichting vallen diverse stadslandbouwinitiatieven, zoals Groentuin Goor (hier worden groenten verbouwd voor de Voedselbank), Proeftuin Goor (hier wordt o.a. knoflook verbouwd voor een farmaceutisch bedrijf en vlas voor het maken van zeep), Buurttuin De Whee (een buurttuin, waarbij ook de nabijgelegen school wordt betrokken), Pleziertuin (o.a. dagbestedingsactiviteiten) en Ontwikkeltuin (re-integratietraject).

Buurtmoestuyn Trommelstraat Almere

Buurtmoestuyn Trommelstraat Almere bevindt zich uiteraard aan de Trommelstraat in de muziekwijk in Almere.

Deze buurtmoestuyn is gestart door vijf gezinnen. Inmiddels zijn er 2 verhuisd en wordt het door de overige 3 gerund.

Stadslandbouw Mooieweg Arnhem

Eind mei 2014 startte stadslandbouwproject Mooieweg op het terrein van Presikhaaf Bedrijven. Op een stuk grond in de wijk Rijkerswoerd in Arnhem-Zuid verbouwen de vrijwilligers verse groenten, kruiden en klein fruit. Van de oogst komt minimaal 50% ten goede aan de Voedselbank, en 50% aan de vrijwilligers.

2.4 Afbakening

Zoals aangegeven in het vorige hoofdstuk is stadslandbouw een breed begrip. Daarom is een keuze gemaakt van wat wel en vooral wat niet tot de reikwijdte van dit onderzoek hoort.

De verschillende indelingen van stadslandbouw zijn in de inleiding weergegeven. De eerste indeling betreft:

- **stadslandbouw binnen de stad (intra-urbane stadslandbouw)** en
- stadslandbouw langs de randen van de stad (peri-urbane stadslandbouw).

Dit onderzoek beperkt zich tot stadslandbouw binnen de stad (intra-urbane stadslandbouw), omdat de gemeente hier meer bemoeienis mee heeft.

De andere manier van indeling van stadslandbouw dat is aangegeven is:

- **Sociale/burgerinitiatieven**
- Gebiedsgerichte initiatieven
- Ondernemersgerichte initiatieven

Dit onderzoek richt zich op sociale / burgerinitiatieven. Dit zijn de initiatieven waarbij juist de burgers de initiatiefnemers zijn.

De derde indeling, op basis van drie verschillende plaatsen, zoals reeds aangegeven:

- **het kweken op braakliggend terreinen, zowel op openbare als op privé grond.**
- landbouw in kantoren of oude industriële gebouwen (indoor farming).
- op gevels en daken.

In dit onderzoek is geen ruimte ingebouwd voor landbouw in kantoren of oude industriële gebouwen en ook niet voor stadslandbouw op gevels en daken. Deze twee initiatieven vergen over het algemeen meer aanpassingen en regelgeving, wat het voor burgers minder toegankelijk maakt om dit op te starten.

Daarnaast beperkt dit onderzoek zich tot de samenwerking tussen de lokale overheid en de burger. Onderwerpen als de landbouworganisaties en de landelijke – en de provinciale overheid zijn achterwege gelaten.

2.5 Data-analyse

Het onderzoek werd uitgevoerd in de vorm van diepte-interviews. In deze interviews werden open vragen gesteld. Hoewel de uitkomsten van deze interviews niet standaard en/of in te schatten waren, kon er toch antwoord worden gegeven op de deelvragen en uiteindelijk op de hoofdvraag. Er is per gemeente één interview gehouden. Bij de gemeente Almere met de projectmanager Growing Green Clties en bij de gemeente Hardenberg met de contactambtenaar en de civiel- en cultuurtechnische medewerker. Bij het stadslandbouwinitiatief in Almere en in Hardenberg is ook elk 1 interview gehouden. In Almere met de oprichter /directeur van Inspiratie Inc. en in Hardenberg met meerdere personen tegelijk, allen vrijwilligers vanaf het eerste uur. Er is gekozen voor dit aantal aan interviews,

omdat hiermee, naast de ontvangen schriftelijke reacties, voldoende informatie is ontvangen voor het beantwoorden van de deelvragen, en daarnaast gaf het toch een gevarieerd en objectief beeld van de praktijksituatie. Doordat de deelvragen met deze interviews beantwoord konden worden, is de kans gering dat extra interviews nieuwe antwoorden zullen opleveren en zullen de extra interviews geen meerwaarde bieden.

Tijdens de interviews is gebruik worden gemaakt van een dictafonapp, zodat de gegevens zo exact mogelijk konden worden overgenomen. De gehouden interviews waren semigestructureerd doordat er bij de verschillende cases min of meer dezelfde vragen werden gesteld. Doordat de interviews door dezelfde persoon werden gehouden, was de manier van doorvragen redelijk gelijk. Door tijdens de interviews de antwoorden samen te vatten en te vragen of dit juist geïnterpreteerd is, werden de antwoorden duidelijker en beter toepasbaar voor beantwoording van de deelvragen. Daarnaast werd door eerst de gemeente te interviewen en daarna de stadslandbouwinitiatieven voorkomen dat onbewust door de onderzoeker naar antwoorden werd gezocht die in de lijn van de wensen van de initiatiefnemers lagen en daarmee de antwoorden werden gestuurd.

De interviews zijn uitgewerkt en aan de geïnterviewden toegestuurd. Zij hebben daardoor nog de mogelijkheid gehad bepaalde interpretaties te corrigeren of te herzien alvorens deze werden verwerkt in de conclusie. Van deze mogelijkheid heeft alleen de projectmanager van de gemeente Almere gebruik gemaakt. De resultaten van de interviews zijn in hoofdstuk 3 per onderwerp en deelvraag uitgewerkt en de overeenkomsten en verschillen worden in dit hoofdstuk weergegeven.

Ook zijn de uitkomsten van de interviews vergeleken met genoemde thema's uit het in 2015 door Wageningen UR uitgebrachte rapport "Hoe maken gemeenten stadslandbouw mogelijk" (Van Rijn, & Hassink, 2015). Hiermee werd de huidige praktijk vergeleken met de literatuur en kunnen de uitkomsten van de interviews worden gerelateerd aan een breder kader van een eerder gedaan onderzoek.

Doordat er voldoende gemeenten in Nederland zijn die qua samenwerking met stadslandbouwprojecten redelijk vergelijkbaar zijn met de gemeente Almere en de gemeente Hardenberg, zijn de uitkomsten van het onderzoek ook goed bruikbaar voor andere gemeenten. Hetzelfde geldt ook voor andere stadslandbouwinitiatieven. Daardoor zijn de uitkomsten van het onderzoek breed inzetbaar.

3. Resultaten

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat het onderzoek is uitgevoerd door interviews te houden bij twee verschillende gemeentes met elk hun stadslandbouwinitiatief. In de gemeente Almere is er een interview gehouden met de projectmanager “Growing Green Cities” van de gemeente Almere, de heer Joe van der Veen. Het interview bij het stadslandbouwinitiatief in de gemeente Almere is gehouden bij Inspiratie Inc., de overkoepelende organisatie voor diverse buurttuinen en sociale ondernemingen. De andere gemeente is de gemeente Hardenberg in Overijssel. Hier is bij de gemeente een interview gehouden met de contactambtenaar, mevrouw Ingrid Franke en met de heer Gertjan Hein, civiel- en cultuurtechnisch medewerker. Het gekozen stadslandbouwinitiatief in Hardenberg betreft het buurtmoestuיןproject van het Baalder Noaberschap. Bij dit stadslandbouwinitiatief is met enkele vrijwilligers van het eerste uur gesproken. De interviewvragen zijn weergegeven in bijlage 2.

Om nog meer input te krijgen voor het onderzoek zijn de vragen die gesteld zijn in het interview met de gemeente Almere ook schriftelijk voorgelegd aan de heer Frans Nije Bijvanck, senior-beleidsmedewerker Plattelandsontwikkeling van de gemeente Hof van Twente. De vragen van de interviews bij de stadslandbouwinitiatieven zijn ook opgestuurd naar en beantwoord door buurtmoestuין Trommelstraat in Almere en Stadslandbouw Mooieweg in Arnhem. In het vorige hoofdstuk zijn de keuzes die gemaakt zijn voor het onderzoek verantwoord en zijn de hiervoor genoemde cases beschreven.

In onderstaande tabel zijn de organisaties en geïnterviewden overzichtelijk weergegeven.

TABEL 2: OVERZICHT GEÏNTERVIEWDE ORGANISATIES EN PERSONEN

	Organisatie	Geïnterviewden	Functie
Almere			
Gemeente	Gemeente Almere	Joe van der Veen	projectmanager Growing Green Cities
Stadslandbouw- initiatief	Inspiratie Inc.	Amal Abbass-Saal	oprichter / directeur
	<i>Buurtmoestuין Trommelstraat ¹⁾</i>	<i>Mannie Krak</i>	<i>initiatiefnemer</i>
Hardenberg			
Gemeente	Gemeente Hardenberg	Ingrid Franke Gert Jan Hein	contactambtenaar civiel- en cultuurtechn. medew.
Stadslandbouw- initiatief	Moestuיןproject Baalder Noaberschap	Einte Faber Hans Harlaar Berend van der Belt Richard van Dijk	coördinator vrijwilliger / penningmeester vrijwilliger beheerder wijkboerderij
Arnhem			
Stadslandbouw- initiatief	<i>Stadslandbouw Mooieweg ¹⁾</i>	<i>Tom de Koning</i>	<i>voorzitter</i>
Hof van Twente			
Gemeente	<i>Gemeente Hof van Twente ¹⁾</i>	<i>Frans Nije Bijvanck</i>	<i>senior-beleidsmedewerker Plattelandsontwikkeling</i>

¹⁾ De cursief aangegeven organisaties en personen zijn per e-mail benaderd en hebben schriftelijk op de vragen gereageerd.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de verschillende interviews en de ontvangen schriftelijke reacties geanalyseerd. Deze analyse is gebaseerd op de drie deelvragen en dit resulteert uiteindelijk in de beantwoording van de hoofdvraag. De volledige uitwerking van de interviews en de schriftelijke reacties treft u eventueel aan in de bijlages 3 t/m 9.

3.1 Deelvraag 1

De eerste deelvraag luidde:

Welke ervaringen zijn er opgedaan, door de gemeente, met de samenwerking in stadslandbouwprojecten en wat zijn de voordelen en nadelen.

Deze vraag is beantwoord door de gemeente Almere, de gemeente Hardenberg en de gemeente Hof van Twente.

Ervaringen

De gemeente Almere heeft al ruime ervaring met stadslandbouw. In totaal zijn er zo'n 140 stadslandbouwinitiatieven in Almere. Deze zijn zeer divers; van kleine buurttuinen met 3 tot 5 vrijwilligers tot een stadslandgoed (De Kempphaan) waar een stadsboer (een commercieel bedrijf) is gevestigd, maar onder andere ook Staatsbosbeheer, een houtzagerij met arbeidsplaatsen met mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, een bierbrouwerij en Stichting Aap.

De gemeente Almere geeft aan dat met stadslandbouw op kleine schaal geëxperimenteerd kan worden of er onderdelen op grotere schaal bruikbaar zijn voor de hele stad. Hiervoor heeft de gemeente Almere een nieuwe woonwijk aangewezen, Oosterwold.

*“Je zou je kunnen afvragen wanneer de overheid zich er niet mee zou bemoeien hoe het zich dan zou ontwikkelen. Dat wordt nu geëxperimenteerd in Oosterwold.”
(gemeente Almere)*

In de gemeente Hardenberg zijn enkele kleine stadslandbouwinitiatieven. Zo is er in het dorp Balkbrug de buurttuin 'Kom Erbij' en in de wijk Baalder het moestuinproject van het Baalder Noaberschap. Daarnaast is er nog een initiatief van enkele bewoners van een flat in Hardenberg die met de woningbouwvereniging een afspraak hebben voor het gezamenlijk beheren van een moestuin. Bij deze laatste is de gemeente verder (nog) niet betrokken.

In de gemeente Hof van Twente (Achterhoek) bevindt zich Stichting Voor en Door Goor. Een onderdeel hiervan is Stichting Stadslandbouw Hof van Twente. Onder deze stichting vallen diverse stadslandbouwinitiatieven, zoals Groentuin Goor (hier worden groenten verbouwd voor de Voedselbank), Proeftuin Goor (hier wordt o.a. knoflook verbouwd voor een farmaceutisch bedrijf en vlas voor het maken van zeep), Buurttuin De Whee (een buurttuin, waarbij ook de nabijgelegen school wordt betrokken), Pleziertuin (o.a. dagbestedingsactiviteiten) en Ontwikkeltuin (re-integratietraject).

Positief

Uit de gesprekken en de ontvangen reactie op de vragen die per e-mail zijn gesteld, blijkt dat de gemeentes vooral positieve ervaringen hebben. De stadslandbouwinitiatieven dragen op verschillende fronten bij aan de samenleving. Enkele reacties op de vraag wat men vindt van de stadslandbouwinitiatieven waren:

“Positief is dat de inzet van SLB breder is dan alleen maar dat mensen hun producten kunnen verbouwen.” (gemeente Almere)

“Wij zien het alleen maar als een positieve ontwikkeling, wat bij het vergroenen van de stad hoort.”
(gemeente Almere)

“Zeer goede ontwikkeling: activiteiten die op verschillende fronten bijdragen aan de samenleving.”
(gemeente Hof van Twente)

“We willen graag participatie en wanneer er iemand komt met zo’n verzoek dan staat het college daar niet afwijzend tegenover.” (gemeente Hardenberg)

De voordelen die genoemd worden zijn dat de stadslandbouwinitiatieven op verschillende fronten bijdragen aan de samenleving in de stad.

“Het is ook het vergroenen van de stad, het heeft een sociale component en een educatief element.” (gemeente Almere)

“We willen graag participatie en wanneer er iemand komt met zo’n verzoek, staan het college daar niet afwijzend tegenover.” (gemeente Hardenberg).

“Activiteiten die op verschillende fronten bijdragen aan de samenleving.”
(gemeente Hof van Twente)

Ook de ervaringen van de stadslandbouwinitiatieven die uit het onderzoek naar voren komen zijn overwegend positief. Over het algemeen kan gezegd worden dat bij de onderzochte stadslandbouwinitiatieven de doelstellingen ruimschoots zijn gehaald. Enkele reacties op de vraag of de doelen / verwachtingen / wensen behaald zijn, waren:

“De onderlinge wens om meer in het groen te doen is meer dan verwacht uit de verf gekomen”
(SLB Mooieweg Arnhem)

“Jazeker! Sociaal, gezellig en veel geleerd en ook nog eens een leuke oogst.”
(Buurtmoestuin Trommelstraat Almere)

Samenwerking

Bij alle drie de gemeentes is er, met betrekking tot stadslandbouw, een vorm van samenwerking met andere instanties. Gemeente Almere heeft voor stadslandbouw een speciaal instituut die de gemeente en de stadslandbouwinitiatieven ondersteunt, namelijk het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA). OSA is opgericht in 2011 met als doel bij te dragen aan de ontwikkeling van een stad waarin stadslandbouw een natuurlijk onderdeel vormt van de stedelijke leefomgeving, en voedsel een belangrijke bijdrage levert aan de gezondheid van mens en stad. OSA is jaarlijks betrokken bij een breed scala activiteiten op het gebied van stadslandbouw en stedelijk voedsel, zowel in een ondersteunende als in een initiërende rol; zowel met studenten, burgers, ondernemers als met overheden. Het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere heeft veel kennis van en ervaring met stadslandbouw (van teelt tot afzet) en stedelijke voedsel kringlopen.

De gemeente Almere ziet hun rol in de samenwerking voornamelijk in het faciliteren en verbinden van de stadslandbouwinitiatieven met deze externe partijen, zoals het hiervoor genoemde OSA, Stad en Natuur en/of IVN.

Uit het gesprek met de gemeente Hardenberg blijkt ook dat samenwerking met andere partijen van belang is.

“Het moestuinproject in Baalder is een prachtig voorbeeld dat goed draait, het is er netjes, het wordt goed onderhouden. De Baalderborg (zorginstelling voor verstandelijk gehandicapten) is er gesetteld met een aantal cliënten die kleine klusjes opknappen. Dit is een unieke situatie die elders niet voorkomt in de gemeente.” (gemeente Hardenberg)

De samenwerking met andere organisaties kwam in de gemeente Hardenberg met name naar voren bij de start van het initiatief. Beide genoemde initiatieven zijn gestart met steun van externe fondsen, in dit geval het Oranjefonds met het Groen Dichterbij Project.

Ondersteuning

De gemeentes bieden voornamelijk ondersteuning. Daadwerkelijke bemoeienis met de uitvoering of actief een initiatief opstarten wordt niet gedaan.

“... zo ondersteunen wij in het bieden van oplossingen, o.a. voor het beheer in de zomervakantie.”
(gemeente Almere)

“De gemeente neemt geen initiatieven om bepaalde ideeën op plannen door te zetten” (gemeente Hardenberg)

“Het initiatief moet altijd vanuit de burgers komen” (gemeente Hardenberg)

“Gemeente is aanjager, verbinder en faciliteerder met financiële middelen”
(gemeente Hof van Twente)

“Als het niet gaat zoals het is bedoeld en mensen gaan zich eraan ergeren dan lost het zich vanzelf op.” (gemeente Almere)

Vanuit de stadslandbouwinitiatieven werd met betrekking tot dit onderwerp aangedragen om de samenwerking te starten op wijkniveau en van daaruit de samenwerking aan te gaan met andere afdelingen binnen de gemeente. Bijvoorbeeld met afdelingen die zich bezighouden met armoedebeleid. Dit komt ook goed overeen met de reactie vanuit o.a. de gemeente Hardenberg dat de eerste contacten verlopen via wijkvereniging of plaatselijk belang.

“Samenwerking zoeken op wijkniveau en vandaaruit bij die delen binnen de gemeente die zich met zaken rond stadslandbouw bezighouden, zoals het armoedebeleid en het beleid t.a.v. volkstuinen en stadslandbouw en het Natuurcentrum” (SLB Mooieweg Arnhem)

“Contact zoeken met vertegenwoordigende organen binnen de wijk zoals wijkvereniging en bewonersplatform” (SLB Mooieweg Arnhem)

“Neem contact op met je wijkregisseur, die moet je hebben.”
(Buurtmoestuin Trommelstraat Almere)

Financiering

In de gemeente Almere zijn er zogenaamde ‘aanjaaggelden’ beschikbaar voor o.a. stadslandbouwinitiatieven. Ook bij de gemeente Hardenberg werd aangegeven dat er binnen het maatschappelijk domein een beperkt budget beschikbaar is. Daar kan men een aanvraag voor doen. Hiervoor is wel een maximum per aanvraag gesteld en men moet wel een goed onderbouwd verhaal hebben. De gemeente Hof van Twente ondersteunt stadslandbouwinitiatieven ook financieel in de vorm van subsidies. Ook hier geldt dat dit gebeurt op basis van een goed uitgewerkt plan of op basis van prestaties.

Overigens werd door de gemeente Hardenberg aangegeven dat het geven van een startkapitaal motiverend werkt.

De ervaring is, wanneer de gemeente de initiatiefnemers een klein startkapitaal kan meegeven en daarnaast denkt de gemeente mee, dat het motiverender werkt dan wanneer de gemeente alleen maar meedenkt en verder niets doet.” (gemeente Hardenberg)

De gemeente Hardenberg geeft dit startkapitaal overigens niet direct.

“Er wordt geen startpremie of iets dergelijks meegegeven.” (gemeente Hardenberg)

Dit gebeurt echter wel indirect. Bijvoorbeeld wanneer er iets afgevoerd of gebracht moet worden, wordt er nog wel eens materieel of arbeidsuren door de gemeente ingezet. Wanneer de kosten hiervoor inzichtelijk gemaakt worden en dit als feitelijke financiële bijdrage van de gemeente wordt gezien, helpt dit meestal bij het verwerven van fondsen.

Continuïteit

Als negatieve ervaring werd o.a. de continuïteit genoemd. Het aantal vrijwilligers houdt niet over. Vaak zijn het enkele kartrekkers en wanneer die wegvallen stort het zonder tussenkomst van derden vaak in.

“Het hangt heel er van personen af. De enthousiaste mensen nemen anderen vaak wel op sleeptouw, maar er is wel een kartrekker nodig.” (gemeente Hardenberg)

Hierbij blijft, in de meeste gevallen, de gemeente eigenaar van de grond. Er bestaat de mogelijkheid dat het stadslandbouwinitiatief ophoudt te bestaan, om wat voor reden dan ook. Wanneer het initiatief stopt dan komt het beheer weer bij de gemeente te liggen. De kans is aanwezig dat de gemeente (of andere eigenaar van de grond) extra kosten moet maken. Maar daar staat tegenover dat ze in de jaren ervoor, dat het stadslandbouwinitiatief wel actief was geen of minder kosten hadden.

Het probleem van onvoldoende continuïteit kwam ook naar voren bij schooltuinen. Wie gaat er tijdens de schoolvakanties (met name de 6 weken zomervakantie) de schooltuinen onderhouden. De gemeente Hardenberg heeft o.a. om die reden een verzoek van een basisschool in hun gemeente afgewezen, omdat ze voorzagen dat er onvoldoende capaciteit aanwezig was om de moestuin bij te houden.

Bovendien werd aangegeven dat schooltuinen jaarlijks structureel geld kosten. Echter het alternatief (dus wanneer er geen schooltuin was en het bijvoorbeeld openbaar plantsoen is) kost ook structureel geld. Door het te zien als bijzonder vorm van onderhoud of van verduurzaming van de stad blijkt er wel geld voor beschikbaar te komen.

Met betrekking tot dit onderwerp werd ook genoemd dat af en toe de toegezegde samenwerking door andere organisaties niet altijd wordt waargemaakt. Met als gevolg dat er een tekort aan capaciteit is om de werkzaamheden die nodig zijn uit te voeren. Dit werd zowel vanuit de kant van de gemeente aangegeven (Hof van Twente: doelgroepen die mensen moeten leveren) als vanuit de kant van de initiatiefnemers

“Bij de oorspronkelijke opzet zou een grote partij voor de inbreng van het tweede doel zorgen. Dat is achterwege gebleven waardoor van de beschikbare grond, 4,5 ha, een derde gebruikt wordt voor de doelstelling.” (SLB Mooiweg Arnhem).

Kansen

Er werd naast ervaringen ook nog voldoende kansen voor de toekomst genoemd. Zo experimenteert gemeente Almere met een woonwijk (Oosterwold) waar de gemeente de bewoners het allemaal zelf laat regelen, maar waar wel 52% van het beschikbare terrein ingericht moet worden als stadslandbouw. Ook worden er samenwerkingen gezocht met commerciële bedrijven.

“De volgende stap is wanneer er een commerciële markt gaat ontwikkelen voor de productie van stadslandbouw, hoe die er dan uit gaat zien, dat zijn de vraagstukken waar we mee bezig zijn”. (gemeente Almere)

Ook in de gemeente Hof van Twente wordt stadslandbouw ingezet voor commerciële bedrijven door het verbouwen van knoflook voor een bedrijf dat dit als ingrediënt gebruikt voor antibiotica voor dieren en voor een zeepfabriek is er vlas gezaaid en geoogst.

3.2 Deelvraag 2

Om te achterhalen of er redenen zijn waarom er niet wordt samengewerkt met Stadslandbouw is de tweede deelvraag opgesteld:

Welke belemmeringen / obstakels zijn er met betrekking tot de samenwerking met burgerinitiatieven m.b.t. stadslandbouw?

Omdat samenwerking van twee kanten komt is deze vraag zowel beantwoord door de drie gemeenten als door de in tabel 1 vermelde stadslandbouwinitiatieven.

Continuïteit

Door alle drie de onderzochte gemeentes werd aangegeven dat de continuïteit een belemmering vormt. Zoals ook reeds in de eerste deelvraag aangegeven steunen de projecten vaak op één of enkele actieve vrijwilligers.

“Een van de belemmeringen is dat het vaak afhangt van 1 of een paar enthousiastelingen. Wanneer die afhaken valt het in elkaar en kan de gemeente het weer opknappen”
(gemeente Hardenberg)

“Bedreiging is continuïteit” (gemeente Hof van Twente)

“Vaak wordt dit gedragen door één persoon die anderen activeert, maar als deze persoon er mee stopt, dan stopt vaak ook het initiatief en komt het beheer weer bij de gemeente te liggen”.
(gemeente Almere)

Omdat de gemeente in vrijwel alle gevallen de eigenaar is van de grond, blijft de gemeente verantwoordelijk. Wanneer het stadslandbouwinitiatief wordt stopgezet door wegvallen van de vrijwilligers is de gemeente weer aan zet om het terrein te onderhouden of mogelijk weer in oorspronkelijke staat terug te brengen.

“Garanties zijn bij collectieven moeilijk te geven. Het zit vaak bij één persoon, daar moet je slimme afspraken over maken.” (gemeente Almere)

Ook door de stadslandbouwinitiatieven werd aangegeven dat het aantal vrijwilligers in de meeste gevallen niet over houdt.

“Op zich zou dit (aantal vrijwilligers) voldoende moeten zijn, echter enkele vrijwilligers komen op leeftijd en/of hebben lichamelijke klachten. Het aantal vrijwilligers hangt om die reden aan een zijden draadje.” (Baalder Noaberschap)

Een enkeling (SLB Mooieweg Arnhem) geeft aan dat er nu voldoende vrijwilligers zijn zoals het nu is ingericht. Echter hier wordt slechts een derde van de beschikbare grond volgens de eerste opzet gebruikt. Ook de toegezegde samenwerking in de vorm van het leveren van mensen van speciale doelgroepen blijft vaak achterwege.

Schooltuinen

Ook bij schooltuinen komt continuïteit ter sprake. Met name door de gemeente Almere werd aangegeven dat schooltuinen nog wel een issue is.

“Hoe krijg je daar continuïteit in of op een hoger platform.” (gemeente Almere)

Zoals ook al bij deelvraag 1 aangegeven, heeft de gemeente Hardenberg o.a. om die reden een verzoek van een basisschool in hun gemeente afgewezen, omdat ze voorzagen dat er onvoldoende capaciteit aanwezig was om de moestuin bij te houden.

Het blijkt lastig om dit gedurende de schoolvakanties in te vullen. Daar wordt binnen de gemeente Almere over nagedacht. Ook andere instanties worden hierbij betrokken, zoals het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA) en/of de IVN (Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid).

Verdienmodellen

Bij schooltuinen speelt bovendien dat het structureel geld kost.

“Bij schooltuinen zien we wel dat dit jaarlijks structureel geld kost, dat heeft geen verdienmodel, dat is soms ook lastig.” (gemeente Almere)

Uit de interviews blijkt dat de initiatieven in de meeste gevallen zichzelf in stand moet houden.

“Maar het blijft lastig, het is niet altijd een businessmodel” (gemeente Almere)

“Het moet allemaal uit de reguliere begroting bekostigd worden, er is geen extra budget voor burgerinitiatieven” (gemeente Hardenberg)

De initiatiefnemers moeten dus veelal zelf een verdienmodel ontwikkelen. Veelal gebeurt dit door externe bijdrage via fondsen en/of giften.

Ook voor de gemeente kost het geld in plaats dat het in financiële zin iets oplevert.

“Bijvoorbeeld een deel van het belastinggeld gaat naar schooltuinen, maar dat is dan weer een politiek commitment”. (gemeente Almere)

“De kans is dat het uiteindelijk niets oplevert maar uiteindelijk alleen maar geld kost.” (gemeente Almere)

Ook de stadslandbouwinitiatieven worstelen met de vraag hoe zij voldoende financiële middelen kunnen verwerven. Op de vraag welke wensen men nog heeft met betrekking tot de samenwerking met de gemeente kwam o.a. het volgende antwoord:

“Vastleggen van de financiële ondersteuning vanuit de gemeente voor langere tijd.” (SLB Mooieweg Arnhem)

Niet altijd wordt hier door de gemeente op de juiste wijze op geanticipeerd.

“Je besteedt heel veel tijd aan subsidieadviseurs die je adviseren om het op een bepaalde manier in te dienen en vervolgens wordt het afgewezen omdat het niet op de juiste wijze is ingediend, want het had door de gemeente ingediend moeten worden.” (Inspiratie Inc.)

Eigenaarschap binnen de gemeente

Een andere belemmering voor samenwerking met stadslandbouwinitiatieven die werd genoemd vormt de vraag van eigenaarschap binnen de gemeente.

“Waar hoort het thema thuis binnen de gemeente. Hoort het bij gebiedsontwikkeling, bij gezond of sociaal.” (gemeente Almere)

In de meeste gevallen wordt het bij de gemeente ondergebracht bij de afdeling die te maken heeft met de openbare ruimte.

De gemeente Almere heeft het ondergebracht bij de afdeling Stedenbouw en Landschap. Bij de gemeente Hof van Twente wordt stadslandbouw gecoördineerd door de afdeling plattelandsontwikkeling. Ook in Hardenberg wordt de initiatieven voornamelijk begeleid door de afdeling die belast is met de openbare ruimte.

“Het heeft vaak wel raakvlakken met het openbaar gebied en daarom is deze afdeling er wel vaak bij betrokken.” (gemeente Hardenberg).

“Nu valt het onder Stedenbouw & Landschap, i.v.m. gebiedsontwikkeling in Oosterwold en de Floriade wijk.” (gemeente Almere)

Zij faciliteren dan ook uitsluitend vanuit hun eigen discipline. De sociale kant van de stadslandbouwinitiatieven wordt hierdoor minder belicht. In een enkel geval, zoals bij schooltuinen, is de afdeling die belast is met onderwijs / educatie ook mede betrokken.

Het is momenteel nog geen vast onderdeel van de gemeentelijke organisatie.

“De vraag is hoe ga je dit in de toekomst continueren en organiseren. Het moet in de organisatiestructuur zichtbaar gemaakt worden.” (gemeente Almere)

De verschillende thema's zijn nu binnen de gemeentelijke organisatie meestal niet allemaal betrokken bij het stadslandbouwinitiatief.

“Hoe koppel je de verschillende thema's door de gehele gemeente aan elkaar.” (gemeente Almere)

“Als het nodig is wordt er intern gekeken wie er eventueel nog een aanvulling zou kunnen geven.” (gemeente Hardenberg)

Vanuit de stadslandbouwinitiatieven kwam in het kader van het eigenaarschap binnen de gemeente aan de orde dat het lastig is de juiste persoon binnen de gemeente te vinden.

“Het heeft heel lang geduurd voor we de juiste persoon hadden gevonden bij de gemeente.” (Buurtmoestuin Trommelstraat)

Niet alle ambtenaren binnen de gemeente blijken de stadlandbouwinitiatieven op dezelfde wijze te benaderen.

“Ook heb je te maken met ambtenaren die helemaal niet geïnformeerd zijn over de visie en toekomst en behoefte van deze stad en die maken bepaalde trajecten voor ons onmogelijk. Het gaat niet altijd om slechte intenties maar meer om onbegrip of om een mening van een ambtenaar wat helemaal niets te maken heeft met beleid.” (Inspiratie Inc.)

“Ook binnen onze gemeente hebben we een paar mensen die ons goed gezind zijn en die het volledig begrijpen en die hun best doen binnen hun mogelijkheden.” (Inspiratie Inc.)

3.3 Deelvraag 3

Om te achterhalen en in beeld te brengen waar juist behoefte aan is en waar juist niet in de samenwerking met de gemeente zijn met name aan de initiatiefnemers vragen gesteld waarmee is ingezoomd op de samenwerkingsrelatie. Dit om een antwoord te geven op de derde deelvraag:

‘Wat verwachten de initiatiefnemers van stadslandbouwprojecten van de samenwerking met de gemeente?’.

Betrokkenheid

Over het belang van de betrokkenheid van de gemeente waren de initiatiefnemers ook vrijwel unaniem. De steun van de gemeente wordt zeer op prijs gesteld.

“Wanneer de gemeente niet zo openstond voor onze ideeën was dit alles niet mogelijk! Zij vinden ons een voorbeeld hoe wij door middel van groen mensen in alle categorieën met elkaar verbinden.” (buurtmoestuin Baalder Noaberschap)

Waar die steun van de gemeente uit bestaat is verschillend. Maar slechts in beperkte mate betreft dit financiële steun. Meestal gaat om bemiddeling en/of uitwerken van plannen. Ook bij de aanvraag van vergunningen om het project op te starten is de ondersteuning onontbeerlijk

*“Zonder hun inzet en ondersteuning was het project niet mogelijk geweest. Daarbij valt te denken aan het bemiddelen bij de aanvraag van allerlei beschikkingen om het project mogelijk te maken tot het fungeren als partij bij gesprekken met financiers.”
(SLB Mooieweg Arnhem)*

Er werd in een enkel geval (buurtmoestuin Baalder Noaberschap) aangegeven dat de gemeente zich niet als samenwerkende partij wil manifesteren. Dit om onvrede en misverstanden met andere organisaties binnen de gemeente te voorkomen. De gemeente ziet zichzelf als een meedenkende partij.

Tegenslagen

Op een andere vraag met betrekking tot deze deelvraag of er eventuele tegenslagen in relatie tot de samenwerking met de gemeente zijn geweest, kwam met name de vertragende werking door de gemeente naar voren. Buurtmoestuin Trommelstraat Almere gaf o.a. dat het lang heeft geduurd voor men de juiste persoon had gevonden bij de gemeente. Andere reacties met betrekking tot de vertragende werking:

“De gemeente heeft ons geholpen waar mogelijk. Het ging de ene keer wat sneller als de andere keer.” (buurtmoestuin Baalder Noaberschap)

“Je zou dit zoveel sneller kunnen hebben gerealiseerd en je zou zoveel meer van dit soort projecten kunnen realiseren als er actief wordt samengewerkt”. (Inspiratie Inc.)

Dat de gemeente in sommige situaties geen financiële bijdrage doet wordt door de initiatiefnemers ook als tegenvaller ervaren.

“We hebben zojuist een fondsaanvraag moeten afblazen opdat de gemeente hier ook aan moet bijdragen. Want waarom zouden bijvoorbeeld nationale (of internationale) fondsen er geld in steken als de eigen gemeente het niet waardeert. Het is jammer voor ons maar dom voor de hele stad. We hebben vaak al de cofinanciering en de gemeente hoeft alleen nog het lokale deel bijdragen. Als de gemeente dat niet doet is niet slim.” (Inspiratie Inc.)

Dit kwam ook terug bij de vraag welke wensen men nog heeft met betrekking tot de samenwerking met de gemeente.

*“Vastleggen van de financiële ondersteuning vanuit de gemeente voor langere tijd.”
(SLB Mooieweg Arnhem)*

Wensen

Op de vraag aan de initiatiefnemers of er nog wensen zijn ten aanzien van de samenwerking met de gemeente kwamen er weinig reactie. De samenwerking van de gemeente wordt vooral gewenst en verwacht bij de start van het initiatief. Van de gemeente wordt verwacht dat zij de grond beschikbaar stellen. Daarnaast kunnen zij eventueel ondersteunen bij het terrein geschikt maken voor het verbouwen van voedsel. Wel wordt er meer inbreng van de gemeente gevraagd bij de invulling van het sociale component. De gemeente zou meer kunnen ondersteunen in het bieden van werkgelegenheid voor mensen met enige beperking.

“Samen met de gemeente komen tot een invulling van het sociale doel: ruimte bieden aan sociale participatie en integratie” (SLB Mooieweg Arnhem).

4. Discussie

In dit hoofdstuk worden de gekozen aanpak en de resultaten van het onderzoek geïnterpreteerd. Ook worden in dit hoofdstuk de resultaten van dit onderzoek vergeleken met de literatuur en gereflecteerd aan eerder gedane onderzoeken. Onder andere met/aan enkele onderzoeken door Wageningen UR en met/aan het onderzoek door de Nationale Ombudsman naar de rol van de overheidsinstanties bij burgerinitiatieven; “Burgerinitiatief: waar een wil is ...” (Verhoef, Ruitenbergh, Luttmer, Heiweg, & Andric, 2018). Op deze wijze worden de uitkomsten van de interviews gerelateerd aan een breder kader van een eerder onderzoek.

Het doel van dit onderzoek is te achterhalen welke ervaringen er zijn in de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven, die toepasbaar zijn voor andere gemeenten. Om te onderzoeken en te beschrijven waar de partijen in de samenwerking behoefte aan hebben en hoe stadslandbouw het beste kan worden gestimuleerd. Kortom: welke kansen en mogelijkheden zijn er voor de lokale overheid die nu nog onvoldoende worden benut.

Per deelvraag worden de gekozen aanpak en de resultaten bediscussieerd. De resultaten per deelvraag zijn in het vorige hoofdstuk beschreven. De opzet van dit hoofdstuk is zoveel mogelijk gelijk aan hoofdstuk 3.

4.1 Deelvraag 1

De eerste deelvraag luidde:

Welke ervaringen zijn er opgedaan, door de gemeente, met de samenwerking in stadslandbouwprojecten en wat zijn de voordelen en nadelen.

De onderzochte gemeentes werken alle drie wel in meer of mindere mate samen met stadslandbouwinitiatieven. De bedoeling was om ook een gemeente te interviewen die nog niet samenwerkt met stadslandbouw. Het bleek lastig, en misschien is het wel onmogelijk, om een gemeente te vinden waarin stadslandbouw voorkomt en waarbij de gemeente hierin niet samenwerkt. Uit dit onderzoek is gebleken dat de gemeente altijd de eerste samenwerkingspartner is bij burgerinitiatieven in het algemeen en stadslandbouw in het bijzonder. Dit komt overeen met hetgeen in de inleiding (Hoofdstuk 1) is vermeld dat de burger bij het opstarten van een stadslandbouwinitiatief afhankelijk is van officiële instanties (gemeente, provincie, woningbouwcorporatie).

Niet altijd is de samenwerking ook daadwerkelijk voor een buitenstaander zichtbaar, maar gebeurt het door het meedenken en uitwerken van plannen en ideeën. Voor het stadslandbouwinitiatief is deze vorm van samenwerking van essentieel belang. De stadslandbouwinitiatieven hebben de gemeente in ieder geval nodig bij de start van het project.

In de inleiding is al aangegeven dat de samenwerking maatwerk is. Elk stadslandbouwinitiatief is uniek en daarbij is ook de grootte van de gemeente van belang. Dit kwam ook in de interviews naar voren. In een kleine gemeente is de afstand tot groen/natuur vele malen kleiner dan in een grote stad.

“In Hardenberg sta je binnen 5 minuten lopen in een natuurgebied of op het platteland.”

Daar staat tegenover dat in een grotere gemeente er eerder ruimte is om de taken en verantwoordelijkheden met betrekking tot stadslandbouw in de ambtelijke organisatie bij één of meerdere personen of een afdeling vast te leggen.

Ervaring

In Almere heeft men meer ervaring met stadslandbouwinitiatieven, er zijn in totaal ongeveer 140 stadslandbouwinitiatieven. In de gemeente Hardenberg zijn er momenteel 3 (voor zover deze bekend zijn bij de gemeente). In het rapport van Plant Research International, Wageningen UR: “Hoe maken gemeenten stadslandbouw mogelijk” (Van Rijn, & Hassink, 2015) wordt hierover aangegeven dat door het opstarten van meer van deze stadslandbouwinitiatieven, deze er samen voor zorgen dat de gemeente er iets mee gaat doen. De ervaring van de onderzochte gemeentes in dit rapport is dat er steeds meer initiatieven bij komen wanneer er eenmaal enkele zijn gestart.

In het hiervoor genoemde rapport “Hoe maken gemeenten stadslandbouw mogelijk” (hierna ‘rapport Wageningen’) wordt aangegeven dat de belangrijkste motieven voor stadslandbouw; voedsel, participatie, sociale aspecten en duurzaamheid zijn. Dit blijkt ook uit dit uitgevoerde onderzoek. Alleen duurzaamheid werd door de geïnterviewden niet genoemd. De overige thema’s uit het ‘rapport Wageningen’, te weten ‘verbinding tussen stad en platteland’ en ‘kwaliteit van de buitenruimte’ werden in andere bewoordingen ook genoemd. Bijvoorbeeld doordat er wordt gesproken over ‘vergroenen van de stad’.

Ondersteuning

Het bieden van ondersteuning door de gemeente aan de stadslandbouwinitiatieven komt in dit onderzoek duidelijk naar voren. Hierbij moet het initiatief worden gestart en uitgevoerd door de burgers. Dit werd door alle drie de onderzochte gemeentes aangegeven. In het ‘rapport Wageningen’, uitgevoerd in 2015, wordt op de vraag “Hoe willen gemeenten ondersteunen” aangegeven dat zij dit voornamelijk doen door verbinden van o.a. de burgerinitiatieven met verschillende (groene) organisaties (o.a. IVN wordt ook genoemd) en door te informeren.

Financiering

De resultaten uit het ‘rapport Wageningen’ komen overeen met dit uitgevoerde onderzoek. In het rapport wordt ook wisselend gedacht over wel of niet financieren. Ook in dit rapport wordt aangegeven dat de subsidie van de gemeente als een katalysator werkt om ook andere subsidies binnen te halen. In het interview met de gemeente Hardenberg werd ook aangegeven dat de financiële bijdrage van de gemeente bijdraagt aan het verwerven van fondsen. Inspiratie Inc. heeft de ervaring opgedaan dat ze een fondsaanvraag moesten afblazen omdat de gemeente er niet aan wilde bijdragen.

Bijdrage in natura zoals de gemeente Hardenberg aangaf blijkt volgens ‘rapport Wageningen’ ook in diverse andere gemeenten voor te komen, zoals in de gemeente Alkmaar waar een laag grond is aangebracht of in de gemeente Sittard – Geleen door de aanleg van paden.

4.2 Deelvraag 2

De tweede deelvraag waarop door dit onderzoek mogelijk een antwoord gegevens zou worden luidde:

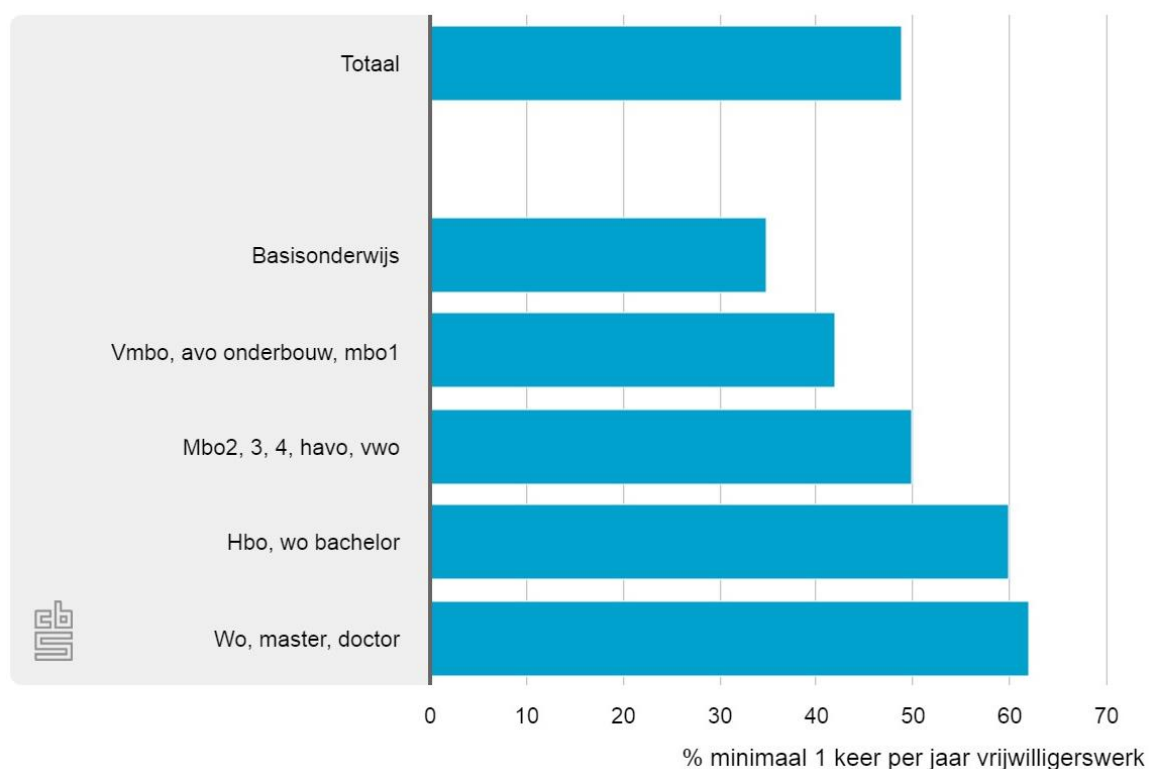
Welke belemmeringen / obstakels zijn er met betrekking tot de samenwerking met burgerinitiatieven m.b.t. stadslandbouw?

Zoals in het vorige hoofdstuk aangegeven zijn er uit de interviews drie punten naar voren gekomen die als belemmerend worden ervaren in de samenwerking. Dit zijn: continuïteit en daarmee samenhangend het beschikbaar zijn van voldoende vrijwilligers, het ontbreken van een verdienmodel en als laatste het eigenaarschap binnen de gemeente. Schooltuinen worden in deze paragraaf ook nog weer apart benoemd, hoewel dit valt onder de noemer van continuïteit.

Continuïteit

Het beschikbaar zijn van onvoldoende vrijwilligers is een algemeen probleem wat overal in de samenleving voorkomt, ook bij sportverenigingen en kerkelijke organisaties. Uit onderzoek uitgevoerd door het CBS (Smeets & Arends, 2017) blijkt dat hoger opgeleiden vaker vrijwilligerswerk doen dan lager opgeleiden. Zie de grafiek hieronder.

Vrijwilligers (15+) naar opleiding, 2012/2016

FIGUUR 2: OVERZICHT VRIJWILLIGERSWERK NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

Daarnaast maakt de mate van religieuze betrokkenheid verschil. Vooral personen die regelmatig een gebedsdienst bijwonen, zijn als vrijwilliger actief. Dat geldt voor alle levensbeschouwelijke groeperingen. Degenen die al vrijwilligerswerk doen, zijn dat wel meer gaan doen. Het gemiddelde van bijna vijf uur per week betekent een stijging ten opzichte van het verleden.

In de inleiding (hoofdstuk 1) is reeds aangegeven dat sociale / burgerinitiatieven vaak door een kleine groep hoogopgeleide personen worden opgezet. Ook bij de onderzochte stadslandbouwinitiatieven waren de contactpersonen allen minimaal Hbo-opgeleiden. Ook de religieuze betrokkenheid was zowel bij het stadslandbouwinitiatief in Almere van toepassing als bij het stadslandbouwinitiatief in Hardenberg. Hier is verder geen onderzoek naar gedaan, het kan dus toeval zijn.

Verdienmodel

Het ontbreken van een verdienmodel, of te wel dat stadslandbouw structureel geld kost, wordt met name door de initiatiefnemers als een belemmering gezien. Zij zouden graag zien dat de gemeente structureel financieel bijdraagt. Dit komt ook in het rapport van de Nationale Ombudsman naar voren. Er wordt hierin aangegeven dat initiatiefnemers veelal behoefte hebben aan enige mate van financiële hulp van de overheid. Sommigen wijzen erop dat de overheid onvoldoende onderkent dat de overheid en samenleving baat heeft bij burgerinitiatieven. De lusten voor de overheid zouden zich ook moeten vertalen naar ondersteuning, stelt een initiatiefnemer in dit rapport.

Het rapport van de Nationale Ombudsman geeft met betrekking tot de financiële ondersteuning door de gemeente aan dat dit een politiek bestuurlijke afweging betreft. Met andere woorden het college c.q. de gemeenteraad moet hierover een beslissing nemen. De betreffende ambtenaar die zich bezighoudt met stadslandbouw heeft daar minder invloed op. Hij/zij kan hooguit een collegevoorstel doen.

Eigenaarschap binnen de gemeente

Het derde punt dat bij de resultaten is aangegeven: eigenaarschap binnen de gemeente, werd ook in het rapport van de Nationale Ombudsman (Verhoef, Ruitenbergh, Luttmer, Heiweg, & Andric, 2018) genoemd. De letterlijke reactie van een gemeente:

'De politieke visie kan tot gedoe leiden.' 'Bij deelnemen aan een burgerinitiatief kom je ook machtsverhoudingen binnen de instanties tegen. Als je als burger hieraan wil beginnen, moet je wel sterk in je schoenen staan.'

Een quote van een gemeente die in het rapport wordt vermeld:

"We zijn helaas niet één gemeente, maar een veelkoppig monster (...). Het is wel een beetje tegenstrijdig; aan de ene kant steun, maar aan de andere kant gedoe met vergunningen."

Uit de resultaten van dit uitgevoerde onderzoek blijkt ook dat gemeentes nog worstelen met de vraag waar stadslandbouw thuishoort binnen de gemeente. In de meeste gevallen wordt het nu uitgevoerd door de afdeling die belast is met de openbare ruimte. Ook in het 'rapport Wageningen' werd dit aangegeven. In Alphen aan de Rijn valt stadslandbouw onder de afdelingen ruimtelijke ontwikkelingen en maatschappelijke ontwikkeling, volgens dit rapport. In Utrecht maakt het deel uit van het groenstructuurplan. In Rotterdam zijn er twee lijnen: stadsontwikkeling en vanuit de economische hoek wordt een breed programma ontwikkeld op het gebied van voedsel. Ook in de steden Zeist, Breda, Eindhoven, Culemborg, Ede, en Sittard-Geleen valt het onder een afdeling die met openbare ruimte van doen heeft (bijvoorbeeld 'Groen en Water' of 'Gebiedsontwikkeling'). In geen van de genoemde steden in het 'rapport Wageningen' is er een specifieke visie voor stadslandbouw ontwikkeld.

Wanneer stadslandbouw geen vast thema is binnen het gemeentelijke programma, is de bemoeienis van de gemeente afhankelijk van de vraag van de burger. Zoals uit de reacties van de gemeente Hardenberg blijkt neemt de gemeente pas initiatief wanneer er initiatiefnemers zijn die een stadslandbouwproject willen opstarten. Bovendien moet er dan, in het geval van de gemeente Hardenberg, ook nog voldoende draagvlak in de omgeving zijn. Wanneer stadslandbouw wel een thema is binnen de gemeente en hiervoor bijvoorbeeld zoals in de gemeente Almere een speciaal instituut voor in het leven is geroepen, worden er door de gemeente initiatieven ontplooid op het gebied van stadslandbouw. Dit is in Almere te zien in een speciale wijk waar nieuwe bewoners 52% van de beschikbare grond moeten inrichten als stadslandbouw. In de inleiding (Hoofdstuk 1) werd hierover al aangegeven dat wanneer meerdere partijen verantwoordelijk zijn, het risico soms is dat juist niemand de verantwoordelijkheid neemt.

Ook de Nationale Ombudsman stelt in haar rapport vast dat overheidsinstanties er tegenaan lopen dat de manier waarop hun organisatie is ingericht, niet zonder meer aansluit bij wat de burgerinitiatieven nodig hebben en mogen verwachten. De ombudsman geeft als advies om een gemeenschappelijke visie op te stellen in alle lagen van de organisatie (gemeenteraad, college, ambtelijke organisatie). De initiatiefnemers mogen van de overheid verwachten dat iedere ambtenaar met een zelfde burgergerichte insteek reageert en de ambtenaar moet hiervoor steun krijgen van de organisatie om te onderzoeken welke mogelijkheden de gemeente heeft om het initiatief te steunen.

In de inleiding is ook aangegeven dat stadslandbouw de mogelijkheid geeft verschillende afdelingen met elkaar te verbinden. Dit is uit de interviews ook gebleken. Onder andere de gemeente Hardenberg gaf aan dat er af en toe andere ambtenaren erbij worden gevraagd voor een bepaalde specialisatie of bijvoorbeeld voor het verwerven van financiële ondersteuning. Hierover is ook al in de inleiding geschreven dat bij een kleine gemeente het voordeel is dat collega ambtenaren gemakkelijker benaderbaar zijn (korte lijnen). Het gemakkelijker benaderbaar is ook voor de initiatiefnemers een voordeel. Ze kunnen via verschillende ingangen bij de gemeente terecht en worden geholpen naar de juiste persoon. Dit kwam duidelijk naar voren in het interview van de gemeente Hardenberg.

“Al naar gelang het verzoek wordt het binnen het ambtelijk apparaat verder geleid”

“Soms worden de contactambtenaren door burgers rechtstreeks benaderd. Maar het kan net zo goed bij een andere ambtenaar binnen komen van een bepaald vakgebied.”

Er schuilt hierin wel het gevaar dat de initiatiefnemers door verschillende ambtenaren ook verschillende worden gesteund. Dit heeft ook te maken met hetgeen hiervoor is beschreven met betrekking tot de gemeenschappelijke visie.

Schooltuinen

Uit een verslag van een workshop (zie bijlage 10) gehouden in oktober 2011 door ‘Goed Groen’ met het thema ‘Stadslandbouw voor leefbaarheid in de wijk’ blijkt de vraag “Hoe organiseer je een schooltuin” ook al aan de orde te zijn geweest. Eén van de werkgroepen van deze workshop kwam met de volgende ideeën, oplossingen en/of vragen.

Er is in plaats ‘x’ een politieke wens om kinderen in aanraking te brengen met groen en groenten. Maar hoe zorg je ervoor dat de schooltuin ook een succes wordt. Wie betrek je hierbij. Op het eerste gezicht zijn scholen en ouders niet enthousiast of is nog niet de juiste persoon gevonden. In de werksessie komt naar voren dat je heel goed andere partijen uit de omgeving kan betrekken bij schooltuinen. Denk hier aan agrariërs uit de omgeving, ouderen met een eigen volkstuin die les geven in de schooltuin of een ouderen zorginstelling in het dorp.

4.3 Deelvraag 3

Aan de initiatiefnemers zijn specifieke vragen gesteld ter beantwoording van de derde deelvraag:

‘Wat verwachten de initiatiefnemers van stadslandbouwprojecten van de samenwerking met de gemeente?’

Betrokkenheid

Er is gevraagd hoe de gemeente nu betrokken is bij het stadslandbouwinitiatief. Dit verschilt per gemeente en per initiatief, maar over het algemeen kan gesteld worden dat de gemeente vooral bij de start betrokken is. In het ‘rapport Wageningen’ wordt ook aangegeven dat beginnende initiatieven meer steun nodig hebben dan initiatieven die al zijn ontwikkeld. De initiatiefnemers gaven aan dat zonder de

inzet van de gemeente het opstarten van het initiatief niet mogelijk was geweest. Op de vraag of het belangrijk is dat er voldoende steun is van de gemeente, antwoorden allen bevestigend.

Financiële steun

Ook worden er nauwelijks direct financiële steun verleent, maar veelal wel indirect via inzet door de ambtelijke organisatie (verwijderen van overtollige materialen, leveren van materialen en/of planten). Uit het hiervoor genoemde rapport van Van Rijn & Hassink blijkt ook dat het grootste deel van de gemeenten geen subsidieregelingen hebben voor stadslandbouwinitiatieven.

Vertraging

Het punt van de vertragende werking van de gemeente is ook in een ander onderzoek naar voren gekomen. Op de toelichtingen die werden gegeven naar aanleiding van één van de enquêtevragen van het onderzoek van de Nationale Ombudsman (Verhoef e.a., 2018) werd ook de traagheid van de overheid genoemd. Enkele punten die volgens dit onderzoek de initiatiefnemers belangrijk vinden zijn:

- De overheid denkt mee in mogelijkheden in plaats van regels
- De overheid treedt als één geheel op en handelt voortvarend
- De overheid biedt duidelijkheid over de mogelijkheden

Ook bij dit afstudeeronderzoek is de traagheid van de overheid ervaren. Het heeft lang geduurd eer er een afspraak gemaakt kon worden met de ambtenaren voor een interview.

4.4 Reflectie

Zoals in hoofdstuk 2 aangegeven is het onderzoek uitgevoerd bij een beperkt aantal gemeenten en stadslandbouwinitiatieven. In eerste instantie was het de bedoeling om bij twee verschillende gemeenten en binnen die gemeenten elk één stadslandbouwinitiatief te interviewen. Naderhand is er besloten om extra vergelijkingsmateriaal te vergaren door dezelfde vragen ook nog eens schriftelijk te stellen aan een andere gemeente en aan enkele stadslandbouwinitiatieven. Ook aan de contactpersoon van het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere zijn de vragen schriftelijk gesteld. Helaas is hier, ondanks herhaaldelijk verzoek, geen reactie op ontvangen. Ook van één van de stadslandbouwinitiatieven, buurtmoestuin Lindehofje in Almere, is ondanks eerste toezegging geen reactie ontvangen. Er is gekozen om de extra onderzoeken schriftelijk te doen in plaats van persoonlijke interviews vanwege de beschikbare tijd voor het afstuderen en daarnaast de fulltimebaan van de onderzoeker. Daarnaast bleek de geplande periode van het onderzoek ongunstig vanwege vele vrije dagen (Koningsdag, Hemelvaartsdag e.d.) waardoor diverse ambtenaren moeilijk bereikbaar waren.

Achteraf gezien hadden misschien meer gemeentes schriftelijk benaderd kunnen worden. Echter de resultaten zouden dan waarschijnlijk niet veel anders zijn geweest. Dit omdat uit het ‘rapport Wageningen’, uitgevoerd bij 11 gemeenten, vrijwel dezelfde conclusies naar voren komen. Misschien is er een gemeente te vinden waar geen stadslandbouw plaatsvindt of waar wel stadslandbouw plaats vindt maar waar de gemeente geen enkele bemoeienis heeft met dit of deze stadslandbouwinitiatieven. Op dit moment is hier echter (nog) geen informatie over.

Het rapport van de Nationale Ombudsman “Burgerinitiatief: waar een wil is ...”. (Verhoef e.a., 2018) kwam uit nadat het vooronderzoek was afgerond. Doordat dit goed aansloot bij dit onderzoek is besloten dit alsnog via de discussie en aanbevelingen in dit onderzoek mee te nemen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het onderzoek van de Nationale Ombudsman is gericht op burgerinitiatieven in het algemeen en niet specifiek op stadslandbouw.

Er zijn diverse gemeenten in Nederland waar stadslandbouw in opkomst is. Hoe meer erover gezegd en geschreven wordt, hoe meer initiatieven er zullen ontstaan. Initiatiefnemers worden namelijk geïnspireerd door anderen en goed voorbeeld doet goed volgen. Uiteindelijk zal elke gemeente er mee te maken krijgen. Het is dan logisch dat gemeentes (lees ambtenaren) kijken naar andere gemeentes, hoe zij het hebben ingevuld. Dit afstudeeronderzoek onderschrijft eerder onderzoek door o.a. Wageningen UR en de Nationale Ombudsman. Daarnaast geeft het nieuwe informatie over ervaringen met betrekking tot de samenwerking door de gemeente met stadslandbouwinitiatieven. Hierdoor zijn de uitkomsten van dit onderzoek goed bruikbaar voor andere gemeentes. De grootte van de gemeente is daarbij van ondergeschikt belang, want ook in een kleine gemeente kan een, qua omvang, groot stadslandbouwinitiatief starten of omgekeerd zijn er ook voorbeelden van grote gemeentes met kleine stadslandbouwinitiatieven. Gemeentes kunnen door bij elkaar 'in de keuken te kijken' van elkaar leren. Gemeentes kunnen daarnaast ook met elkaar samenwerken, zoals het min of meer al gebeurt via het Stedennetwerk Stadslandbouw.

De aanbevelingen (paragraaf 5.2) geven een eerste aanzet voor gemeentes om de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven vorm te geven en waar mogelijk uit te breiden. Want, zoals de wethouder van de gemeente Arnhem al aangaf en in de inleiding is vermeld:

***“Het is niet langer de vraag of stadslandbouw van belang is, maar hoe we er vorm aan geven.*”**

5. Conclusie en aanbevelingen

Dit onderzoek heeft als doel te achterhalen welke ervaringen er zijn in de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven, die toepasbaar zijn voor andere gemeenten. De ervaringen met de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven worden in dit rapport beschreven aan de hand van het onderzoek dat is uitgevoerd door interviews en schriftelijke gestelde open vragen bij enkele gemeenten en enkele stadslandbouwinitiatieven. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvragen zoals die in hoofdstuk 2 (Aanpak) zijn gesteld. De beantwoording van de deelvragen leidt uiteindelijk tot de beantwoording van de hoofdvraag. Deze beantwoording van de hoofd- en deelvragen is verwoord in de volgende paragraaf. In de laatste paragraaf worden aanbevelingen gedaan aan de hand van deze conclusie.

5.1 Conclusie

In het vooronderzoek is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

“Op welke manier kan een gemeente samenwerken in stadslandbouwprojecten, waarbij burgers initiatiefnemers zijn, en hiermee stadslandbouw stimuleren”

Het antwoord op deze hoofdvraag wordt gedaan aan de hand van de opgestelde deelvragen.

De eerste deelvraag luidt:

“Welke ervaringen zijn er opgedaan, door de gemeente, met de samenwerking in stadslandbouwinitiatieven en wat zijn de voordelen en nadelen?”

De ervaringen met de samenwerking in stadslandbouwinitiatieven zijn overwegend positief. De initiatiefnemers zijn gemotiveerde, gedreven vrijwilligers die ondersteuning vragen bij het opstarten en faciliteren en bij het inzetten van het netwerk van de gemeente. De voordelen zijn dat stadslandbouw naast het leveren van voedsel voor veelal een armere doelgroep (voedselbank of daaraan gerelateerd) ook zorgt voor vergroening van de stad, het heeft een sociale factor en daarnaast geeft stadslandbouw de mogelijkheid van educatie. Al deze aspecten worden door vrijwilligers uitgevoerd en geeft nauwelijks een belasting op het gemeentelijk budget. De gemeente heeft met stadslandbouw de mogelijkheid om te experimenteren door de ervaringen te gebruiken voor andere delen van de stad.

In sommige gevallen wordt er door de initiatiefnemers om een financiële bijdrage gevraagd. Deze wordt slechts sporadisch gegeven. Wel wordt er indirect financieel ondersteund door werkzaamheden of kosten voor het stadslandbouwproject voor rekening van de gemeente te nemen.

De negatieve ervaring vormt de continuïteit. Doordat het van vrijwilligers afhangt is dit niet gewaarborgd en bestaat de kans dat het initiatief ophoudt te bestaan. Mogelijk zijn er voor de gemeente in dat geval extra kosten.

In enkele gevallen worden commerciële bedrijven betrokken bij de stadslandbouwinitiatieven. Dit zit echter nog voornamelijk in een experimentele fase.

Eén van de conclusies uit de tweede deelvraag:

Welke belemmeringen / obstakels zijn er met betrekking tot de samenwerking met burgerinitiatieven m.b.t. stadslandbouw?

is het probleem van eigenaarschap. Waar hoort het thuis binnen de ambtelijke organisatie van de gemeente. Dit speelt meer bij een grote gemeente dan bij een kleine gemeente, omdat bij een kleine gemeente de lijnen vaak veel korter zijn. Bij een kleine gemeente weet men elkaar meestal wel te vinden en/of men zoekt elkaar wel op. Bij de grote gemeente zijn de verschillende taken en verantwoordelijkheden meestal strikter binnen bepaalde afdelingen verdeeld. Dit werd in het vooronderzoek al aangegeven maar werd door de reacties nogmaals bevestigd. Wanneer bij een kleinere gemeente stadslandbouw minder, of misschien wel niet, voorkomt is er meestal binnen de ambtelijke organisatie ook geen duidelijk beleid of richtlijn voor hoe hier naar te handelen. Willekeur van de betreffende ambtenaar is dan mogelijk.

Een andere belemmering vormt het nakomen van toezeggingen met betrekking tot de leveren van arbeidskrachten met een afstand tot de arbeidsmarkt. Hierdoor blijven voor de gemeente kansen voor werkgelegenheid en werkervaringsplekken onbenut. Voor de stadslandbouwinitiatieven betekent dit een groter beroep op vrijwilligers en/of minder doelen die gerealiseerd kunnen worden.

Een derde belemmering vormt de continuïteit. Omdat de stadslandbouwinitiatieven voornamelijk door vrijwilligers wordt gedragen, is de beschikbare capaciteit een onzekere factor. Dit is voor zowel de gemeente een belemmering omdat zij hierin een risico zien voor het op langere duur voortbestaan van het initiatief als voor de stadslandbouwinitiatieven omdat zij hierdoor niet de doelen kunnen halen die men voor ogen had.

Uit het onderzoek naar aanleiding van de derde deelvraag:

Wat verwachten de initiatiefnemers van stadslandbouwprojecten van de samenwerking met de gemeente?

kan geconcludeerd worden dat met name bij de start van het stadslandbouwinitiatief de steun van de gemeente het meest gevraagd wordt. De gemeente kan ondersteunen door hun kennis en door hun netwerk. Bijvoorbeeld door het adviseren bij het aanvragen van vergunningen, het werven van fondsen of bij het verbinden van het initiatief met andere organisaties zoals agrarische opleidingen of milieu / natuurorganisaties. Ook kan de gemeente ondersteunen door het ter beschikking stellen van grond en/of gebouwen en door het terrein geschikt te maken voor het verbouwen van voedsel.

De meeste initiatiefnemers zouden graag een financiële bijdrage van de gemeente willen, maar het ontbreken ervan weerhoudt hen niet om met het initiatief door te gaan. Sponsors zoeken is een kunst apart en fondsen geven vaak slechts éénmaal een bijdrage.

De initiatiefnemers verwachten van de gemeente dat zij invulling geven aan het sociale component, door bijvoorbeeld de inzet van medewerkers met een afstand tot de arbeidsmarkt. Hiermee kan voor een deel het risico van onvoldoende capaciteit door een (tijdelijk) tekort aan vrijwilligers opgevangen worden.

De betrokkenheid van de gemeente en enige waardering wordt zeer op prijs gesteld, ook omdat men het gevoel heeft of van menig is dat men geheel belangloos een goede bijdrage levert aan de samenleving.

Uiteindelijk kan door de beantwoording van de hierboven genoemde deelvragen de hoofdvraag:

Op welke manier kan een gemeente samenwerken in stadslandbouwprojecten, waarbij burgers initiatiefnemers zijn, en hiermee stadslandbouw stimuleren

worden beantwoord.

De gemeente kan met name samenwerken bij de start van stadslandbouwprojecten. Wanneer de start goed verloopt wordt het vervolg in de meeste gevallen door de initiatiefnemers zelf draaiende gehouden. De vorm van samenwerking kan bestaan uit het inzetten van het netwerk, het inzetten van hun kennis op het gebied van bijvoorbeeld wet- en regelgeving (o.a. met betrekking tot vergunningen e.d.) en ondersteuning in materiële zin en door het uitvoeren van tijdrovende of zware werkzaamheden. Ook kan de gemeente grond beschikbaar stellen en zo nodig aanpassen van het bestemmingsplan. Daarnaast kan de gemeente arbeidskrachten inzetten vanuit het gemeentelijke bestand van medewerkers met een afstand tot de arbeidsmarkt. Door dit laatste kan de gemeente een invulling geven aan hun eigen of de gezamenlijke doelstelling tot het bieden van werkgelegenheid aan mensen met een beperking en/of met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Bovenstaande is voor elke gemeente van toepassing. De grootte van de gemeente is hierbij niet van belang. Want de motieven voor het starten van stadslandbouw zijn in elke gemeente van toepassing. Daarnaast hebben alle gemeentes in Nederland de taak tot het bevorderen van de participatie en zijn de genoemde beleidsterreinen in elke gemeente aanwezig en van belang.

5.2 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de voorgaande conclusies worden hierna enkele aanbevelingen gedaan om de samenwerking met stadslandbouwinitiatieven te stimuleren.

Duidelijk aanspreekpunt.

Uit het onderzoek blijkt dat het soms lang duurt voor dat de juiste persoon bij de gemeente is bereikt. Door, bijvoorbeeld in gemeentelijke publicaties, kenbaar te maken waar of bij wie burgers terecht kunnen wanneer men de ambitie heeft om een stadslandbouwproject te starten, wordt sneller de gewenste ondersteuning gegeven. Bovendien wordt voorkomen dat initiatiefnemers zelf hun weg moeten zoeken binnen verschillende afdelingen of instanties en 'van het kastje naar de muur' worden gestuurd. Het aanspreekpunt hoeft niet per se binnen de eigen gemeentelijke organisatie liggen. Eventueel kan dit ook door een externe organisatie worden ingevuld. Bijvoorbeeld bij een organisatie voor natuureducatie (IVN) of zoals in Almere bij een extern ontwikkelcentrum. Mogelijk dat verschillende kleine gemeentes hierin gezamenlijk kunnen optrekken. Zorg voor één 'loket' met een duidelijk stappenplan, zodat niet verschillende ambtenaren het initiatief op verschillende wijze benaderen en behandelen. Het is belangrijk dat het aanspreekpunt gemakkelijk te bereiken is en zich bewust is van het belang van persoonlijk contact en het voortvarend reageren.

Samenwerking in een zo vroeg mogelijk stadium

Geef ondersteuning bij het uitwerken van ideeën. Hiermee wordt voorkomen dat initiatiefnemers ideeën uitwerken die niet realiseerbaar zijn. Daar staat tegenover dat er zaken gerealiseerd kunnen worden die initiatiefnemers misschien niet voor mogelijk hadden gehouden. De gemeente kan vanwege het overzicht en de expertise die zij bezit knelpunten benoemen en/of het plan verbeteren. Door bij het vormen van een idee tot een initiatief samen met initiatiefnemers kritisch te kijken naar knel- en verbeterpunten en deze (deels) door gemeentelijke expertise mee te helpen oplossen worden risico's sneller ondervangen. Door gebruik te maken van elkaars creativiteit en kwaliteiten kan er samen een prachtidee van gemaakt worden en is iedereen enthousiast voor de uitvoering.

Hierbij moet de gemeente de verantwoordelijkheid bij de burgers durven leggen, ook als het ongecontroleerd of ongeorganiseerd gebeurt.

Samenwerken met verschillende organisaties

Doordat stadslandbouw verschillende beleidsdomeinen raakt is het logisch hiervoor ook verschillende organisaties bij te betrekken. Van de vrijwilligers kan niet verwacht worden dat zij ook nog voor begeleiding van de medewerkers met een handicap en/of een afstand tot de arbeidsmarkt zorgen. Ook de educatie is een 'vak apart'. Door verschillende organisaties in een stadslandbouwproject samen te brengen kunnen verschillende disciplines bediend worden. Het voorbeeld komt in het onderzoek naar voren bij het buurtmoestuinproject van Baalder Noaberschap. Hier wordt samengewerkt door vrijwilligers, min of meer vanuit de diaconieën van de kerken, een zorginstelling voor geestelijk gehandicapten, een agrarisch opleidingscentrum, enkele basisscholen en de wijkvereniging. Hierdoor voelen meer partijen zich verantwoordelijk voor het (slagen van het) project, zijn de taken eventueel te verdelen en is de continuïteit beter geregeld. De kans op succes is hierdoor groter.

Het samenwerken met verschillende partijen is met name ook voor schooltuinen van belang, zoals in dit onderzoek naar voren kwam. Betrek hierbij verschillende partijen, zoals bijvoorbeeld agrariërs uit de omgeving, ouderen met een eigen volkstuin die les geven in de schooltuin en mogelijk de schooltuin in de schoolvakantie onderhouden. Hiermee zorg je én voor continuïteit tijdens schoolvakanties én voor educatie én voor voldoende vakkennis.

Zorg voor een duidelijk beleid dat kenbaar is binnen de gehele ambtelijke organisatie

Uit het onderzoek blijkt dat initiatiefnemers nog weleens 'van het kastje naar de muur' worden gestuurd. Bovendien blijkt niet elke ambtenaar te weten hoe er binnen de gemeente over stadslandbouw wordt gedacht en neemt beslissingen op basis van zijn/haar eigen interesse en voorkeur. Door als gemeente (college) een duidelijk standpunt in te nemen met betrekking tot (de ontwikkeling van) stadslandbouw wordt het voor iedereen duidelijk en kunnen ook initiatiefnemers hierop terugvallen. Hiermee wordt voorkomen dat verschillende afdelingen, collegeleden of de raad verschillende verwachtingen wekken of toezeggingen doen aan de initiatiefnemers.

Wanneer er binnen de gemeente een duidelijk beleid is met betrekking tot stadslandbouw is er ook iemand of een afdeling hiervoor verantwoordelijk en is het eigenaarschap binnen de gemeente beter geregeld. De initiatiefnemers weten waar ze terecht kunnen en worden op vakkundige wijzen geholpen. Hierbij blijft het maatwerk omdat de stadslandbouwinitiatieven verschillend zijn en ook de motieven voor het starten van stadslandbouw kunnen anders zijn.

Meer informatie over stadslandbouw

Over het algemeen zijn nog weinig burgers bekend met (de term) stadslandbouw. Ook bij de gemeentes is hier lang niet altijd kennis over. Hier ligt wellicht een taak voor Stedennetwerk Stadslandbouw en/of Stadslandbouw Nederland. Door de burgers en beleidsmakers meer bewust te maken over thema's als duurzaamheid, lokale voedselproductie, gezondheid, het groeiende voedselprobleem enz. zullen zij sneller deelnemen aan projecten als stadslandbouw.

Ook zal de gemeente meer moeten aangeven dat er van de burgers een actievere rol wordt verwacht. De burgers moeten beseffen dat de gemeente niet altijd alles meer regelt. Daar staat tegenover dat de gemeente moet openstaan voor initiatieven en moet de gemeente altijd openstaan om te helpen. Het moet voor zowel de burger als de ambtenaar duidelijk zijn dat plannen niet gelijk worden afgeschoten, maar dat er wordt meegedacht over hoe ideeën kunnen groeien van een onderbouwd plan met gegronde redenen tot daadwerkelijke initiatieven. Communicatie is een groot aandachtspunt hierin voor de gemeente.

Bronvermelding

Literatuur

Inleiding

- Abma, R., Kirchholtes, U., Jansma, J. E., & Vijn, M. (2013). *Maatschappelijke kosten-batenanalyse stadslandbouw. De cases Voedseltuin Rotterdam, De Nieuwe Warande en Hazennest Tilburg*. Wageningen: Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) onderzoeksinstituut Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.
- Apperloo, W., Beunderman, J., Van der Heijden, J., Heijkers, B., Karssenberg, H., (2014). *Stedelijke ontwikkeling op uitnodiging*. Platform 31, Den Haag
- Bade, T., Smid, G., & Tonneijck, F. (2011). *Groen loont. Over maatschappelijke en economische baten van stedelijk groen*. De Groene Stad, Apeldoorn.
- Dagevos, M., Kiers, J., Kors, J., Verhagen, P. (2015). *Voor een goede zaak*. Coutinho, Bussum.
- Dekking, A. J. G. (2018). *Stadslandbouw in Almere. De stand van zaken op 1 november 2017*. PPO AGV.
- Gadet, J. (2011) *Terug naar stad*, Sun Uitgeverij
- Jansma, J. E. (2006). *Stad en landbouw: een vruchtbare combinatie*. Praktijkonderzoek Plant & Omgeving BV.
- Jansma, J. E., Veen, E. J., Dekking, A. J. G., Vijn, M. P., Sukkel, W., Schoutsen, M. A., & Visser, A. J. (2011). *Staalkaarten stadslandbouw+; ontwikkelstrategieën om te komen tot stadslandbouw in Almere Oostervold*. PPO AGV.
- Kierkels, T., Oostindie, H., Veen, E., Vijn, M., Elings, M., Methorst, R., ... & van Alebeek, F. (2012). *Multifunctionele landbouw in Nederland: meer dan boeren alleen*. Roodbont.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, M. V. B. Z. (2011). *Experimenteren met burgerinitiatief. Van Doe-het-zelf naar Doe-het-samen Maatschappij*.
- Mougeot, L. J. (2000). *Urban agriculture: Definition, presence, potentials and risks, and policy challenges*. Cities feeding people series; rept. 31.
- Oostindië, H. A., Seuneke, P. L. M., van Broekhuizen, R. E., Hegger, E., & Wiskerke, J. S. C. (2011). *Dynamiek en robuustheid van multifunctionele landbouw: rapport onderzoeksfase 2: empirisch onderzoek onder 120 multifunctionele landbouwbedrijven*.
- Spruijt, J., Jansma, J. E., Vermeulen, T., de Haan, J. J., & Sukkel, W. (2015). *Stadslandbouw in kantoorpanden: Optie of utopie?* (No. 623). PPO AGV.
- Teunissen, A.W.G.M (2013). *Stadslandbouw in de stad, Beleids- Sociale, gezondheids- en milieuaspecten*.
- Teunissen, A.W.G.M.(september 2012). *Criteria voor succesvolle stadslandbouw*. EVS EcoVrede, Arnhem.
- Van Veenhuizen, R., & Danso, G. (2007). *Profitability and sustainability of urban and periurban agriculture (Vol. 19)*. Food & Agriculture Org..
- Van Veenhuizen, R. (Ed.). (2014). *Cities farming for the future: Urban agriculture for green and productive cities*. IDRC.
- Veen, E. J., Breman, B. C., & Jansma, J. E. (2012). *Een verkenning van groen en boer zijn in en om de stad*. Wageningen UR.

Onderzoek

Apperloo, W., Beunderman, J., Van der Heijden, J., Heijkers, B., Karssenberg, H., (2014). *Stedelijke ontwikkeling op uitnodiging*. Platform 31, Den Haag

Dekking, A. J. G. (2018). *Stadslandbouw in Almere. De stand van zaken op 1 november 2017*. PPO AGV.

Van Rijn, E., & Hassink, J. (2015). *Hoe maken gemeenten stadslandbouw mogelijk?* (No. 625). Wageningen UR.

Discussie

Verhoef, J., Ruitenbergh, M., Luttmer, C., Heirweg, D., Andrid, S. (2018). *Burgerinitiatief: waar een wil is*.

Van Rijn, E., & Hassink, J. (2015). *Hoe maken gemeenten stadslandbouw mogelijk?* (No. 625). Wageningen UR

Schmeets, H., & Arends, J. (2017). *Vrijwilligerswerk: wie doet het?*

Websites

Inleiding

<https://www.groeneruimte.nl/dossiers/stadslandbouw/>

<https://www.ugent.be/bw/nl/actueel/nieuws/beleid-standslandbouw-gent-philadelphia-warschau>

<http://www.vilt.be/stedelijk-beleid-rond-stadslandbouw-maakt-het-verschil>

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2013/04/26/kamerbrief-verkenning-stadslandbouw>

<https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit>

<http://stadslanderijen.nl/>

<https://www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Burgerparticipatie-en-burgerinitiatieven.htm>

https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Prestatieveld4/Burgerinitiatieven%20en%20de%20basisfuncties%20vrijwilligerswerk.pdf

<http://www.bloeiinarnhem.nl/wordpress/wp-content/uploads/2017/09/Visie-Stadslandbouw.pdf>

Onderzoek

<https://opendata.cbs.nl/statline>

<https://youtu.be/YyvcvhCXv6M>

<https://www.almere.nl>

<https://www.hardenberg.nl/>

<https://woneninoosterwold.nl/oosterwold/>

<http://www.baaldernoaberschap.nl/>

<https://www.inspiratie-inc.nl/inspiratie-inc>

Bijlagen

Bijlage 1:	Beschrijving types stadslandbouw (Jansma et al.,2011).....	50
Bijlage 2:	Vragen.....	53
Bijlage 3	Uitwerking interview gemeente Almere, Joe van der Veen.....	55
Bijlage 4	Uitwerking interview Inspiratie Inc.....	58
Bijlage 5	Uitwerking interview gemeente Hardenberg.....	62
Bijlage 6	Uitwerking interview buurtmoestuin Baalder Noaberschap.....	65
Bijlage 7	Reactie gemeente Hof van Twente op schriftelijke vragen.....	68
Bijlage 8	Reactie Buurtmoestuin Trommelstraat op schriftelijke vragen.....	69
Bijlage 9	Reactie SLB Mooiweg Arnhem op schriftelijke vragen.....	70
Bijlage 10	Verslag workshop ‘stadslandbouw voor leefbaarheid in de wijk’	72

Bijlage 1 Beschrijving types stadslandbouw (Jansma et al.,2011)

Voedselboerderij

De voedselboerderij is een stadsboerderij waar de agrarische tak een grote rol vervult. Hoewel een bedrijf in of in de nabijheid van de stad vaak ook andere diensten aanbiedt, is het produceren van voedsel de hoofdactiviteit van het bedrijf. Vaak worden de producten ook direct aan de stedeling verkocht.

Energiebedrijf

Stadslandbouw kan ook een rol vervullen in het produceren van groene energie voor woonwijken en instellingen. Er kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van biovergisters voor het produceren van groen gas, elektriciteit en warmte maar ook van de restwarmte uit kassen kan een nieuwe bestemming krijgen of elektriciteit van windmolens of zonnepanelen op bedrijfsgebouwen.

Kringloopbedrijf

Stadslandbouw kan bijdragen aan het sluiten van kringlopen; stedelijk GFT afval kan worden gecomposteerd of vergist en vervolgens op de velden rondom de stad worden gebruikt om de bodemvruchtbaarheid te verbeteren. Het hoeft dan bovendien geen lange afstanden af te leggen. Ook grijs afvalwater kan worden gezuiverd op de stadsboerderij, bijvoorbeeld door middel van een helofytenfilter (rietvelden). Ook het zwarte water (riool) zou door de landbouw benut kunnen worden omdat het waardevolle stoffen als fosfaat-fosfor en stikstof bevat. Fosfaat – waar tekorten van dreigen – is een noodzakelijke meststof in de landbouw. Regelgeving staat momenteel het hergebruik van menselijke urine en feces door de landbouw niet toe.

Recreatiebedrijf

Stadslandbouw en recreatie is een logische combinatie. De doelgroep is immers vlakbij. De vormen van recreatie hebben een relatie met het boerenbedrijf; rust, ruimte, dieren en planten. Recreatiebedrijven verschillen in de mate waarin zij (nog) agrarisch zijn; sommige bedrijven gaan zover dat de agrarische tak nog slechts ‘ter decoratie’ aanwezig is. Maar dit type heeft moeite zich te onderscheiden van gangbare recreatiebedrijven. Andere bedrijven hebben nog wel een substantiële agrarische tak, die vaak daarmee een deel van de aantrekkingskracht van het bedrijf vormt.

Educatiebedrijf

Stadslandbouw leent zich ook goed voor educatie. Landbouw dichtbij of in de stad biedt mogelijkheden om de stedeling van nabij te laten zien hoe voedsel groeit en wat er voor nodig is voordat het eten in de winkel ligt. Educatie vindt vaak op boerderijen plaats, zoals op Stadsboerderij Almere. Maar er worden ook in steden tuinen opgericht, vaak schooltuinen, waar kinderen zelf planten kunnen verzorgen en soms de groente zelf verwerken tot een gerecht.

Community (bedrijf)

Stadslandbouw kan bijdragen aan het vormen van 'community'. Mensen werken samen in buurt-of volkstuinen of als vrijwilligers op boerderijen en leren elkaar op die manier kennen. Zo ontstaat er saamhorigheid in, betrokkenheid bij en vaak ook trots op de buurt. Naast buurt- of wijkinitiatieven zoals hieronder beschreven zijn, zijn er ook commerciële varianten van het community bedrijf. De Nieuwe Ronde in Wageningen is zo'n voorbeeld. Bij dit zogenaamde pergolabedrijf (of Community Supported Agriculture, CSA) zijn alle klanten lid van de vereniging De Nieuwe Ronde. De klanten betalen jaarlijks een vast bedrag en krijgen daarvoor producten van het bedrijf. Via de vereniging denken en beslissen ze mee met teelttechnische-, financiële- en beleidsaspecten van het bedrijf.

Zorgbedrijf

Het aantal zorgboerderijen is de laatste jaren flink gestegen. Een zorgboerderij kan zorg bieden aan verschillende typen zorgvragers, zoals mensen met een verstandelijke beperking, mensen met een burnout, of ex-verslaafden. Zorgbedrijven zijn vaak gelegen in de buurt van de stad omdat daar de meeste van hun cliënten wonen. Naast zorgboerderijen zijn er ook andersoortige stadslandbouwprojecten die zorg aanbieden.

Groenbeheerder

Naast de traditionele vormen van het beheer van de groene stedelijke ruimte, kan hier ook stadslandbouw worden ingezet. Het voorbeeld van de Stadsboerderij in Almere liet dit al zien; de boerderij pacht gronden van de gemeente in en rond de stad en neemt die in gebruik. Maar er zijn ook andere manieren, zoals de schaapskuddes in Groningen en Almere, of stedelingen die zelf een stukje openbare grond in beheer hebben, bijvoorbeeld door er groente te verbouwen (bijvoorbeeld in Groningen Eetbare stad)

Distributiebedrijf

Lokaal voedsel moet natuurlijk ook van de producent naar de consument kunnen komen. De gangbare kanalen via de retail zijn vaak niet ingesteld op de verkoop van lokale producten. Lokale productie vraagt vaak om maatwerk, vanwege de kleinere eenheden, lagere uniformiteit, seizoen gebondenheid of andere specifieke eigenschappen. Er zijn al vele voorbeelden van zogenaamde verkorte ketens, waarbij alternatieve wegen gezocht worden om de consument te bereiken. Sommige producenten verkopen hun producten aan huis, maar er zijn ook bedrijven die de distributie van lokaal voedsel verzorgen (Willem en Drees en Hofwebwinkel). Daarnaast zijn er voorbeelden waarbij ruimte wordt geboden aan lokale producenten om hun waar af te zetten, zoals boerenmarkten (o.a. op landgoed de Kemphaan). Tussenvormen als Marq en Landmarkt bieden producenten ruimte om hun producten direct af te zetten naast het gebruikelijke winkel assortiment. Landmarkt is een overdekte marktplaats met zoveel mogelijk producten van boerderijen en producenten uit de buurt, aangevuld met producten van elders (bijv. als vanwege het seizoen er geen lokale productie mogelijk is). Bij Landmarkt koop je producten direct van de producent. Naast verkorte ketens tussen producent en consument zijn ook directe verbindingen mogelijk tussen producten en horeca of facilitair bedrijf (bijv. gemeentelijke kantine van Groningen of de keuken van St Maartenskliniek in Nijmegen).

Groene daken

Groene daken zijn daken waarop verschillende mossen of grassen groeien, of waar zelfs groenten en kruiden op kunnen worden verbouwd, al of niet in losse bakken. Het is een manier om voedsel in de stad te verbouwen en de stad als geheel groener te maken. Groene daken werken bovendien isolerend, geluiddempend en vangen water op (en houden het vast) en kunnen zo bijdragen aan een gunstiger stedelijk klimaat. Onlangs startte een ondernemer die geïnteresseerden adviseert over de inrichting van daktuinen (<http://dakboerin.blogspot.nl/>).

Landgoederen

Onder een landgoed wordt doorgaans een *‘groot stuk grond van meerdere hectares, met landerijen en tuinen en daarop een buitenplaats, landhuis, een grote boerderij, kerk of kasteel’* (wikipedia) verstaan. Landgoederen kunnen ook uit stadsboerderijen bestaan. Deze kunnen dit combineren met verschillende publieksfuncties, zoals recreatie, educatie of zorg.

Producterende wijk

Het integreren van landbouw –voedselproductie en wonen is nieuw. Er zijn overigens wel wijken waarin bijvoorbeeld een volkstuincomplex geïntegreerd is. Een verder gaande verbinding –integratie- van voedselproductie en wonen, door ook commerciële vormen van landbouw in woonwijken toe te staan, is nog zeldzaam in Nederland. De ecologische wijk Eva Lanxmeer in Culemborg heeft een eigen commerciële stadsboer. Daarnaast zijn er agrarisch ondernemers die gronden in of nabij wijken exploiteren (o.a. Zutphen en Almere).

Agroparken

Van oudsher kennen we al agroclusters in Nederland, denk aan de Bollenstreek of het Westland. Het gaat hier om clustering van vergelijkbare typen bedrijven of bedrijven die elkaar aanvullen (bijv. toeleveranciers en afnemers rond de bloembollen). Een agropark is een gebied waar verschillende agrarische activiteiten zodanig worden gecombineerd dat de verschillende agrarische takken van elkaar versterken. Een voorbeeld is het benutten van de restwarmte van een industriecomplex voor het verwarmen van glastuinbouw. Kringlopen kunnen worden gesloten doordat de outputs van het ene bedrijf (of activiteit) als input voor het andere bedrijf (of activiteit) kunnen worden gebruikt. Primaire agrarische activiteiten kunnen ook worden gecombineerd met bijvoorbeeld verwerking en logistiek (oa Agriport A7, Wieringermeer). Agroparken kunnen bovendien publieksfuncties leveren, door ze te combineren met educatie, recreatie of zorg. Agroparken staan nu nog vaak op de tekentafel zoals Biopark Terneuzen (glastuinbouw en industrie) en Greenport Venlo. In het laatste geval moet een agropark van ruim 5.000 hectare ten noordwesten van Venlo verschijnen. Dit park zal bedrijven uit de agrarische hoek, handel en verwerking, maar ook toeleveranciers,

kennis- en onderzoeksinstellingen bijeenbrengen. In Nederland is maatschappelijk verzet tegen Agroparken; in de beeldvorming wordt al snel gesproken over Megastallen en Varkensflats.

Bijlage 2 Vragen

Aan de gemeente die al langer samenwerkt met stadslandbouw:

- Wat vindt u van de stadslandbouw-initiatieven in uw gemeente? Wat vindt u er goed/positief aan, wat minder goed/negatief?
- Welke kansen en of belemmeringen ziet u voor stadslandbouw binnen uw gemeente?
- Wie zijn er binnen uw gemeente betrokken bij stadslandbouw? (aantal ambtenaren, functies, afdelingen, beleidsdomeinen)
- Welke factoren zijn belangrijk voor het daadwerkelijk samenwerken met een stadslandbouwinitiatief?
- Wat is de rol van de gemeente in de samenwerking
- Hoe verloopt de samenwerking / hoe intensief is de samenwerking?
- Vindt u dat de samenwerking voldoende is of intensiever kan of minder intensief kan/moet?
- Heeft de gemeente bepaalde eisen opgesteld aan de samenwerking (bijvoorbeeld duur, kosten, baten, innovatie, duurzaamheid)?
- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor andere gemeentes bij samenwerking met een stadslandbouwinitiatief?

Aan de gemeente die nog niet samenwerkt met stadslandbouw:

- Ben u bekend met stadslandbouw in het algemeen en met stadslandbouwprojecten in uw gemeente? Ben u daar (intensief) bij betrokken?
- Zijn er eventueel anderen (ook) betrokken bij burgerinitiatieven zoals stadslandbouw? (aantal ambtenaren, functies, afdelingen, beleidsdomeinen)
- Hoe staat u tegenover stadslandbouw? Is het iets dat past binnen uw gemeente?
- Welke kansen en/of belemmeringen heeft stadslandbouw eventueel binnen uw gemeente?
- Is er binnen de gemeente een 'loket' waar burgers terecht kunnen die een nieuw (burger)initiatief willen opstarten?
- Zijn er voorwaarden opgesteld door de gemeente voor het samenwerken aan een burgerinitiatief? (Bijvoorbeeld duur, kosten, baten, innovatief, duurzaamheid)?
- Wordt er door de gemeente op bepaalde manieren burgerinitiatieven (niet specifiek stadslandbouw) gestimuleerd?
- Is er binnen de gemeente een bepaald budget voor burgerinitiatieven?
- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor de stadslandbouwinitiatieven (of voor burgerinitiatieven in het algemeen) om samenwerking met de gemeente te bevorderen?

Aan stadslandbouwinitiatiefnemers:

- Wat is de reden van het starten van het stadslandbouwproject en wat zijn de doelen en verwachtingen/wensen?
- Zijn de doelen / verwachtingen / wensen tot nu toe behaald?
- Hoeveel vrijwilligers zijn er betrokken bij het stadslandbouwproject?
- Zijn er genoeg vrijwilligers beschikbaar om het stadslandbouwproject draaiende te houden?
- Wat zijn de reactie uit de buurt op het stadslandbouwproject?
- Welke vaardigheden/kennis zijn er nodig voor de deelnemers van het stadslandbouwproject en aan welke vaardigheden/kennis is er een gebrek/tekort?
- Op welke manier is de gemeente betrokken bij het stadslandbouwinitiatief, hoe verloopt de samenwerking tussen gemeente en de initiatiefnemers en welke gevolgen heeft dit voor de initiatieven?
- Is het belangrijk voor het stadslandbouwproject dat er voldoende steun is van de gemeente?
- Hebben jullie eventueel ook tegenslagen meegemaakt in relatie tot de samenwerking met de gemeente? Zo ja, welke.
- Welke wensen hebben jullie eventueel nog met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?
- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander stadslandbouwinitiatieven met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Bijlage 3 Uitwerking interview gemeente Almere, Joe van der Veen

Vragen aan de gemeente die al langer samenwerkt met stadslandbouw:

- Wat vindt u van de stadslandbouw-initiatieven in uw gemeente? Wat vindt u er goed/positief aan, wat minder goed/negatief?

Positief is dat de inzet van SLB breder is dan alleen maar dat mensen hun producten kunnen verbouwen. Het is ook het vergroenen van de stad, het heeft ook een sociale component en een educatief element. We proberen bijvoorbeeld ook schooltuinen, wat ook een onderdeel van SLB is, naar een hoger platform te krijgen. Schooltuinen is best lastig want leraren hebben geen tijd en in de zomervakantie wie gaat dan de schooltuinen onderhouden. Daar zijn we over aan het nadenken, hoe kunnen we dat nieuw leven inblazen. Dat doen we o.a. met Stad en Natuur, maar ook met de OSA (Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere) om dat op een hoger platform te krijgen. Wij zien het alleen maar als een positieve ontwikkeling, wat bij het vergroenen van de stad hoort. De gemeente is hier ook actief betrokken, zo ondersteunen we in het bieden van oplossingen, o.a. voor het beheer in de zomervakantie. Bij schooltuinen zien we wel dat dit jaarlijks structureel geld kost, dat heeft geen verdienmodel, dat is soms ook lastig. Maar dan moet je kijken wat het alternatief is, bijvoorbeeld als een bijzondere vorm van onderhoud in je stad of van verduurzaming van je stad. Verder proberen we nieuwe initiatieven of bestaande projecten te ondersteunen met zogenaamde 'aanjaaggelden'.

Een lastige aspect zien we vaak bij collectieve initiatieven waar het gaat om eigenaarschap. Bijvoorbeeld, je hebt een stuk grond in de stad waar men collectief iets zou willen, een bewonersinitiatief. Vaak wordt dit gedragen door één persoon die anderen activeert, maar als deze persoon ermee stopt, dan stopt ook vaak het initiatief en komt het beheer weer bij de gemeente te liggen. Dat is zeker een risico. Je zou je kunnen afvragen wanneer de overheid zich er niet mee zou bemoeien hoe het zich dan zou ontwikkelen. Dat wordt nu geëxperimenteerd in Oosterwold.

Het is interessant dat om kleine experimenten, zoals stadslandbouw, te ontwikkelen als drager voor een hele stad.

- Welke kansen en of belemmeringen ziet u voor stadslandbouw binnen uw gemeente?

Het gebeurt nu al overal. Dus ik denk dat we het wel redelijk aan het invullen zijn. Alleen zoals al aangegeven de schooltuinen is nog wel een issue hoe krijg je daar continuïteit in of op een hoger platform.

De volgende stap is wanneer er een commerciële markt gaat ontwikkelen voor de productie van stadslandbouw, hoe die er dan uit gaat zien, dat zijn de vraagstukken waar we mee bezig zijn. Gaat de overheid hier een rol in spelen? We zien wel dat kleine maar ook grote ondernemers in de Flevopolder zich gaan verenigen. Flevo Food (een netwerkvereniging van en voor Flevolandse voedselbedrijven) is daar een voorbeeld van. Ze hebben een gezamenlijk doel om de lokale producten dichterbij de consument te brengen. Hoe verkleinen we de afstand tussen de consument en de producent.

Belemmeringen zijn de vraag van eigenaarschap van het thema voedsel binnen de gemeente. Hoort het bij gebiedsontwikkeling, bij gezond of sociaal? Nu valt het onder stedenbouw en landschap, ivm gebiedsontwikkeling in Oosterwold en de Floriade wijk. In het kader van de Floriade in 2022 hebben een speciaal team dat zich bezig houdt met het thema 'Growing Green Cities' waar de thema's voedsel, energie en gezondheid onder vallen. Nu loopt het in volle gang, maar de vraag is hoe ga je dit in de toekomst continueren en organiseren. Het moet in de organisatiestructuur zichtbaar gemaakt worden. Hoe koppel je de verschillende thema's door de hele gemeente aan elkaar.

- Wie zijn er binnen uw gemeente betrokken bij stadslandbouw? (aantal ambtenaren, functies, afdelingen, beleidsdomeinen)

Voornamelijk vanuit de afdeling Stedenbouw en Landschap. En dan met name de mensen vanuit Landschap zijn hierbij betrokken. Verder voor technische vraagstukken verwijzen we stadslandbouwinitiatieven door naar de OSA.

- Welke factoren zijn belangrijk voor het daadwerkelijk samenwerken met een stadslandbouwinitiatief?

‘Vergroenen’ is één van de belangrijke criteria maar ook sociale cohesie en economie.

De gemeente laat veel over aan de burgers zelf. Wanneer mensen aankloppen bij de gemeente met een stadslandbouwinitiatief kijkt de gemeente of het past binnen het beleid hiervoor is de nota ‘Kleur aan Groen’ uit 2013 of we verwijzen naar Oosterwold waar stadslandbouw de belangrijkste drager is voor gebiedsontwikkeling.

- Wat is de rol van de gemeente in de samenwerking

De samenwerking bestaat voornamelijk uit het faciliteren en het verbinden met andere partijen, zoals de OSA, IVN. Bij voedselbossen participeert de gemeente wel in de vorm van beheerafspraken. De buurtregisseur kan zich er mee bemoeien en eventueel kunnen er afspraken gemaakt worden met de afdeling beheer. De gemeente Almere wil zoveel mogelijk het aan de burgers zelf over laten.

- Hoe verloopt de samenwerking / hoe intensief is de samenwerking?

Er is niet één ambtenaar die zich specifiek met stadslandbouw bezighoudt. De contacten lopen meestal via de OSA in de persoon van Arjan Dekking. Hij is niet bij de gemeente Almere in dienst maar vanuit zijn functie bij de OSA heeft hij wel veel bemoeienis bij de slb-initiatieven in de stad.

- Vindt u dat de samenwerking voldoende is of intensiever kan of minder intensief kan/moet?

Het komt van twee kanten. Aan de ene kant zien we dat de initiatiefnemers graag zouden zien dat de gemeente een actief beleid zou voeren, zoals bijvoorbeeld in Ede met een wethouder ‘Voedsel’. Zo werd er weleens gesproken over een groene raad binnen de gemeente. Maar dat ging de politiek iets te ver.

Arjan Dekking wordt jaarlijks ook ingehuurd voor schooltuinen en moestuinen.

Ik vind dat prima, ergens wil je dat initiatieven zichzelf in stand houden. Maar het blijft lastig het is niet altijd een businessmodel, het is vaak ook een sociaal gebeuren. Hoe maak je zo’n sociaal iets onderdeel van je structurele samenleving. Bijvoorbeeld een deel van het belastinggeld gaat naar schooltuinen, maar dat is dan weer een politiek commitment. Het staat wel op de agenda maar dan niet specifiek onder stadslandbouw maar onder voedsel waar SLB dan één van de onderdelen kan zijn.

- Heeft de gemeente bepaalde eisen opgesteld aan de samenwerking (bijvoorbeeld duur, kosten, baten, innovatie, duurzaamheid)?

Nee, belangrijk is dat het een sociale component heeft en dat het vergroening met zich meebrengt. Er zijn wel een aantal issues die erin moeten zitten. Als het niet gaat zoals het is bedoeld en mensen gaan zich eraan ergeren dan lost het zich wel weer op. Met de OSA hebben we in ieder geval een instituut, die je hierin kan ondersteunen. De OSA heeft wel bepaalde richtlijnen. Voor Oosterwold gelden wel een aantal regels voor de ontwikkeling van stadslandbouw (deze ken ik niet precies), maar worden uitgelegd als je er gaat ontwikkelen.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor andere gemeentes bij samenwerking met een stadslandbouwinitiatief?

Kijk ook eens naar andere gemeentes hoe zijn het doen. Groningen is ook actief, waarin ze het ommeland met de stad verbinden. Zwolle heeft ook een aantal stadslanderijen. Ook in Amsterdam zijn er vele initiatieven die alle kanten opschieten. Er ontstaan dingen waarvan je denkt hoe kan het en morgen zijn ze weer weg bij wijze van. Daar probeert men ook wel structuur in te brengen.

In Zeewolde zit de Zonnehoeve. Dit is ook een soort van SLB, of eigenlijk een zorgboerderij. Die hebben een bakkerij en nu ook een melkfabriek erbij. Je ziet dat het verenigen van kleinschalige activiteiten in de stadslandbouw en de combinatie van andere maatschappelijke activiteiten tot schaalvergroting kan leiden.

De ervaring is dat wanneer je afspraken maakt met collectieven en het gaat om openbare grond, je niet moet verwachten dat het over 5 jaar nog hetzelfde uitziet. Garanties zijn bij collectieven moeilijk te geven. Het zit vaak bij één persoon, daar moet je slimme afspraken over maken. Dat het uiteindelijk niets oplevert maar uiteindelijk alleen maar geld kost.

Bijlage 4 Uitwerking interview Inspiratie Inc.

(Zie paragraaf 2.3 voor beschrijving van deze cases)

- Wat is de reden van het starten van het stadslandbouwproject en wat zijn de doelen en verwachtingen/wensen?

De reden van dit project (*buurT-Tuin Diamondaal in Oosterwold*) is dat wij mensen hebben bevraagd over wat heb je nodig om je in Nederland thuis te voelen en meer specifiek wat heb je in Almere nodig om je hier thuis te voelen. Dat is een relevante vraag voor nieuwkomers maar dit is ook een relevante vraag voor mensen die weg waren en weer terug komen en het is ook een relevante vraag voor een Amsterdammer die overweegt om hier naar toe te verhuizen of waar ze ook vandaan komen. Op verschillende niveaus hebben die vraag gesteld om goed te kijken waar werden mensen nu echt gelukkig van. In dit onderzoek is ook gebleken dat de nabijheid van natuur en het leren van de natuur en het in harmonie met de natuur wonen een onderdeel is van dit ideaalbeeld. We hebben daarbij veel tijd besteed om te achterhalen hoe doe je dit zonder dat een slaaf wordt van je tuin en er voor kunt zorgen dat dit een blijvende investering is, door een zo natuurlijk mogelijk systeem dat eigenlijk op lange termijn zo min mogelijk onderhoud nodig heeft. Dus de mensen kunnen maximaal genieten met zo min mogelijk input. Er is gekozen voor een model waarbij in het begin heel veel geïnvesteerd wordt om de balans in het ecosysteem te herstellen. Met name permacultuur als model van zorg voor de mensen en zorg voor de aarde en Fair Trade, deel de wereld. Dit heeft deze vorm van Stadslandbouw vormgegeven.

- Zijn de doelen / verwachtingen / wensen tot nu toe behaald?

Zeker weten. Ik heb ook vandaag weer een hele zinvolle middag gehad. Er kwam vandaag een mevrouw die een lastige periode achter de rug (o.a. echtscheiding). Op eens functioneert alles niet meer door en breakdown. Zij was ook alle meerdere keren op het stadhuis geweest om hulp maar die hulp krijgt ze dus niet omdat ze een adres moet hebben, maar dat heeft ze dus niet omdat niemand om haar heen capaciteit heeft om haar zomaar de te helpen. Ze kwam hier om haar verhaal te delen. Zij mag hier dagelijks zijn en per september zou ze eventueel hier ook een woning kunnen krijgen. Dan zie je dus ook weer hoop op haar gezicht verschijnen en uiteindelijk is hier blij, opgelucht en met hoop hier weer vertrokken en morgen gaan we verder om met haar om dingen op orde te brengen. Ze is opgegroeid in Nederland maar heeft de wortels in Suriname en ze zegt ook dit voelt als een andere plek, de nabijheid van de natuur, het voelt als een dorp. Dat dit zo'n helende functie kan hebben dat maakt me blij. Mensen uit diverse culturen die verbinden dat land met een plek waar je geen interculturele gemeenschap hebt hier in Nederland, want vaak zijn de dorpelijke gemeenschappen voornamelijk wit en op het moment dat je een combinatie hebt tussen dorp en internationaal zie dat heel veel mensen daar enorm veel kracht uit halen. En dat is heel erg leuk. In dat opzicht vind ik dat het nu al de doelen heeft behaald en het kan alleen maar leuker worden.

- Hoeveel vrijwilligers zijn er betrokken bij het stadslandbouwproject?

We hebben drie projecten, o.a. Karibu aan de Odeonstraat en dit plekje in Oosterwold. Daarnaast hebben we nog enkele buurttuinen. (Zie ook *beschrijving cases in paragraaf 2.3*). In totaal hebben we ongeveer duizend vrijwilligers hebben, maar tegelijk actief bezig is meestal tussen de 30 en 120. In een actieve maand met allerlei projecten en evenementen kom je vaak op 300 à 400. We hebben net een grote inspanning achter de rug, een feest/opening, dus we zitten nu even in een 'rustfase' na een periode waarbij iedereen betrokken is. Het is min of meer een cyclisch proces waarbij je de mensen ook rust gunt en je hebt mensen met kinderen die vakantie hebben dus die zijn er even niet. Tegelijk is dat ook weer een drukke periode, want sommige mensen kunnen niet op vakantie en nemen de kinderen. Zo is het een heel organisch proces rondom de behoefte van de mensen en af en toe ook de behoefte van de processen zelf. Vandaag was min of meer een rustdag maar morgen en volgende week gaan we weer met een grote groep aan de bak.

- Zijn er genoeg vrijwilligers beschikbaar om het stadslandbouwproject draaiende te houden?

Wij vinden het altijd leuk als mensen nieuw bij ons komen en dat gebeurt eigenlijk ook elke week. Ik denk zeker tussen 5 tot 10 nieuwe mensen hebben elke week en dat is ook heel fijn. Die beweging blijft er hoe dan ook in, het is ook interessant om nieuwe mensen te ontmoeten, met wie je kunt praten en gebeurt ook verschillende niveaus. We hebben bijvoorbeeld vrijwilligers die zich inzetten om met de wethouders te praten, of op wetenschappelijk niveau onderzoeken doen om dingen te begrijpen, maar je hebt ook vrijwilligers die moeite hebben om acht stenen naast elkaar te zetten. Dus de niveauverschillen zijn enorm, maar dat maakt het ook heel leuk om ieder mens op zijn niveau uit te dagen en dan is het altijd leuk als er mensen bijkomen. Ons doel is ook om het netwerk steeds maar weer uit te breiden en te vergroten. Dit is een grote uitdaging communicatief, dus daar zijn we ook, o.a. met de Triodos Bank, mee bezig een app te ontwikkelen, zodat iedereen kan volgen waar we mee bezig zijn. Nu moet je nog op Facebook en de website kijken en is de communicatie in vergelijking met alles wat er gebeurt omslachtig. Daarom zijn we dus ook bezig om gebruik te maken van de nieuwe technieken om nog beter zichtbaar te maken waar we mee bezig zijn, zodat nog meer mensen het kunnen vinden. Zoals de mevrouw uit het voorbeeld hiervoor, die een week geleden nog niet wist dat wij bestonden, zo zijn er nog veel meer mensen die eenzaam zijn en die heel erg kunnen genieten van deze verbindingen.

- Wat zijn de reactie uit de buurt op het stadslandbouwproject?

De buurt is nauw betrokken. Heel veel mensen in deze buurt hebben ook heel bewust voor deze buurt gekozen omdat ze wisten dat wij hier waren. Voor sommige is het bewust en voor anderen heeft dat zo uitgepakt. Je moet in Oosterwolde sowieso overeenstemming bereiken om bijvoorbeeld de straat samen aan te leggen, dus je leert je buurt meer kennen, ook in een andere context en dat creëert ook bepaalde verbondenheid. We zijn ook in gesprek met enkele burens hoe we de banden nog sterker kunnen gaan inrichten. Hoe kunnen we één en ander ook bedrijfsmatig met elkaar verbinden. Dat is een proces dat net begonnen is en wat nog meer uitwerking behoeft maar dat gaat zeker komen. We staan niet in isolatie", we staan altijd open voor een ander. Vinden waar je behoeften overeenkomen. Op de andere locatie aan de Odeonstraat is de buurt heel anders, daar zijn het vooral studenten en jonge gezinnen. Maar ook daar is de interactie goed. Ook daar wordt een beroep gedaan op vrijwilligers voor bijvoorbeeld een lekkage, voor het vinden van een stageplek of voor het organiseren van een feestje.

- Welke vaardigheden/kennis zijn er nodig voor de deelnemers van het stadslandbouwproject en aan welke vaardigheden/kennis is er een gebrek/tekort?

Helemaal geen. Er is heel veel kennis aanwezig dat vanzelf naar voren komt. Mensen zijn zich vaak ook helemaal niet bewust wat ze allemaal kunnen. Er is bij nooit iemand die zegt ik heb heel veel ervaring met de natuur, maar de realiteit is dat mensen toch heel veel kennis mee hebben gebracht van hoe bijvoorbeeld hun oma dit heeft gedaan. Dit kom je vaak op verrassende momenten tegen.

- Op welke manier is de gemeente betrokken bij het stadslandbouwinitiatief, hoe verloopt de samenwerking tussen gemeente en de initiatiefnemers en welke gevolgen heeft dit voor de initiatieven?

Ja en Nee. De wethouder was hier en heeft het ook feestelijk met de eerste contracten overhandigd en dat opzicht ook kennis gemaakt en hij vindt het ook hartstikke leuk. De burgemeester is langs geweest op eigen titel. Omdat hij ervan had gehoord en ook wel nieuwsgierig was. Hij was formeel aan de Odeonstraat en toen hebben we erover verteld en hij dacht ik moet het toch even met eigen ogen zien. Hij gaat de opening in de herfst als het echt klaar is verrichten. Dus ja er is wel degelijk belangstelling. De gemeente is ook van de partijen die veel internationale belangstelling naar ons toestuurt. Het wekt veel interesse internationaal, daarom is het ook interessant om te vertellen dat dit gebeurt in hun stad. Er zijn in Nederland geen vergelijkbare inclusieve projecten die zonder de lokale overheid zijn gerealiseerd, voornamelijk ook financieel onafhankelijk.

Toch zeg ik ook nee. Ik ben eigenlijk ook wel een beetje teleurgesteld hoe weinig er door de gemeente wordt meegedacht. Hoe zou dit zoveel sneller kunnen hebben gerealiseerd en je zou zoveel meer van dit soort projecten kunnen realiseren als er actief wordt samengewerkt. Ik heb nog niet het gevoel dat we als serieuze partner gelijkwaardig behandeld worden. Dat is een deel van de relatie met de gemeente die ik als moeilijk ervaar. Om een voorbeeld te noemen, toen we dit plan ooit hadden geschreven zag je aan de becommentariëring dat het nooit goed gelezen en begrepen is. Het is ook niet zo dat je in een dialoog gevraagd wordt, er worden gewoon conclusies getrokken die gewoon nergens op slaan. Je besteed heel veel tijd aan subsidieadviseurs die je adviseren om het op een bepaalde manier in te dienen en vervolgens wordt het afgewezen omdat het niet op de juiste wijze is ingediend want het door de gemeente ingediend moeten worden. Dat zijn van die procedurele regels waarvan je je afvraagt had men dit niet van tevoren kunnen bedenken. Ik heb continu het gevoel dat er niet serieus mee omgegaan wordt met een serieuze vraag. Daar gaan heel veel kansen verloren. Ook heb je te maken met ambtenaren die helemaal niet geïnformeerd zijn over de visie en toekomst en behoefte van deze stad en maakt bepaalde trajecten voor ons onmogelijk. Het gaat niet altijd om slechte intenties maar meer om onbegrip of om een mening van een ambtenaar wat helemaal niets te maken heeft met het beleid.

- Is het belangrijk voor het stadslandbouwproject dat er voldoende steun is van de gemeente? Natuurlijk, dit is enorm belangrijk. Wij doen zoveel voor de gemeente dat de gemeente er wel aan moet bijdragen.

- Hebben jullie eventueel ook tegenslagen meegemaakt in relatie tot de samenwerking met de gemeente? Zo ja, welke.

We hebben zojuist een fondsaanvraag moeten afblazen opdat de gemeente hier ook aan moet bijdragen. Want waarom zouden bijvoorbeeld nationale (of internationale) fondsen er geld in steken als de eigen gemeente het niet waardeert. Het is jammer voor ons maar dom voor de hele stad. We hebben vaak al de cofinanciering en de gemeente hoeft alleen nog het lokale deel bijdragen. Als de gemeente dat niet doet is niet slim.

- Welke wensen hebben jullie eventueel nog met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Niet specifiek behandeld.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander stadslandbouwinitiatieven met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Het is wat ironisch maar soms is het gemakkelijker om met andere gemeentes dan die van je zelf samen te werken. Want vaak komt de erkenning van je eigen gemeente via de erkenning door andere partijen. Het is een beetje de omgekeerde wereld maar het is wel wat ik heb meegemaakt.

Mijn tip is vooral niet opgeven en weten dat wat je aan het doen bent goed en nuttig is. Dat je in je zelf moet geloven en dat je voortdurend kijkt waar de verbindingen mogelijk zijn. Ook in onze gemeente hebben we een paar mensen die ons goed gezind zijn en die het volledig begrijpen en die hun best doen binnen hun mogelijkheden. Je moet gewoon stukje bij beetje proberen dat vol te houden. Dat kun je nooit alleen, dus je moet heel veel mensen erbij betrekken en uiteindelijk kom je er dan wel.

Je moet vooral niet denken dat jouw geluk afhangt of de gemeente het steunt of niet. Als je draagvlak hebt binnen de buurt of stad dan kom de rest wel, want de mensen maken de stad. Als de mensen het steunen komt de rest wel. Zorg dat je intentie zuiver is, dat je weet wat je wilt en waar je voor staat en dan gewoon doen en resultaten tonen. Uiteindelijk is elk plan nooit hoe het uiteindelijk wordt maar door het doen komt het tot een goed resultaat.

Bijlage 5 Uitwerking interview gemeente Hardenberg

- Bent u bekend met stadslandbouw in het algemeen en met stadslandbouwprojecten in uw gemeente? Bent u daar (intensief) bij betrokken?

Stadslandbouw is wel een groot woord voor Hardenberg maar er zijn een aantal burgerinitiatieven in de gemeente. We willen graag participatie en wanneer er iemand komt met zo'n verzoek dan staat het college daar niet afwijzend tegenover. Zij zegt: ga het gesprek aan, hoor ze aan en denk met ze mee. Denk niet meteen in onmogelijkheden maar in mogelijkheden. In Balkbrug is dat best wel goed gegaan. De buurttuinen in Baalder is op een soortgelijke manier gegaan. De beheerder van de wijkboerderij had op een A4-tje even heel grof een klein schetsje gemaakt van het plan. Eigenlijk niet meer dan een paar potloodstrepen waarmee aangegeven waar hij de tuintjes willen hebben (op de plek waar toen nog de parkeerplaatsen waren). De gemeente heeft dit uitgewerkt in een 'gelikt' plannetje en dat is gepresenteerd aan het Oranjefonds (Groen Dichterbij) en daarmee hebben ze het geldbedrag gewonnen en toen hebben ze dat ook aan kunnen leggen. Wanneer de gemeente gevraagd wordt is zij daar wel actief bij betrokken.

De gemeente heeft geen actief beleid op dit soort initiatieven aan te moedigen of te werven. Wel heeft de gemeente volkstuinkavels die verhuurd worden aan burgers. Dat is vrijwel altijd voor eigen gebruik en geen sociaal gebeuren.

De gemeente neemt geen initiatieven om bepaalde ideeën of plannen door te zetten. Als voorbeeld wordt het plan voor een moestuin bij het AZC genoemd. Wanneer er bijvoorbeeld onvoldoende draagvlak vanuit de buurt is, wordt het niet door de gemeente gesteund. Ook financieel wordt er direct niet ondersteunt. Toch gebeurt dit wel indirect, bijvoorbeeld wanneer er iets afgevoerd of gebracht moet worden, wordt nog wel eens materieel en arbeidsuren door de gemeente ingezet. Er wordt geen startpremie of iets dergelijks meegegeven. Het moet allemaal uit de reguliere begroting bekostigd worden, er is geen extra budget voor burgerinitiatieven.

- Zijn er eventueel anderen (ook) betrokken bij burgerinitiatieven zoals stadslandbouw? (aantal ambtenaren, functies, afdelingen, beleidsdomeinen)

Er zijn binnen de gemeente Hardenberg twee contactambtenaren, die hebben contacten met alle plaatselijk belangen en wijkverenigingen binnen de gemeente en van daaruit komen dan vaak initiatieven. Soms worden de contactambtenaren door burgers rechtstreeks benaderd. Maar het kan net zo goed bij een andere ambtenaar binnen komen van een bepaald vakgebied. Dan wordt het door die ambtenaar in overleg met de contactambtenaar verder opgepakt. Als het nodig is wordt er intern gekeken wie er eventueel nog een aanvulling zou kunnen geven, bijvoorbeeld een bepaalde specialist of bijvoorbeeld voor een budget of fondsenwerving. Het ligt heel erg aan het initiatief. Een voorbeeld over een recyclingproject met mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt wordt genoemd. Dit komt binnen via maatschappelijk domein en hierbij zijn de contactambtenaren niet bij betrokken. Al naar gelang de aard van het verzoek wordt het binnen het ambtelijk apparaat verder geleid.

Het heeft heel vaak wel raakvlakken met openbaar gebied en daarom is deze afdeling er wel vaak bij betrokken.

- Hoe staat u tegenover stadslandbouw? Is het iets dat past binnen uw gemeente?

Er is binnen het ambtelijk apparaat wel eens over gesproken om het meer te stimuleren. Het moestuinproject in Baalder is een prachtig voorbeeld wat goed draait, het is er netjes, het wordt goed onderhouden. De Baalderborg (zorginstelling voor verstandelijk gehandicapten) is er gesetteld met een aantal cliënten die kleine klusjes opknappen. Dit is een unieke situatie die elders niet voorkomt binnen de gemeente. Een moestuinproject vraagt wel continu aandacht. Er moeten dus altijd mensen beschikbaar zijn.

Situaties zoals in sommige grote steden waarbij lege kavels ter beschikking worden gesteld voor stadslandbouw past minder bij een kleine gemeente als Hardenberg. In die steden is er over het algemeen een andere beleving van groen en er is vaak ook minder groen dan in Hardenberg. In Hardenberg sta je binnen 5 minuten lopen in een natuurgebied of op het platteland. De behoefte is hier minder. Dat neemt niet weg dat er wel eens over gesproken is of er overhoekjes zijn die voor dit soort doelen in te richten zijn. Het initiatief moet dan nog altijd vanuit de burgers komen, zodat de verantwoordelijkheid vanuit het project aanwezig is.

- Welke kansen en/of belemmeringen heeft stadslandbouw eventueel binnen uw gemeente?

Eén van de belemmeringen is dat het vaak afhangt van 1 of een paar enthousiastelingen. Wanneer die afhaken valt het in elkaar en kan de gemeente het weer opknappen. Het hangt heel erg van personen af. De enthousiaste mensen nemen anderen vaak wel op sleeptouw maar er is wel een kartrekker nodig.

- Is er binnen de gemeente een 'loket' waar burgers terecht kunnen die een nieuw (burger)initiatief willen opstarten?

De contactambtenaren hebben contact met de plaatselijke belangen en wijkvereniging. Dit is in de gemeente Hardenberg helemaal dekkend. Als er ideeën of wensen zijn (dat kan heel breed zijn, op allerlei gebied) dan zijn de contactpersonen het eerste aanspreekpunt. Het is niet een eenrichtingsverkeer, dat we wachten of er wat komt, maar als er binnen gemeente plannen zijn wordt dit overlegt met het plaatselijk belang of de wijkvereniging. Er is wel een verschil tussen de dorpen en de wijken. In de dorpen loopt het contact vrijwel altijd via het plaatselijk belang. In de wijken gebeurt het vaker dat er burgers de gemeente rechtstreeks benaderen. Wanneer een burger de gemeente rechtstreeks benaderd wordt dit doorverwezen naar de contactambtenaren of soms ook wel rechtstreeks naar een vakspecialist. Meestal wordt er wel gevraagd of dit ook al is besproken met het bestuur van het plaatselijk belang of wijkvereniging. Dan is het voor de gemeente ook duidelijker of er draagvlak voor is of niet.

- Zijn er voorwaarden opgesteld door de gemeente voor het samenwerken aan een burgerinitiatief? (Bijvoorbeeld duur, kosten, baten, innovatief, duurzaamheid)?

Er wordt wel gekeken of het in het budget past en past het binnen het beleid van de gemeente. Het moet voldoen aan wet- en regelgeving. Er worden wel duidelijke afspraken gemaakt voor het geval het niet meer functioneert of wanneer het ophoudt te bestaan, dan vervalt het gewoon weer naar de gemeente. Soms wordt er wel een regel in het contract gezet dat het weer in originele staat teruggebracht moet worden in geval het initiatief wordt beëindigd.

Er wordt wel heel erg gekeken of er draagvlak voor is en of het gedragen wordt door de buurt. Er wordt meestal om een lijst met namen gevraagd zodat duidelijk is dat het in de buurt gecommuniceerd is. Bij een eenmansactie laat de gemeente zich niet 'voor het karretje spannen'.

- Wordt er door de gemeente op bepaalde manieren burgerinitiatieven (niet specifiek stadslandbouw) gestimuleerd?

Zie antwoord op eerste vraag.

- Is er binnen de gemeente een bepaald budget voor burgerinitiatieven?

Binnen maatschappelijk domein is er wel een beperkt budget (€ 50.000,- per jaar). Daar kan men een aanvraag voor doen. Er is wel een maximum per aanvraag en men moet wel een goed onderbouwd verhaal hebben. De ervaring is, wanneer de gemeente het een goed initiatief vindt en er is voldoende draagvlak en de gemeente kan de initiatiefnemers een klein startkapitaal meegeven en daarnaast denkt de gemeente mee en helpt bij het binnenhalen van fondsen dat het motiverender werkt dan wanneer de gemeente alleen maar meedenkt en verder niets doet.

Indirect wordt er bij goede initiatieven wel een bijdrage geleverd door de gemeente. Niet rechtstreeks in financiële zin maar er kunnen wel arbeidsuren of machine-uren door de gemeente ingezet worden. Wanneer dit omgezet wordt naar de kosten voor deze inzet levert dit indirect toch financiële baten op. Dit wordt dan inzichtelijk gemaakt en dat is in wezen de financiële bijdrage van de gemeente. Dit helpt ook bij het verwerven van fondsen omdat dit meestal wel wordt gezien als een financiële bijdrage.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor de stadslandbouwinitiatieven (of voor burgerinitiatieven in het algemeen) om samenwerking met de gemeente te bevorderen?

Draagvlak is het allerbelangrijkste. We zijn op die manier nog geen zaken tegengekomen wat niet liep. Als het geen toekomst had werd het meteen in het begin al gestaakt.

Als er maar enkele fanatieke kartrekkers zijn dan komt het altijd wel goed.

Wanneer het alleen van de gemeente moet komen kan moet je er niet aan beginnen. Wel ondersteunen maar niet overnemen.

Bijlage 6 Uitwerking interview buurtmoestuin Baalder Noaberschap

Vragen aan stadslandbouwinitiatiefnemers:

- Wat is de reden van het starten van het stadslandbouwproject en wat zijn de doelen en verwachtingen/wensen?

De reden is dat wij vonden dat wij vanuit het Baalder Noaberschap wel iets meer konden (en moesten) doen dan alleen klusjes. Er is hier in de wijk Baalder wel het één en ander aan de hand op het gebied zorgzaken en mensen 'met een kleine beurs'. Toen heeft de dominee bedacht om de mensen te helpen aan groente. Daar komt bij dat er via het Oranjefonds geld beschikbaar kwam om het terrein rond de wijkboerderij opnieuw in te richten, hierbij kwamen er stukjes grond vrij. Via de beheerder van de wijkboerderij kwam de vraag of het Baalder Noaberschap hier iets mee kon.

De doelstelling is om gewone normale Hollandse groentes (bonen, wortelen, sla, boerenkool, aardappelen e.d.) te verbouwen voor mensen met een kleine beurs. Groente die iedereen lust en die men ook nog weet hoe dit te bereiden. De groente wordt via de diaconie van de kerk(en) verdeelt onder mensen die krap bij kas zitten maar geen beroep kunnen of willen doen op de voedselbank.

Het gaat gemeenschap breed, niet alleen voor leden van de kerken, maar voor een ieder in de wijk en daarbuiten die het goed kunnen gebruiken.

Het verbouwen en oogsten van de groente is strikt gescheiden van het verdelen van de groente. Dit om privacy redenen. Het verdelen gebeurt door de diakenen van de kerken. Zij hebben een zwijgplicht.

- Zijn de doelen / verwachtingen / wensen tot nu toe behaald?

De eerste drie jaar is er voldoende groente geoogst door dat de vrijwilligers van het eerst uur actief waren. Door ziekte is dit in het derde jaar wat moeilijk geworden. Nu zijn er enkele nieuwe vrijwilligers die nog erg onkundig zijn in het 'moestuinen' en hierin begeleiding nodig zijn.

Er zijn veel mensen in de wijk die dankbaar zijn dat we aan de deur komen. Een enkele keer komt het voor dat mensen er toch wat moeite mee hebben om het aan te nemen. Dit kan verschillende redenen hebben. Soms komt het ook voor dat mensen aangeven graag van de lijst af willen omdat hun financiële situatie is verbeterd. Maar er is aan afname geen gebrek. Er is eerder een tekort aan groente dan dat er over blijft. Als er over is kan het eventueel naar de voedselbank gebracht worden, maar dit is tot op heden nog niet gebeurt.

- Hoeveel vrijwilligers zijn er betrokken bij het stadslandbouwproject? Zijn er genoeg vrijwilligers beschikbaar om het stadslandbouwproject draaiende te houden?

Er zijn momenteel ongeveer 5 vrijwilligers. Op zich zou dit voldoende moeten zijn, echter enkele vrijwilligers komen op leeftijd en/of hebben lichamelijke klachten. Om die reden zijn nieuwe vrijwilligers meer dan welkom. Het aantal vrijwilligers hangt om die reden momenteel aan een zijden draadje.

De beheerder van de wijkboerderij ondersteunt samen met de cliënten van de Baalderborg ook regelmatig. Maar ook de capaciteit en kwaliteit van deze cliënten is wisselend.

- Wat zijn de reactie uit de buurt op het stadslandbouwproject?

Over het algemeen is men zeer positief over het initiatief. Men staat zeer lovend tegenover de doelstelling. Het is erg toegankelijk en er komen regelmatig buurtgenoten even kijken hoe het groeit. Het ligt er ook bijna altijd netjes bij.

Ook de scholen (3 basisscholen en een AOC) hebben een eigen terrein waar ze groente verbouwen. Dit is meer educatief dan er groente wordt verbouwd uit sociaal oogpunt. "Dat is om te voorkomen dat kinderen echt denken dat groente alleen maar uit de winkel komt".

- Welke vaardigheden/kennis zijn er nodig voor de deelnemers van het stadslandbouwproject en aan welke vaardigheden/kennis is er een gebrek/tekort?

Het is handig dat de vrijwilligers enige kennis hebben van 'tuinieren'. Mensen met ervaring in het verbouwen van groente (volkstuinters). Dit lijkt een 'uitstervend ras' te worden. Vroeger had bijna iedereen wel een volkstuin of groentetuin. Meestal ook uit noodzaak. Deze noodzaak is er nu niet meer of veel minder doordat groente in voldoende mate en niet te duur beschikbaar is in de supermarkten.

Daarnaast is de kennis van de grondsoort hier (zandgrond) ook handig. Het is anders tuinieren op zandgrond dan op kleigrond. Aan vrijwilligers met praktijkervaring is altijd gebrek.

Door de ervaring van de huidige vrijwilligers is de grond in de afgelopen jaren sterk verbeterd. Er wordt ezelmest gebruikt van de kinderboerderij voor de bemesting van de tuin. Hierdoor wordt krijgt de grond meer 'body' en houdt meer water vast.

Het is van belang dat er kennis aanwezig is van de manier en diepte van zaaien en (ver)poten.

- Op welke manier is de gemeente betrokken bij het stadslandbouwinitiatief, hoe verloopt de samenwerking tussen gemeente en de initiatiefnemers en welke gevolgen heeft dit voor de initiatieven?

De gemeente heeft het terrein beschikbaar gesteld en 'ontgonnen'. Er is nu ook een terrein naast de moestuin dat door de gemeente leeg is gehaald (bomen en struiken gerooid) zodat er hiervan geen overlast (schaduw en onttrekken van vocht) voor de moestuin meer is. Dit terrein wordt mogelijk ook als moestuin ingericht voor wijkbewoners die dit voor eigen gebruik willen inrichten. Voor het moestuinproject is het terrein nu groot genoeg in verband met het aantal beschikbare vrijwilligers.

De vrijwilligers hebben geen contacten met de gemeente. Deze lopen via de beheerder van de wijkboerderij. Zijn aanvulling:

De gemeente wil zich niet als samenwerkende partij noemen. Dit om onvrede en misverstanden met andere organisaties te voorkomen. Zij zien zich als meedenkende partij.

De grond waar onze wijkmoestuin zich bevindt is van de gemeente. Onze "eerste" moestuin die we hebben aangelegd van het project gelden van "Groen Dichterbij" was gedeeltelijk parkeerplaats.

De rest van de grond hebben we kosteloos in bruikleen van de gemeente.

Gemeente heeft daarnaast wederom kosteloos gezorgd voor de beukhaag, de leilindes en de bessenstruiken.

Het tweede gedeelte wat we nu aanleggen is ook van de gemeente. Ook deze mogen we kosteloos in bruikleen hebben.

Alle snoeiafval en puin is afgevoerd door de gemeente

- Is het belangrijk voor het stadslandbouwproject dat er voldoende steun is van de gemeente?

"Wanneer de gemeente niet zo openstond voor onze ideeën was dit alles niet mogelijk! Zij vinden ons een voorbeeld hoe wij door middel van groen mensen in alle categorieën met elkaar verbinden. Binnen de gemeenteraad (vooral wethouder Rene de Vent) wordt met veel lof over het moestuin gebeuren gesproken."

- Hebben jullie eventueel ook tegenslagen meegemaakt in relatie tot de samenwerking met de gemeente? Zo ja, welke.

“De gemeente heeft ons geholpen waar mogelijk. Het ging de ene keer wat sneller als de andere keer. Maar eigenlijk is alles vlekkeloos verlopen!”

- Welke wensen hebben jullie eventueel nog met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Eigenlijk geen.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander stadslandbouwinitiatieven met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Wij zijn er mee begonnen omdat er behoefte aan was. Als de noodzaak aanwezig is is het makkelijker vrijwilligers er voor te enthousiasmeren.

Je kunt op verschillende manieren beginnen met stadslandbouw. Dit kan vanuit een biologische en ecologische principe. Dan gebeurt dit meestal in hun eigen belang. Hierbij is de doelgroep de vrijwilligers zelf. Hierbij speelt eigenbelang en idealisme. Dit stadslandbouwinitiatief draait puur uit naastenliefde. De vrijwilligers doen het puur en alleen voor een ander. Bij deze vorm van stadslandbouw hangt er veel van af of er voldoende vrijwilligers zijn en blijven. Het zou nog fijner zijn dat wanneer de mensen die de producten ontvangen ook zelf bereid zijn er aan mee te werken. Maar dat is tot op heden nog niet gelukt.

Volhouden! Ook al loopt het niet zo snel of goed als je gewild had.

Wees niet bang om te pionieren/uitproberen. Hobbels in de weg kun je platmaken en beren op de weg kan je afschieten!

Maak gebruik van elkaars creativiteit en kwaliteiten en blijf praten met elkaar.

Elk idee of bevinding is er een. Maak daar samen een prachtidée van en iedereen is enthousiast voor het uitvoeren.

Bijlage 7 Reactie gemeente Hof van Twente op schriftelijke vragen

Vragen aan de gemeente die al langer samenwerkt met stadslandbouw:

- Wat vindt u van de stadslandbouw-initiatieven in uw gemeente? Wat vindt u er goed/positief aan, wat minder goed/negatief?

Zeer goede ontwikkeling: activiteiten die die op verschillende fronten bijdragen aan de samenleving.

Bedreiging is continuïteit: vrijwilligers werk en doelgroepen die mensen moeten leveren.

- Welke kansen en of belemmeringen ziet u voor stadslandbouw binnen uw gemeente?

Zie boven

- Wie zijn er binnen uw gemeente betrokken bij stadslandbouw? (aantal ambtenaren, functies, afdelingen, beleidsdomeinen)

3 personen:

- *Frans Nije bijvank: plattelandsontwikkeling*
- *Prisca Braat werk re-integratie*
- *Bart Greven: economie*

- Welke factoren zijn belangrijk voor het daadwerkelijk samenwerken met een stadslandbouwinitiatief?

Dat alle effecten van de stadslandbouw (van (voedsel) producten, sociaal, economisch, biodiversiteit en klimaat adaptatie e.a. worden meegenomen in de afweging van de gemeente.

- Wat is de rol van de gemeente in de samenwerking

Aanjager, verbinder en faciliteerder met financiële middelen.

- Hoe verloopt de samenwerking / hoe intensief is de samenwerking?

Tamelijk intensief, wij maken deel uit van de meest bestuursvergaderingen (uitvoeringsgericht)

- Vindt u dat de samenwerking voldoende is of intensiever kan of minder intensief kan/moet?

Is op orde, tijd is wel een probleem(pje)

- Heeft de gemeente bepaalde eisen opgesteld aan de samenwerking (bijvoorbeeld duur, kosten, baten, innovatie, duurzaamheid)?

We verstrekken de subsidie op basis van prestaties (in welke zin dan ook). Zij maken jaarlijks een bedrijfsplan voor de duur van één jaar, wij beoordelen die, bespreken en stemmen onze bijdrage erop af.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander gemeentes bij samenwerking met een stadslandbouwinitiatief?

Jazeker, goed kijken naar baten in ALLE richtingen .

Bijlage 8 Reactie Buurtmoestuin Trommelstraat op schriftelijke vragen

- Wat is de reden van het starten van het stadslandbouwproject en wat zijn de doelen en verwachtingen/wensen?

Een groen en sociaal project op een veldje van de gemeente (aan het einde van de straat) dat niet zoveel meer was.

- Zijn de doelen / verwachtingen / wensen tot nu toe behaald?

Jazeker. Sociaal, gezellig, veel geleerd en ook nog eens een leuke oogst!

- Hoeveel vrijwilligers zijn er betrokken bij het stadslandbouwproject?

Bij de start, 5 (gezinnen) en nu nog maar 3 omdat er 2 zijn verhuist.

- Zijn er genoeg vrijwilligers beschikbaar om het stadslandbouwproject draaiende te houden?

Ja, hebben zitten twijfelen of we meer mensen erbij zouden betrekken, maar het is niet zo een groot stuk, dus lukt makkelijk met z'n 3e.

Als er mensen aan willen schuiven zijn die van harte welkom.

- Wat zijn de reactie uit de buurt op het stadslandbouwproject?

Eerst sceptisch, maar uiteindelijk erg leuk.

- Welke vaardigheden/kennis zijn er nodig voor de deelnemers van het stadslandbouwproject en aan welke vaardigheden/kennis is er een gebrek/tekort?

Eigenlijk niet veel (al doende leert men) Uiteindelijk hebben we samen genoeg kennis.

- Op welke manier is de gemeente betrokken bij het stadslandbouwinitiatief, hoe verloopt de samenwerking tussen gemeente en de initiatiefnemers en welke gevolgen heeft dit voor de initiatieven?

Bij start het tekenen voor de gebruik van de grond.

Ook met wijkbudget de minifruitboompjes.

En via groenbeheer de hekjes en stoepstenen.

Nu is er geen hulp meer nodig.

We hebben vorig jaar ook een sleutel van de dichtstbijzijnde prullenbak gekregen en legen die als ie te vol is (zodat het vuil niet het groen en de moestuin in waait)

- Is het belangrijk voor het stadslandbouwproject dat er voldoende steun is van de gemeente?

Voor de start natuurlijk zeker wel, omdat je toestemming nodig hebt.

- Hebben jullie eventueel ook tegenslagen meegemaakt in relatie tot de samenwerking met de gemeente? Zo ja, welke.

Het heeft heel lang geduurd voor we de juiste persoon hadden gevonden bij de gemeente.

- Welke wensen hebben jullie eventueel nog met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Voor startende initiatieven: misschien ergens een soort stappenplan.

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander stadslandbouwinitiatieven met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Neem contact op met je wijkregisseur, die moet je hebben.

Bijlage 9 Reactie SLB Mooiweg Arnhem op schriftelijke vragen

- *Wat is de reden van het starten van het stadslandbouwproject en wat zijn de doelen en verwachtingen/wensen?*

Het project is gestart uit de wens van buurtbewoners om meer met groen te doen en het armoedebeleid van de gemeente. Doelen zoals verwoord in de statuten: *De Stichting stelt zich ten doel gewassen te verbouwen. Daarbij heeft de Stichting een drietal oogmerken. Ten eerste, in het kader van het Gemeentelijk armoedebeleid, het bijdragen aan het aanbod van de Voedselbank. Ten tweede het bieden van werkgelegenheid voor mensen met enige beperking. Tot slot het bieden van werkervaringsplekken voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt.*

- *Zijn de doelen / verwachtingen / wensen tot nu toe behaald?*

Het eerste doel in zeer hoge mate, het tweede doel blijft ondanks inspanningen achter. De onderliggende wens om meer in het groen te doen is ook meer dan verwacht uit de verf gekomen.

- *Hoeveel vrijwilligers zijn er betrokken bij het stadslandbouwproject?*

Een vijftigtal, verdeeld over gepensioneerden, weerkenden, niet-werkenden en allochtonen waaronder een aantal statushouders.

- *Zijn er genoeg vrijwilligers beschikbaar om het stadslandbouwproject draaiende te houden?*

Zoals het project nu is ingericht ja. Bij de oorspronkelijke opzet zou een grote partij voor de inbreng van het tweede doel zorgen. Dat is achterwege gebleven waardoor van de beschikbare grond, 4,5 ha, een derde gebruikt wordt voor de doelstelling.

- *Wat zijn de reactie uit de buurt op het stadslandbouwproject?*

Bijzonder enthousiast zowel op de initiele doelstelling als op de groene uitstraling.

- *Welke vaardigheden/kennis zijn er nodig voor de deelnemers van het stadslandbouwproject en aan welke vaardigheden/kennis is er een gebrek/tekort?*

Er is geen specifieke vaardigheid/kennis benodigd, ook fysieke beperkingen hoeven geen belemmering te zijn. Binnen de vrijwilligers is grotendeels voldoende kennis beschikbaar. Aanvulling is welkom te denken valt aan kennis over permacultuur en bio-dynamische landbouw

- *Op welke manier is de gemeente betrokken bij het stadslandbouwinitiatief, hoe verloopt de samenwerking tussen gemeente en de initiatiefnemers en welke gevolgen heeft dit voor de initiatieven?*

De start was vanuit het gemeentelijke armoedebeleid. Ambtenaren hebben daarbij een grote positieve rol gespeeld. Zonder hun inzet en ondersteuning was het project niet mogelijk geweest. Daarbij valt te denken aan het bemiddelen bij de aanvraag van allerlei beschikkingen om het project mogelijk te maken tot het fungeren als partij bij gesprekken met financiers.

Op dit moment ondersteunt de gemeente (wijkteams) deels financieel en wordt er samen gezocht naar een invulling voor de tweede sociale doelstelling. Ook wordt er gekeken in hoeverre er een rol voor de gemeente is weggelegd voor sociale ondersteuning van een deel van de vrijwilligers

- *Is het belangrijk voor het stadslandbouwproject dat er voldoende steun is van de gemeente?*

Zie boven, zeer nodig. Essentieel is net iets te sterk

- Hebben jullie eventueel ook tegenslagen meegemaakt in relatie tot de samenwerking met de gemeente? Zo ja, welke.

Een van de grote initiërende partijen heft zijn toegezegde bijdrage totaal niet waargemaakt. Op deze partij was de tweede doelstelling gebaseerd. Verder hebben wij van alle betrokken instellingen veel steun (en lof) ontvangen

- Welke wensen hebben jullie eventueel nog met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Vastleggen van de financiële ondersteuning vanuit de gemeente voor langere tijd. Samen met de gemeente komen tot een invulling van het tweede sociale doel: ruimte bieden aan sociale participatie en integratie

- Hebt u bepaalde tips / aanbevelingen voor ander stadslandbouwinitiatieven met betrekking tot de samenwerking met de gemeente?

Samenwerking zoeken op wijkniveau en vandaaruit bij die delen binnen de gemeente die zich met zaken rond stadslandbouw bezighouden, zoals het armoedebeleid en het beleid tav volkstuinen en stadslandbouw en het Natuurcentrum

Contact zoeken met vertegenwoordigende organen binnen de wijk zoals wijkvereniging en bewonersplatform

Bijlage 10 Verslag workshop ‘stadslandbouw voor leefbaarheid in de wijk’

Verslag workshop ‘stadslandbouw voor leefbaarheid in de wijk’ | Goed Groen | 29 oktober 2011

Workshopbegeleiders

Jan Eelco Jansma | janeeelco.jansma@wur.nl | 0320 291612

Daniël de Jong | daniel.dejong@wur.nl | 0320 291236

Introductie stadslandbouw

Jan Eelco Jansma geeft een introductie op het thema stadslandbouw en hoe Praktijkonderzoek Plant & Omgeving met dit thema aan het werk is. De slides van de presentatie zijn te vinden via de website van Goed Groen.

Groenparticipatie in Groningen

Laurens Stiekema is coördinator groenparticipatie in de stad Groningen. Hij fungeert als aanspreekpunt voor bewoners van de stad Groningen die in openbaar groen aan de slag willen om er groente en fruit te telen. Als eerste is er in Groningen de (beleids)wens uitgesproken om bewoners de mogelijkheid te geven om zelf aan groenbeheer te doen in hun wijk. Later, in het kader van ‘de eetbare stad’ is ook het produceren van voedsel gekoppeld aan deze groenparticipatie. Ondanks de nadrukkelijke wens om tot meer burgerparticipatie in het stedelijk groen te komen, kwam dit niet echt van de grond in Groningen. Om het beleid kracht bij te zetten is daarom Laurens Stiekema, werkzaam bij de afdeling groenbeheer, aangesteld als coördinator. Laurens is de intermediair tussen de gemeentelijke diensten en burgers.

Wanneer er mensen met een idee komen gaat Laurens met hen in gesprek. De initiatiefnemers (minimaal 3) moeten hun plan opstellen, begroting maken en de buurt meekrijgen. Laurens zorgt voor de ondersteuning van de initiatiefnemers. De plannen worden ter goedkeuring ingediend en daarna wordt het contract tussen de stad Groningen en initiatiefnemers gesloten. Hierna kan de uitvoering van het project beginnen. De keuze om een coördinator aan te stellen blijkt succesvol, in relatief korte tijd zijn er 23 groenparticipatieprojecten van de grond gekomen.

Meer info over groenparticipatie in Groningen is te vinden via deze [link](#).

Rol van stadslandbouw in Heechterp Schieringen, Leeuwarden

Henno Stienstra (AOC Friesland) presenteert wat zij als onderwijsinstelling samen met hun partners doen in de wijk Heechterp Schieringen in Leeuwarden. De doorloop snelheid in deze prachtwijk is hoog. Gemiddeld wonen mensen er nog geen drie jaar. Gemeente, woningbouwcoöperaties en wijkraad streven naar een langere doorlooptijd. Het doel is om met stadslandbouw de leefbaarheid en betrokkenheid in Heechterp Schieringen te vergroten. Samen met lokale partners en PPO is er gewerkt aan hoe stadslandbouw betekenis kan krijgen in deze wijk. Twee ideeën, een buurttuin en een schooltuin worden nu uitgewerkt. Een van de lastige hobbels in dit project is dat moeilijk te achterhalen is wat bewoners zouden willen met stadslandbouw.

Meer info over stadslandbouw in Heechterp Schieringen is te vinden via deze [link](#).

Opdracht: werk een idee uit over de rol van stadslandbouw in een wijk

In vier groepen is er nagedacht over de rol van stadslandbouw in een denkbeeldige wijk, dorp of stad. Hieronder vindt u in het kort de ideeën, oplossingen en/of vragen die in deze groepen zijn ontstaan.

1. Stadslandbouw en krimp

Stad ‘x’ heeft te maken met krimp. Er worden gebouwen en woningen gesloopt omdat er anders teveel leegstand is. De ruimte die vrijkomt wordt vaak als groen bestemd. Maar wat kan je er echt mee. Een van de lessen uit de werksessie is dat het belangrijk is om met mensen vanuit verschillende beleidsrichtingen na te denken over welke rol stadslandbouw hierin kan spelen. Zorg dus voor een gedegen plan en zorg ervoor dat er steun is binnen de eigen organisatie. In de uitvoering zijn er mogelijkheden om vrijkomende stukken te verpachten aan ondernemers, te gebruiken voor de ecologische verbindingen die je wilt organiseren of participatief het beheer aan inwoners over te laten.

2. Hoe organiseer je een schooltuin

Er is in plaats ‘x’ een politieke wens om kinderen in aanraking te brengen met groen en groenten. Maar hoe zorg je ervoor dat de schooltuin ook een succes wordt. Wie betrek je hierbij. Op het eerste gezicht zijn scholen en ouders niet enthousiast of is nog niet de juiste persoon gevonden. In de werksessie komt naar voren dat je heel goed andere partijen uit de omgeving kan betrekken bij schooltuinen. Denk hier aan agrariërs uit de omgeving, ouderen met een eigen volkstuin die les geven in de schooltuin of een ouderen zorginstelling in het dorp.

3. Verschillende gezichten van stadslandbouw

In de groep werden twee typen stadslandbouw geïdentificeerd. Een type dat publiek geïntendeerd is op bijvoorbeeld schooltuinen. De jeugd leert en ervaart waar eten vandaan komt. Een tweede type is meer privaat geïntendeerd. Een ondernemer die dus expliciet voor de stad produceert. Vragen die daarbij benoemd worden zijn hoeveel hectare je in beheer moet hebben voor bijvoorbeeld een volledig inkomen.

4. Verbinden van partijen rondom de schooltuin

Richt een kenniscentrum op rondom een schooltuin. Betrek naast de school ook andere partijen uit de wijk. Ouderen die lesgeven, maar ook een horecapunt bij de tuin, een landwinkel, misschien is de tuin zelfs wel mobiel. Deze groep denk dat er nog veel ontwikkeld kan worden om de schooltuin van deze tijd te maken.

Nuttige bronnen:

www.stedennetwerkstadslandbouw.nl

www.agroment.eur.nl

www.stadslandbouw.eur.nl